

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΤΣΕΛΕΚΗ
(Α.Μ.:1012201803035)

Θέμα: «Η Επανάσταση του 1821 και η συμβολή των Τεκτόνων»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2020

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	2
Εισαγωγή.....	4
Α΄ Κεφάλαιο	
Η επανάσταση του 1821: Η απαρχή, τα αίτια και αποτελέσματα.....	6
Β΄ Κεφάλαιο	
Ο Τεκτονισμός: Η ίδρυση, η εξέλιξη, τα πρόσωπα.....	17
Γ΄ Κεφάλαιο	
Ο Τεκτονισμός στην Ελλάδα.....	37
Δ΄ Κεφάλαιο	
Οι Τέκτονες, η Ελληνική Επανάσταση και η Φιλική Εταιρεία.....	47
Ε΄ Κεφάλαιο	
Κριτική αποτίμηση της συνεισφοράς των Τεκτόνων στην Ελληνική Επανάσταση.....	60
Επίλογος.....	66
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	69
Παράρτημα.....	80
Περίληψη.....	82

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, έχει ως αντικείμενο πραγμάτευσης την Επανάσταση του 1821 και την συμβολή των Τεκτόνων σε αυτήν. Αποτελεί μέρος των φοιτητικών μου υποχρεώσεων στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη Και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις Και Προοπτικές».

Ο Πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας ή Ελληνική Επανάσταση αλλιώς (1821–32), ονομάζεται η εξέγερση των Ελλήνων εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ένας αγώνας που οδήγησε στην ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους της Ελλάδας. Η εξέγερση ξεκίνησε από τις δραστηριότητες της Φιλικής Εταιρείας, μιας πατριωτικής συνωμοτικής ομάδας που ιδρύθηκε στην Οδησό το 1814. Εκείνη την εποχή η επιθυμία για κάποια μορφή ανεξαρτησίας ήταν κοινή στους Έλληνες όλων των τάξεων, των οποίων ο ελληνισμός, ή η αίσθηση της ελληνικής ιθαγένειας, είχε προαχθεί από καιρό από την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, από την επιβίωση της ελληνικής γλώσσας και από τις διοικητικές ρυθμίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η οικονομική τους πρόοδος και ο αντίκτυπος των δυτικών επαναστατικών ιδεών ενίσχυσαν περαιτέρω τον ελληνισμό τους. Η εξέγερση ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1821 όταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, αρχηγός των Εταιρικών, διέσχισε τον ποταμό Προύθο στη Μολδαβία που κατέχεται από την Τουρκία με μια μικρή δύναμη στρατευμάτων. Ο Υψηλάντης ηττήθηκε σύντομα από τους Τούρκους, αλλά, εν τω μεταξύ, στις 25 Μαρτίου 1821 (η παραδοσιακή ημερομηνία της ελληνικής ανεξαρτησίας), ξέσπασαν σποραδικές εξεγέρσεις ενάντια στην τουρκική κυριαρχία στην Πελοπόννησο και σε πολλά νησιά. Μέσα σε ένα χρόνο οι επαναστάτες είχαν αποκτήσει τον έλεγχο της Πελοποννήσου και τον Ιανουάριο του 1822 δήλωσαν την ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Ο Ελευθεροτεκτονισμός αποτελείται από αδελφικούς οργανισμούς που εντοπίζουν την προέλευσή τους στις τοπικές αδελφότητες των λιθοξόων που από τα τέλη του 14ου αιώνα οι οποίοι διέθεταν τα προσόντα των λιθοξόων και την αλληλεπίδρασή τους με αρχές και πελάτες. Η προέλευση του Τεκτονισμού δεν είναι απολύτως βέβαιη. Η παγκόσμια οργάνωσή του ξεκίνησε το 1717 με την ίδρυση της Μεγάλης Στοάς -μιας ένωσης δηλαδή στοών- στην Αγγλία. Ωστόσο, οι κοινωνίες των

Ελευθεροτεκτόνων υπήρχαν πολύ νωρίτερα. Η πιο δημοφιλής θεωρία είναι ότι ο Τεκτονισμός προέκυψε από τις συντεχνίες των τοιχοποιών του Μεσαίωνα. Οι εργάτες πέτρας είχαν καταφύγια όπου συζητούσαν για το εμπόριό τους, αλλά, με την παρακμή του καθεδρικού ναού, ορισμένοι ξενώνες άρχισαν να δέχονται επίτιμα μέλη. Ορισμένες από αυτές τις λειτουργικές κατοικίες έγιναν έτσι «κερδοσκοπικές» κατοικίες, δημιουργώντας συμβολικό τελετουργικό. Τον 17ο και 18ο αιώνα, αυτά τα καταφύγια υιοθέτησαν τις τελετουργίες αρχαίων θρησκευτικών τάξεων και ιπποτικών αδελφοτήτων. Οι ίδιοι οι Τέκτονες, κατά τη διάρκεια των αιώνων, έχουν αναπτύξει μια μυθολογική ιστορία για την κοινωνία τους, εντοπίζοντας τη γενεαλογία τους πίσω στον Βασιλιά Σολομώντα.

Με την περάτωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου κ. Θανάση Χρήστου που μου δίδαξε τα μαθήματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Επίσης, θα ήθελα να τον ευχαριστήσω για όλες τις υποδείξεις και συμβουλές του, καθώς για την προθυμία και για τις γνώσεις που αποκόμισα καθ' όλη την διάρκεια των φοιτητικών μου χρόνων. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου και τις ευχαριστίες μου στην οικογένεια μου για την συνεχή συμπαράσταση, τις πολύτιμες συμβουλές και για όλα όσα μου έχουν προσφέρει καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Εισαγωγή

Θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η Επανάσταση του 1821 και η συνεισφορά των Τεκτόνων σε αυτήν. Η εργασία απαρτίζεται από πέντε κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ασχολούμαστε με την Ελληνική Επανάσταση, τα αίτια και τα αποτελέσματά της. Η Επανάσταση του 1821 υπήρξε μια σειρά πολεμικών, πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων ύψιστης σημασίας, όχι μόνο για τους άμεσα εμπλεκομένους, τους Έλληνες επαναστάτες και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη. Παίρνοντας τη σκυτάλη από τα εθνικά και συνταγματικά κινήματα της Ισπανίας και της Ιταλίας, ο Αγώνας των Ελλήνων για «πολιτική ύπαρξη και ανεξαρτησία» κρατούσε ζωντανά τα μεγάλα προτάγματα του Διαφωτισμού, της Αμερικανικής και της Γαλλικής Επανάστασης, σε μια εποχή που αυτά έμοιαζαν να σβήνουν στην Ευρώπη της Ιερής Συμμαχίας. Οργανωμένη από τη Φιλική Εταιρεία στο πνεύμα του καρμποναρικού προτύπου, η Επανάσταση –όπως συμβαίνει με όλα τα αντίστοιχα κινήματα– πολύ γρήγορα δημιούργησε τη δική της δυναμική, υπερέβη τους γεννήτορές της και άλλαξε την ίδια την κοινωνία που την υποστήριζε. Νέοι στρατιωτικοί και πολιτικοί πρωταγωνιστές αναδύθηκαν δίπλα στους παραδοσιακούς φορείς της κοινοτικής εξουσίας, από τη συνεργασία ή τη σύγκρουση των οποίων γεννήθηκε η εθνική και πολιτική ταυτότητα τόσο του Αγώνα όσο και του μελλοντικού κράτους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο Τεκτονισμός, οι απαρχές του, η ιδεολογία του και τα σημαντικά πρόσωπα που θεωρούνται Τέκτονες σε παγκόσμιο επίπεδο. Η προέλευσή του χάνεται στη μη καταγεγραμμένη ιστορία των μεσαιωνικών χρόνων, αλλά οργανώθηκε επίσημα στο Λονδίνο της Αγγλίας το 1717. Η Στοά είναι η βασική οργανωτική ενότητα του Τεκτονισμού και ο τόπος συνάντησης των μελών.

Στο τρίτο κεφάλαιο εστιάζουμε στην ίδρυση και εξέλιξη του Τεκτονισμού στην Ελλάδα. Στην Ελλάδα η πρώτη Τεκτονική Στοά ιδρύθηκε στην Βενετοκρατούμενη τότε Κέρκυρα, το 1782 με το όνομα Beneficenza (Αγαθοεργία), η οποία υπαγόταν στην Μεγάλη Στοά της Βερόνας. Ταυτόχρονα την ίδια περίοδο τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό άρχισαν να ιδρύονται από Έλληνες της διασποράς ελληνόφωνες Στοές. Το 1810 ο Διονύσιος Ρώμας ένωσε τις Στοές της Κέρκυρας «Αγαθοεργία» και «Φιλογένεια» σε μια κοινή Στοά, η οποία από το 1811 αποτέλεσε την πρώτη Μεγάλη Στοά στον ελλαδικό χώρο με το όνομα «Γαληνοτάτη Μεγάλη Ανατολή της Ελλάδος, κατ' Ανατολή Κέρκυρας, 1811». Το 1843 έπαψε να λειτουργεί

η Γαλινοτάτη Μεγάλη Ανατολή και είκοσι χρόνια μετά ιδρύθηκε στην Αθήνα Στοά με το όνομα «Πανελλήνιον» με έγκριση και υπό την αιγίδα της Μεγάλης Στοάς της Ιταλίας. Στην συνέχεια ιδρύθηκαν οι Στοές «Ποσειδωνία» στον Πειραιά, «Σκουφάς» στην Χαλκίδα, «Αρχιμήδης» στην Πάτρα, «Ρήγας Φεραίος» στην Λαμία και άλλες. Σταδιακά πολλοί επιφανείς Έλληνες εισήλθαν στον Ελευθεροτεκτονισμό. Οι Πατριάρχες Αλεξανδρείας Θεόφιλος Β΄ και Φώτιος Α΄, οι Οικουμενικοί Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Βασίλειος Γ΄, Μελέτιος Δ΄ και Αθηναγόρας Α΄, καθώς και Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Χρύσανθος. Επίσης οι πολιτικοί Επ. Δεληγιώργης, Δημ. Γούναρης, Ελ. Βενιζέλος, Αλ. Παπαναστασίου, ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄, ο λογοτέχνης Νίκος Καζαντζάκης και άλλοι.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, η προσοχή στρέφεται στον ρόλο των Τεκτόνων σχετικά με την Φιλική Εταιρεία και την Ελληνική Επανάσταση. Μια μυστική εταιρεία, η Φιλική Εταιρεία, ιδρύθηκε στην Οδησό, το μεγαλύτερο λιμάνι της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα από τον Εμμανουήλ Ξάνθο από την Πάτμο, τον Αθανάσιο Τσακάλωφ από τα Γιάννενα και τον Νικόλαο Σκουφά από την Άρτα. Στόχος της ήταν να απελευθερώσει τους Έλληνες από την οθωμανική κυριαρχία. Όπως και οι Τεκτονικές κοινωνίες της εποχής, είχε κρυφή φύση, τελετουργικές διαδικασίες μύησης, περίπλοκη εσωτερική ιεραρχία και αυστηρούς κανονισμούς για την αυτοπροστασία. Το 1818 μεταφέρθηκαν τα γραφεία της Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη. Ο Εμμανουήλ Ξάνθος προσέφερε την ηγεσία της Εταιρείας στον Υπουργό του Ρώσου Τσάρου Ιωάννη Καποδίστρια, αλλά το απέρριψε. Τέλος, το 1820, ο βοηθός του Τσάρου, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, απόγονος μιας από τις πιο σημαντικές οικογένειες των Φαναριωτών, ανέλαβε την ηγεσία της Εταιρείας. Ήταν το άτομο που κήρυξε την αρχή της Επανάστασης τον Φεβρουάριο του 1821 με τη διέλευση του ποταμού Προύθου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, καταγράφονται τα συμπεράσματα σχετικά με το θέμα της εργασίας και γίνεται μια κριτική αποτίμηση της συνεισφοράς των Τεκτόνων στην Ελληνική Επανάσταση.

Α' Κεφάλαιο

Η επανάσταση του 1821: Η απαρχή, τα αίτια και αποτελέσματα

Η ελληνική επανάσταση του 1821 είναι ένα ιδιαίτερο γεγονός που συντελείται μέσα στην Ευρωπαϊκή ήπειρο σε μία περίοδο μεγάλων εξεγέρσεων και εθνικών, φιλελεύθερων και επαναστατικών κινήματων. Ξεσπά σε μια περίοδο που το πνεύμα της αγάπης για την ελευθερία και την ισότητα, το οποίο πυροδότησε στους ευρωπαϊκούς λαούς η Γαλλική επανάσταση, καταδικάζεται από τους ηγέτες των ευρωπαϊκών Δυνάμεων στο Συνέδριο της Βιέννης (1815) με την ίδρυση της Ιερής Συμμαχίας και την αποκατάσταση του πολιτεύματος της μοναρχίας (παλινόρθωση) σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη¹.

Παρά την επιστροφή στην απολυταρχία, οι οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις είχαν πια δημιουργήσει νέες συνθήκες στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Η αστική τάξη αξίωνε ελευθερία στις οικονομικές δραστηριότητές της και για να την εξασφαλίσει, χρειαζόταν πολιτικές μεταρρυθμίσεις και συμμετοχή των εκπροσώπων της στη διακυβέρνηση. Πολλοί ευρωπαϊκοί λαοί –όπως και οι Έλληνες– επίσης βρίσκονταν κάτω από ξένη κυριαρχία και απαιτούσαν την ανεξαρτησία τους. Οι παραπάνω λόγοι συνετέλεσαν, ώστε ο 19ος αιώνας να σφραγιστεί από αλληπάλληλα επαναστατικά κινήματα, φιλελεύθερα και εθνικά. Τα περισσότερα από αυτά τα κινήματα στην Ευρώπη γενικότερα, αλλά και ειδικότερα στο χώρο της Βαλκανικής, έχουν κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό προσανατολισμό και πολύ λιγότερα – όπως η Ελληνική Επανάσταση – έχουν χαρακτήρα εθνικοαπελευθερωτικό με κύριο στόχο την αποτίναξη του βάρβαρου και άπιστου δυνάστη και τη διεκδίκηση της Λευτεριάς και της Ανεξαρτησίας.

Οι εξεγέρσεις όμως αυτές βρίσκουν αντίθετους τους νικητές μονάρχες των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών, οι οποίοι δεν ήθελαν με κανένα τρόπο να ακούσουν για επανάσταση και χαρακτήριζαν τα επαναστατικά κινήματα ως κοινωνικοανατρεπτικά που έπρεπε να κατασταλούν για να μην διασαλευθεί η αρχή της ισορροπίας, της νομιμότητας και της τάξης στον ευρωπαϊκό χώρο (status quo).

¹ Μετά την ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό (18 Ιουνίου 1815), οι μονάρχες της Ρωσίας, της Αυστρίας και της Πρωσίας συννομολογούν τριπλή συμμαχία στο Συνέδριο της Βιέννης (Σεπτ. 1815) στην οποία θα προσχωρήσει άμεσα η Αγγλία και λίγο αργότερα (1818) η Γαλλία. Η Συμμαχία γίνεται πενταπλή, γνωστή ως 'Ιερή Συμμαχία' με προεξάρχοντα τον αυστριακό καγκελάριο Μέττερνιχ που υποστηρίζει τη συντήρηση με κάθε μέσον της φεουδαρχίας και της μοναρχίας και ταυτόχρονα τη συντριβή των επαναστατικών κινήματων.

Η ιστορική συγκυρία, επομένως, δεν ευνοούσε τις επαναστάσεις και η είδηση για την Ελληνική Επανάσταση έμελλε να βρει παγερή υποδοχή από τους Ευρωπαίους ηγέτες μέσα σε ένα κλίμα πολιτικά δυσμενές για όλα τα επαναστατικά κινήματα της εποχής. Ωστόσο παρά το δυσμενές ευρωπαϊκό κλίμα τα φιλελεύθερα επαναστατικά κινήματα διαρκώς πλήθαιναν και παρά το γεγονός ότι δεν είχαν τους ίδιους στόχους και τα ίδια αιτήματα με την Ελληνική Επανάσταση, ωστόσο άσκησαν επίδραση στη σκέψη του Έλληνα “ραγιά” και συνέβαλαν στην αφύπνιση και ωρίμανση της εθνικής συνείδησης του υπόδουλου ελληνισμού. Σταδιακά οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και του Ναπολέοντα έβρισκαν πρόσφορο έδαφος και επικράτησαν μετέπειτα στον σκλαβωμένο ελληνισμό ο οποίος αρχίζει προεπαναστατικά να διαπνέεται από τις ιδέες του φιλελευθερισμού και του εθνικισμού. Οι διδασκαλίες των Γάλλων φιλοσόφων του Διαφωτισμού και η διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου βρίσκουν βαθιά απήχηση στους κορυφαίους διανοούμενους της προεπαναστατικής Ελλάδος σε μια περίοδο που οι συνθήκες ευνοούν τη γένεση του έθνους-κράτους με βάση την αρχή των εθνότητων (nationalisme)².

Η Ελληνική Επανάσταση εμφανίζει ιδιαιτερότητες και ιδιομορφίες συγκριτικά με τα άλλα ευρωπαϊκά επαναστατικά κινήματα του 19ου αιώνα. Πυροδοτήθηκε μετά από μία σειρά ανοργάνωτων προεπαναστατικών κινήματων τοπικού χαρακτήρα, που απέτυχαν, και δεν ήταν στο σύνολό της αποτέλεσμα εξέγερσης, λόγω ευνοϊκών συγκυριακών συνθηκών, ή υποκίνησης από ξένες δυνάμεις για την εξυπηρέτηση συμφερόντων τους. Ως εθνική κινητοποίηση, αν και πρέπει να συνδεθεί άμεσα με την επίδραση των νεωτερικών ιδεών της Δύσης και την ωρίμανση των αντικειμενικών συνθηκών, εμφανίζει την πρωτοτυπία να είναι αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας τριών Ελλήνων πατριωτών, - των ιδρυτών της Φιλικής Εταιρείας – οι οποίοι εξέφραζαν τους πόθους των Ελλήνων για Λευτεριά και με τον φλογερό πατριωτισμό τους κατάφεραν, μέσω της μυστικής Εταιρείας που ίδρυσαν, μετά από προπαρασκευή εξήμισυ χρόνων να οδηγήσουν το σκλαβωμένο

² Το ελληνικό ζήτημα καταδικάζεται απερίφραστα ως πράξη εγκληματική και ανατρεπτική από τους ευρωπαίους μονάρχες τόσο στο συνέδριο του Λάμπαχ (Ιανουάρ. – Μάιος 1821) όσο και στο συνέδριο της Βερόνας (Οκτώβρ. – Δεκέμβρ. 1822). Τη Διακήρυξη του Συνεδρίου του Λάμπαχ τη διασώζει ο ιστορικός Σπ. Τρικούπης βλ. Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 1978, τ. 1, σ. 99-100: «Ως τοιαύτης φύσεως έθεώρησαν όχι μόνον όσα συνέβησαν εν τοις βασιλείοις τής Νεαπόλεως και τής Σαρδηνίας, αλλά και όσα (ήτοι τά τής Ελλάδος) λαβόντα άρχήν εκ μηχανορραφίας επίσης εγκληματικής, άν και υπό πολλά διαφορετικά περιστάσεις, κατέστησαν έσχάτως τό άνατολικόν μέρος τής Εϋρώπης θέατρον άπεράντων κακών».

γένος στην πολυπόθητη Επανάσταση³.

Σημαντικό και καθοριστικό ρόλο στη μεγάλη απόφαση του Γένους για ξεσηκωμό και διεκδίκηση της Λευτεριάς έπαιξε και ο γεωγραφικός, αλλά και ο οικονομικός παράγοντας. Η γεωγραφική και γεωστρατηγική θέση του ελληνικού χώρου υπήρξε πάντοτε σημαντική γιατί στη λεκάνη της Μεσογείου διεξαγόταν το μεσογειακό εμπόριο, καθώς περνούσαν από εκεί οι θαλάσσιοι δρόμοι του μεταξιού και των μπαχαρικών από τις Ινδίες. Ο ελληνικός λαός, υπόδουλος επί αιώνες, παρά τις καταπιέσεις και τις ταπεινώσεις που δεχόταν, ζούσε κάτω από συνθήκες που του επέτρεπαν να αναπτύσσει αξιόλογη εμπορική δράση στο Αιγαίο πέλαγος και γενικότερα στη Μεσόγειο. Κυρίως στη δεύτερη δεκαετία του 19ου αιώνα υπήρχαν οι «κινητήριες δυνάμεις» για την πολιτική αναγέννηση της Ελλάδος, που ήταν η ναυτιλία και το εμπόριο. Η πρόοδος της οικονομίας θα δημιουργήσει μια εύρωστη αστική τάξη που θα μπορέσει να συνδράμει από το βαλάντιό της στον πολεμικό εφοδιασμό και στα γενικότερα έξοδα του Αγώνα. Η δυναμική του χώρου εν γένει είναι τέτοια που ευνοεί την ανάπτυξη του εμπορίου και μέσω αυτού, όχι μόνο την οικονομική ενίσχυση του Αγώνα, αλλά κυρίως την είσοδο νέων ιδεών στον υπόδουλο ελληνικό χώρο. Οι ευρωπαϊκές ιδεολογικές επιδράσεις θα γίνουν δεκτές και θα αφομοιωθούν σταδιακά από τον σκλαβωμένο ελληνισμό που ήταν έτοιμος να ενστερνισθεί τα μηνύματα, τις νέες φιλελεύθερες αντιλήψεις και τάσεις, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα ιδεολογικό υπόβαθρο που θα στηρίζει ιδέες επαναστατικές οι οποίες τελικά θα οδηγήσουν στην Ελληνική Επανάσταση⁴.

Ευνοϊκή εξάλλου συγκυρία για την Ελληνική Επανάσταση υπήρξε η αποδυνάμωση του διοικητικού και στρατιωτικού συστήματος αλλά και η σταδιακή οικονομική εξασθένηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι συνεχείς Βενετοτουρκικοί και Ρωσοτουρκικοί πόλεμοι την αποσταθεροποίησαν στρατιωτικά και οικονομικά. Οι ανταρσίες των τοπικών πασάδων, η οικονομική κάμψη και ο ανύπαρκτος βιομηχανικός εκσυγχρονισμός αποτελούν τα κύρια αίτια παρακμής της κατά τους δύο τελευταίους κυρίως αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η συνεχής και κλιμακούμενη αποδιοργάνωση και παρακμή του Οθωμανικού κράτους ενίσχυσε το φρόνημα των Ελλήνων και τους ώθησε σε εξεγέρσεις⁵.

³ Κ. Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*, Αθήνα 1932, τ. 6, σ. 6-12

⁴ Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 63-87

⁵ Οι δύο ρωσοτουρκικοί πόλεμοι (1768-1774 και 1789-1792) άνοιξαν στο ρωσικό ναυτικό το δρόμο προς το Αιγαίο. Με τη συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (1774), ο Εύξεινος Πόντος έπαυε να είναι

Επιπλέον, πριν από την έκρηξη της Επανάστασης, είχε προηγηθεί μια μακρά προεπαναστατική και επαναστατική περίοδος με έντονη δραστηριότητα από μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων, που ίδρυσαν προξενεία στον ελληνικό κόσμο, και με έντονη επαναστατική δράση, αφού οργανώθηκαν και ξέσπασαν πενήντα περίπου τοπικά επαναστατικά κινήματα (από το 1700 και εξής) που απέτυχαν σε γενικές γραμμές, αλλά προοιωνίζαν το ξέσπασμα της Επανάστασης λίγα χρόνια αργότερα⁶.

Η Ελληνική Επανάσταση, συνέπεια ως ένα βαθμό της μακράς ιδεολογικής προετοιμασίας, που οδήγησε στην αφύπνιση και σφυρηλάτηση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων, της εθνικής επαναστατικής παράδοσης που συντηρείτο τους δύο τελευταίους κυρίως αιώνες και εκφραζόταν μέσα από μικρότερες τοπικές ανταρσίες και εξεγέρσεις αλλά και του ένθερμου πατριωτικού φρονήματος των υπόδουλων Ελλήνων, θεωρείται το σημαντικότερο και ενδοξότερο ιστορικό γεγονός του Νεότερου Ελληνισμού⁷. Οι αγωνιστές μνημένοι στις ιδέες της Φιλικής Εταιρείας, που εξέφραζε τους πόθους και τις προσδοκίες όλων των κοινωνικών ομάδων του υπόδουλου Ελληνισμού για απελευθέρωση, κατάφεραν ύστερα από τιτάνιο και αιματηρό επικό αγώνα, με φάσεις κορύφωσης αλλά και κάμψης, κατά ισχυρότερου και στρατιωτικά υπέρτερου αντιπάλου, και παρά το δυσμενές πολιτικό και διπλωματικό κλίμα από μέρους των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, να υλοποιήσουν τον εθνικό στόχο που ήταν η δημιουργία ελεύθερου και ανεξάρτητου ελληνικού κράτους που, παρά τα περιορισμένα αρχικά σύνορά του και τον μειωμένο βαθμό ανεξαρτησίας, είχε την προοπτική να μετεξελιχθεί σε ένα κράτος που θα μπορούσε σταδιακά να ακολουθήσει ισότιμα τα βήματα των προηγμένων κρατών της Δύσης⁸.

Η Ελληνική Επανάσταση με τη μακρά διάρκειά της, τις κορυφαίες στιγμές της και την αίσια έκβασή της, προβάλλει ως ιστορική εποποιία και ως θρίαμβος της ελευθερίας. Για να κατανοήσουμε καλύτερα την ιδεολογική προετοιμασία που

«οθωμανική λίμνη», η Ρωσία αποκτούσε προνόμια στη Μεσόγειο και αναγνωριζόταν ως προστάτιδα των ορθοδόξων υπηκόων της Υψηλής Πύλης. Β. Σφυρδέρας, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Αθήνα 1991, σ. 69.

⁶ Τα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν πριν την επανάσταση του 1821 κατέληξαν σε αποτυχία γιατί είχαν καθαρά τοπικό χαρακτήρα και ήταν ανοργάνωτα. Τα κυριότερα από αυτά ήταν: Το επαναστατικό κίνημα που εκδηλώθηκε γύρω στο 1600 και 1611 στη Θεσσαλία και Ήπειρο αντίστοιχα υπό την ηγεσία του επισκόπου Διονυσίου Φιλοσόφου ή Σκυλοσόφου κατεστάλη και έληξε με τον μαρτυρικό θάνατό του. Σχετικά με τις εξεγέρσεις του Μητροπολίτη Λαρίσης - Τρίκκης Διονυσίου του «Σκυλοσόφου» στα 1600 και 1611. Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, τ. 6, σ. 326-328. Στα 1770 οι αδελφοί Ορλώφ οργάνωσαν μια εξέγερση σε πολλές επαρχίες της Πελοποννήσου που κατέληξε σε σφαγές αμάχων και σε συντριβή των ελληνικών και ρωσικών στρατευμάτων. Σχετικά με τα Ορλωφικά και τις συνέπειές τους. Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, τ. 6, σ. 58-64 & σ. 76-82.

⁷Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, τ. 6, σ. 5

⁸Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, τ. 6, σ. 5

συντελέστηκε προεπαναστατικά, τα αίτια που οδήγησαν στην Επανάσταση, τη φύση και τον χαρακτήρα του Αγώνα των Ελλήνων κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο 1821 - 1832, καθώς και τα αποτελέσματά του είναι σκόπιμο να προβούμε σε μια αντικειμενική - κατά το δυνατόν - και θεωρητικά θεμελιωμένη ανάλυση όλων των παραγόντων που επηρέασαν την πορεία και την έκβασή του με στόχο την ελληνική ανεξαρτησία.

Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός στη Δύση, μέσω της ανόδου της αστικής τάξης, προπαγάνδιζε νέες ιδεολογικές θέσεις και αξιακές στάσεις, προέβαλε νέες πολιτικές διεκδικήσεις και προωθούσε σύγχρονες γνωσιολογικές μεθόδους σύμφωνες με τα ιδεώδη που διέπνεαν τον θαυμαστό κόσμο της νεωτερικότητας⁹.

Ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός συνέπεσε με την οικονομική ανάπτυξη των Ελλήνων που έφερε τους Έλληνες νησιώτες, εμπόρους και караβοκύρηδες σε επαφή με την Ευρώπη και τους απέκοψε από το απόκοσμο πνεύμα της παραδοσιακής ελληνικής κοινωνίας. Οι Έλληνες ναυτικοί διασπώντας τον αποκλεισμό των γαλλικών λιμανιών από τον αγγλικό στόλο κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους, για να μεταφέρουν τρόφιμα στις γαλλικές φρουρές, μύηθηκαν στις «νέες ιδέες» και γυρνώντας πίσω στην πατρίδα τους τις προπαγάνδιζαν με ενθουσιασμό στους δικούς τους.

Τα σύμβολα της Γαλλικής επανάστασης *liberté, égalité, fraternité* (ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα) είναι και τα ιδανικά των σκλάβων Ελλήνων¹⁰. Τα έργα του Λοκ, του Ντεκάρτ, του Λάιμπνιτς, του Ρουσό και του Βολταίρου μεταφράστηκαν στα ελληνικά πολύ σύντομα μετά τη δημοσίευσή τους στην Ευρώπη. Στα προγράμματα των ελληνικών σχολείων, που είχαν ως τότε θρησκευτικό προσανατολισμό, εισάγονταν τα μαθηματικά, οι φυσικές επιστήμες, η φιλοσοφία και η λογοτεχνία. Ακόμη και η Εκκλησία σταδιακά υιοθετούσε πιο ουμανιστικές αντιλήψεις. Και παρά τις αντιδράσεις από συντηρητικούς ιερατικούς κύκλους, το Πατριαρχείο, που ελεγχόταν ουσιαστικά από τους Φαναριώτες, έγινε ένα από τα κύρια κέντρα προπαγανδισμού των νέων γνώσεων και ιδεών. Τα παραδοσιακά αντιευρωπαϊκά αισθήματα τα διαδεχόταν ο θαυμασμός προς τη Δύση η οποία μέσω του ρομαντισμού και του φιλελευθερισμού είχε στηριχθεί στα κλασικά

⁹ E. Cassirer, *Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού* (μτφρ. Α. Φωσβίνκελ), Αθήνα 2013, σ. 52

¹⁰ E. J. Hobsbawm, *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα 2015, σ. 84-117

πρότυπα της αρχαίας Ελλάδος¹¹.

Ο ελληνισμός του Διαφωτισμού και του 1821 υιοθέτησε και ενστερνίστηκε εκφάνσεις και όψεις της ελληνικής αρχαιότητας στο πλαίσιο της σφυρηλάτησης της εθνικής συνείδησης και της διαμόρφωσης επαναστατικών οραμάτων και ιδεών. Στον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα (1821 - 1830) συγκεράστηκαν οι ιδέες του αστικού εθνικισμού και της Γαλλικής επανάστασης και η Ελλάδα έγινε θρύλος και πηγή έμπνευσης των απανταχού εθνικιστών και φιλελεύθερων, γιατί μόνο στην Ελλάδα ένας ολόκληρος λαός ξεσηκώθηκε ενάντια σε έναν κατακτητή με υπέρτερες δυνάμεις και με στόχο την πραγμάτωση της εθνικής ανεξαρτησίας.

Από το τέλος του 18ου αιώνα η πνευματική προκοπή του ελληνισμού συνδυάστηκε όλο και περισσότερο με την προετοιμασία για την εθνική απελευθέρωση. Επηρεασμένοι από τις ευρωπαϊκές ιδέες και πιστεύοντας πως η παιδεία θα αφυπνίσει και θα ενισχύσει τον ελληνισμό, οι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού¹² προσπαθούσαν να φέρουν και στην Ελλάδα τα «φώτα» ιδρύοντας παντού σχολεία, τυπογραφεία, εκδίδοντας εφημερίδες και περιοδικά, τυπώνοντας αρχαία ελληνικά συγγράμματα και γράφοντας εκλαϊκευτικά βιβλία, σχετικά με την αρχαία Ελλάδα και τη δράση των αρχαίων Ελλήνων προγόνων¹³.

Στόχος αυτών των εμπνευσμένων λογίων είναι η «μετακένωση» των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στον τουρκοκρατούμενο ελλαδικό χώρο ώστε να συντελεστεί σταδιακά ο «φωτισμός» του Γένους, η αφύπνιση της εθνικής συνείδησης του Έλληνα «ραγιά» και να ωριμάσει η σκέψη για την αποτίναξη του ξενικού ζυγού και τη διεκδίκηση της πολυπόθητης Λευτεριάς.

Ανεξάρτητα από το αν οι λόγιοι αυτοί ήταν συντηρητικοί, δηλαδή οπαδοί της αρχαΐζουσας γλώσσας και υποστηρικτές της κλασικής παιδείας ή ήταν προοδευτικοί, οπαδοί -δηλαδή - της λαϊκής γλώσσας και φορείς των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και των κηρυγμάτων της Γαλλικής επανάστασης, στόχευαν από κοινού στην πνευματική αναγέννηση του Γένους μέσω της παιδείας, στη γόνιμη επίδραση των φιλελεύθερων ευρωπαϊκών ιδεών στη σκέψη του σκλαβωμένου Έλληνα με απώτερο σκοπό τη συμμετοχή όλων στην επαναστατική

¹¹C. Mossé, *Ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός στο Διαφωτισμό: η επίδραση του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού στο γαλλικό Διαφωτισμό* (μτφρ. Νατ. Φλώρου-Μπιργάλια), Αθήνα 1998, σ. 105

¹² Γ. Διζικιρίκης, *Ο νεοελληνικός διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα 1750-1821: Αισθητική και ιδεολογία των λογίων της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1984, σ. 50-52

¹³ Α. Κουμαριανού, *Ο Τύπος στον Αγώνα (1821-1827)*, Αθήνα 1971, σ. 30-34

δράση για τη διεκδίκηση της ανεξαρτησίας¹⁴.

Οι διδάσκαλοι του Γένους και οι λόγιοι με το παιδευτικό και συγγραφικό τους έργο κατάφεραν να βγάλουν το Γένος από τα σκότη της αμάθειας και της αγραμματοσύνης, να πολεμήσουν το ραγιαδισμό και παράλληλα να φωτίσουν την κοινή γνώμη της Ευρώπης για τα ελληνικά δίκαια με δημοσιεύματα, διαλέξεις και ίδρυση συλλόγων στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού¹⁵.

Ηγετική φυσιογνωμία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και του ελληνικού φιλελευθερισμού αναδείχθηκε ο Αδαμάντιος Κοραής¹⁶, μια πολύπλευρη προσωπικότητα, που με τις πνευματικές του επιδόσεις, την έντονη δυτικοφροσύνη του και την απόλυτη συνείδηση της αξίας της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς κατάφερε να ολοκληρώσει και να συστηματοποιήσει στον ξαναγεννημένο Ελληνισμό τις ιδέες που είχαν διαμορφωθεί στη Δύση κατά τον 18ο αι., τον αιώνα των Φώτων. Στο γλωσσικό ζήτημα, στις ιδεολογικές τοποθετήσεις και στις πολιτικοκοινωνικές πεποιθήσεις του ακολουθεί τη «μέση οδό». Συνδέει αναπόσπαστα στη συνείδησή του, στους στοχασμούς και στις νουθεσίες του τα κλασικά γράμματα και την ελευθερία παροτρύνοντας τους συμπατριώτες του, με το σύνθημα «Δράξασθε παιδείας», να αξιοποιήσουν ένα άλλο όπλο, την μόρφωση, ικανό να τους οδηγήσει στη διεκδίκηση της Λευτεριάς. Στο έργο του «Παπατρέχας», που αποτελεί προσκλητήριο παιδείας, υποστηρίζει ότι η απαιδευσία οδηγεί στην αδικία, καθώς έθνη αδαή και απαίδευτα αδικούνται και καθίστανται αντικείμενα εκμετάλλευσης από τους ισχυρούς, γιατί αδυνατούν να γνωρίζουν και να υπερασπιστούν τα δίκαιά τους¹⁷.

Φωτισμένοι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού υπήρξαν και οι εξής: Ευγένιος Βούλγαρης, Άνθιμος Γαζής, Ιώσηπος Μοισιόδακας, Δημήτριος Καταρτζής, Κωνσταντίνος Κούμας, Θεόφιλος Καΐρης, Κύριλλος Λούκαρις, Βενιαμίν Λέσβιος, Αθανάσιος Ψαλίδας και πολλοί άλλοι.

Δίπλα στους μεγάλους δασκάλους αγωνίζονταν τόσο οι φτωχοί και απλοί δάσκαλοι των χωριών όσο και οι ταπεινοί καλόγεροι ιεροκήρυκες, όπως ο φλογερός εθναπόστολος και παιδαγωγός Κοσμάς ο Αιτωλός, που έκανε περιοδείες στα χωριά

¹⁴ Κ. Ζήσιος, *Διδάσκαλοι του Γένους*, Αθήνα 1915, σ. 10-12

¹⁵Ραγιαδισμός: δουλοφροσύνη, υποτακτικότητα, δουλικότητα, δουλοπρέπεια, εθελοδοουλεία, το να έχει κάποιος ραγιαδική νοοτροπία, να αποδέχεται τη μοίρα του ραγιά και τη δουλεία, η εκούσια υποταγή στο δυνάστη και κατ' επέκταση η ιδέα πως η δουλεία του υπόδουλου έθνους οφειλόταν στις αμαρτίες του.

¹⁶Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 356-359

¹⁷ Α. Κοραής, *Ο Παπατρέχας* (επιμ. Άλκη Αγγέλου), Αθήνα 1970

της Δυτικής Στερεάς, της Ηπείρου και της Μακεδονίας διδάσκοντας, τονώνοντας την εθνική συνείδηση του λαού και ιδρύοντας παντού σχολεία. Σκοπός του κηρύγματος και του εθνοδιαφωτιστικού του έργου η αφύπνιση του Γένους με τη διάδοση της ελληνικής παιδείας και μέσο για την ευόδωσή τους η ίδρυση σχολείων¹⁸.

Ως κυρίαρχη και δεσπόζουσα μορφή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού με εθνική δράση και επαναστατικά σχέδια αναδεικνύεται ο Ρήγας Βελεστινλής. Ο Ρήγας στις διακηρύξεις του συμπυκνώνει και εκφράζει τους πόθους των Ελλήνων και των άλλων βαλκανικών εθνών για ελευθερία και δικαιοσύνη. Φλογισμένος από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης οραματίζεται να ξεσηκώσει τους Έλληνες και τους άλλους βαλκανικούς λαούς και να τους ενώσει σε μια μεγάλη πολιτική ενότητα¹⁹.

Προς τον σκοπό αυτό εξέδωσε μια σειρά από χάρτες αλλά και ένα επαναστατικό μανιφέστο με τον τίτλο: «Νέα πολιτική Διοικήσεις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας» (1797). Αυτό το έργο μαζί με την «Ελληνική Νομαρχία» (Ανωνύμου του Έλληνας) 1806, άσκησαν την μεγαλύτερη επίδραση στη σκέψη των Ελλήνων για έναρξη του απελευθερωτικού Αγώνα²⁰.

Επίσης ο Ρήγας ως ηγέτης ενός πρώιμου, άδηλου και ίσως παμβαλκανικού επαναστατικού κινήματος, προσάρμοσε τη «Μασσαλιώτιδα» στα ελληνικά δεδομένα συνθέτοντας τον «Θούριο», ένα επαναστατικό τραγούδι με μεγάλη απήχηση στη συνείδηση του Έλληνα ``ραγιά``²¹.

Δικαίως ο Ρήγας (Φεραίος) ο Βελεστινλής έχει θεωρηθεί ο πρωτομάρτυρας της ελληνικής ελευθερίας και φλογερός εθνεγέρτης. Ο μαρτυρικός του θάνατος (1798) σταμάτησε την πολύπλευρη διαφωτιστική του δράση για την καλλιέργεια των επαναστατικών ιδεών, η προσφορά του όμως στο έθνος υπήρξε ανεκτίμητη και η απήχηση του έργου και της θυσίας του ευρύτατη και ανεξάντλητη σε ιστορική

¹⁸ Λ. Πολίτης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1990, σ. 93-94

¹⁹ Μ. Vitti, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1978, σ. 147-150

²⁰ Ελληνική Νομαρχία, ήτοι λόγος περί ελευθερίας (1806) ``έν Ίταλία παρά Άνωνύμου τοῦ Έλληνας``, έργο αφιερωμένο στη μνήμη του Ρήγα. Ο συγγραφέας διακατέχεται από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, αποκρούει την ``αναρχία``, τη ``μοναρχία`` και θεωρεί ως ιδανική διοίκηση τη ``νομαρχία``, όπου άρχουν οι νόμοι. Καταφέρεται σθεναρά εναντίον των Τούρκων τυράννων.

²¹ Ο Τερτσέτης χαρακτηρίζει το «Θούριο» ως το «ιερώτερο άσμα της φυλής μας». Για τον Θούριο του Ρήγα και γενικά για τους ελληνικούς «μασσαλιώτικους θούριους» (θουριακή υμνογραφία) Γ. Λεοντσίνης, *Ζητήματα Νεότερης ελληνικής ιστορίας και εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995, σ. 116-120

συνέχεια.

Κατά μείζονα τρόπο οι λόγιοι και διανοούμενοι, κορυφαίοι και ελάσσονες, είναι οι ηγετικοί παράγοντες που κατέχουν και μεταλαμπαδεύουν στο Γένος την προγονική σοφία και τα «φώτα» της Ευρώπης. Το μεν παιδευτικό και συγγραφικό τους έργο είναι εξέχουσας σημασίας, το δε κύρος τους μέσα στην κοινωνία και η επιβολή τους είναι τεράστια και επιπλέον η συμβολή τους στο φωτισμό του Γένους μοναδική και αξιόλογη.

Η επέμβαση της Βρετανίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας στον Ελληνικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας θεωρείται ως η πρώτη ένοπλη παρέμβαση για ανθρωπιστικούς λόγους στην παγκόσμια ιστορία και πραγματοποιήθηκε πριν από την εμφάνιση της νέας έννοιας της ανθρωπιστικής παρέμβασης. Ως εκ τούτου ήταν ο πρόδρομος.

Από το Συνέδριο της Βιέννης (1814-15) έως το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης, υπήρχαν τρεις απόψεις σχετικά με την παρέμβαση σε διπλωματικό επίπεδο. Ο Μέτερνιχ και ο στενός σύμβουλός του Friedrich von Gentz υποστήριζαν ότι οι μεγάλες δυνάμεις θα μπορούσαν να λάβουν αντεπαναστατικά μέτρα και να παρέμβουν για να καταστείλουν τις εξεγέρσεις ενάντια σε νόμιμο κανόνα²². Αυτό το δόγμα συμμεριζόταν ο Τσάρος Αλέξανδρος Α΄, και το πνευματικό του παιδί, η Ιερή Συμμαχία (Ρωσία, Αυστρία και Πρωσία), και επικυρώθηκε από το μεγάλο σύστημα δυνάμεων του Κογκρέσου στα Συνέδρια του Aix La Chapelle (Νοέμβριος 1818) και του Troppau (Νοέμβριος 1820)²³.

Η δεύτερη άποψη προήλθε από τον υπουργό Εξωτερικών της Βρετανίας, Castlereagh, ο οποίος δήλωσε σε μια περίφημη εγκύκλιο (με ημερομηνία 19 Ιανουαρίου 1821) ότι τα κράτη διατηρούν το δικαίωμα να παρέμβουν «όταν η δική τους άμεση ασφάλεια ή το ουσιαστικό τους συμφέρον απειλείται σοβαρά από τις εσωτερικές συναλλαγές άλλου κράτους» και όχι ως «μια γενική και αδιάκριτη εφαρμογή σε όλα τα επαναστατικά κινήματα»²⁴.

Η τρίτη προσέγγιση ήταν η ειρηνική συμμετοχή, κυρίως απόπειρες διαμεσολάβησης Αυτό μπορεί να διακριθεί στις πρωτοβουλίες εξωτερικής πολιτικής των δύο κύριων αντιπάλων του Μέτερνιχ στην ευρωπαϊκή σκηνή, του Ιωάννη

²² J. R. Vincent, *Nonintervention and International Order*, Princeton 1974, σ. 74

²³ J. R. Vincent, *ό. π.*, σ. 73-74, 80 και C. Holbraad, *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815-1914*, London 1970, σ. 22-34

²⁴ M. Wight, «Western Values in International Relations» στο: *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, London 1966, σ. 118-120

Καποδίστρια²⁵ (συν-Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, με τον Nesselrode) και του George Canning ως Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών²⁶.

Μια μεγάλη ανησυχία (τότε και τώρα) ήταν η εύρεση της πιο ευνοϊκής διεθνούς αντίδρασης σε περιπτώσεις παρατεταμένων εσωτερικών πολέμων. Μία προσέγγιση ήταν το απολυτήριο, η σφράγιση μιας χώρας που βιώνει εμφύλιο πόλεμο και έτσι αποφεύγει να μπει σε μια ακατάστατη κατάσταση, με απρόβλεπτα αποτελέσματα. Αλλά η απόλυτη μη συμμετοχή ή το εμπάργκο όπλων θα μπορούσε κατά λάθος να ισοδυναμεί με την υποστήριξη της στρατιωτικά πιο ισχυρής δύναμης σε μια εσωτερική σύγκρουση²⁷.

Η σπίθα που πυροδότησε την δυναμική που οδήγησε στην Ελληνική Επανάσταση ήταν η Γαλλική Επανάσταση και οι αρχές του Διαφωτισμού²⁸. Τότε γεννήθηκε ο Νέος-Ελληνικός Διαφωτισμός, ο οποίος ήρθε να δει τους Οθωμανούς να κυβερνούν τόσο απαράδεκτα όσο και οι Έλληνες παρόλο που οι μορφωμένοι Ρωμιοί ευημερούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με τους Φαναριώτες να κατέχουν υψηλού επιπέδου κρατικές θέσεις, παρά το γεγονός ότι ήταν υποκείμενοι άνθρωποι, το Ρουμμιλέτ²⁹.

Η εξέγερση τέθηκε σε εξέλιξη με την ίδρυση στην Οδησσό μίας μυστικής οργάνωσης με την επωνυμία Φιλική Εταιρεία τον Σεπτέμβριο του 1814, στόχος της οποίας ήταν η ελληνική ανεξαρτησία με ρωσική υποστήριξη³⁰. Η Φιλική Εταιρεία πλησίασε τον Ιωάννη Καποδίστρια, ο οποίος είχε επιρροή σε όλη την Ευρώπη (ως ο κύριος αντίπαλος του υπερ-συντηρητικού ευρωπαϊκού συστήματος του Metternich³¹) και του προσέφερε την ηγεσία. Ο Καποδίστριας θεωρήθηκε ως η μοναδική φιγούρα που μπορούσε να οδηγήσει τους Έλληνες «ασφαλείς μέσα από τον τυφώνα»³², δεδομένης της θέσης και της φιλίας του με τον Τσάρο Αλέξανδρο Α΄. Ωστόσο, απέρριψε την προσφορά και γνωμοδότησε κατά της εξέγερσης, την

²⁵ P. K. Grimsted, *The Foreign Ministers of Alexander I: Political Attitudes and the Conduct of Russian Diplomacy, 1801–1825*, Berkeley 1969, σ. 247- 248

²⁶ H. Temperley, *The Foreign Policy of Canning 1822–1827*, London 1966

²⁷ R. Little, *Intervention: External Involvement in Civil Wars*, London 1975, σ. 18, 23-24

²⁸ G. Finlay, *History of the Greek Revolution*, London 1861, σ. 119-120

²⁹ B. Braude, και L. Bernard, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, New York & London 1982, σ. 69-87

³⁰ T. Gordon, *History of the Greek Revolution*, Edinburgh 1844, σ. 40-48, 50 και Finlay, *ό. π.*, σ. 120

³¹ P. K. Grimsted, *Capodistrias and a “New Order” for Restoration Europe: The “Liberal Ideas” of a Russian Foreign Minister*, London 1968, σ. 170-173, 180-185, 190-192

³² Finlay, *ό. π.*, σ. 135

οποία θεωρούσε μια τρέλα και ανέφερε δεόντως στο περιστατικό στον Τσάρο³³. Η ηγεσία της Φιλικής Εταιρείας παραχωρήθηκε στη συνέχεια στον Αλέξανδρο Υψηλάντη³⁴.

Εκείνη την εποχή, το διεθνές τοπίο «θα μπορούσε να ήταν πιο δυσμενές»³⁵ για την ελληνική εξέγερση, με το σύστημα του Κογκρέσου και την Ιερή Συμμαχία να είναι σε θέση να υποτάξουν τις εξεγέρσεις³⁶. Όσον αφορά μια εθνική εξέγερση από μια αριθμητική μειονότητα, βάσει της αρχής των εθνικοτήτων ήταν «σχεδόν ανυπόφορη»³⁷ και εξίσου καταδικάσιμη από τις μεγάλες δυνάμεις³⁸.

Δεδομένης αυτής της κατάστασης, ο Καποδίστριας και η πιο σεβαστή φιγούρα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, ο Αδαμάντιος Κοραΐς (που έζησε στο Παρίσι), συμβούλεψε να μην σηκωθούν όπλα και ζήτησε αντ' αυτού την αναγέννηση των Ελλήνων μέσω της εκπαίδευσης³⁹. Επιπλέον, η παρόρμηση για την ελληνική ελευθερία δεν ήταν σαρωτική, με το Ορθόδοξο Πατριαρχείο, τους περισσότερους Φαναριώτες και πολλούς πρωτεύοντες στα νότια Βαλκάνια να τίθενται εναντίον του εγχειρήματος, δεδομένων των προνομίων και της ευημερίας τους⁴⁰.

³³ D. Brewer, *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation*, Woodstock 2001, σ. 26-27

³⁴ Finlay, *ό. π.*, σ. 135

³⁵ C. M. Woodhouse, *The Greek War of Independence*, London 1952, σ. 45

³⁶ R. B. Mowat, *A History of European Diplomacy 1815–1914*, London 1922, σ. 32

³⁷ C. M. Woodhouse, *ό. π.*, σ. 32

³⁸ J. A. R. Marriott, *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1918, σ. 194

³⁹ D. C. Fleming, *John Capodistrias and the Conference of London (1828–1831)*, Thessaloniki 1970, σ. 6

⁴⁰ L. S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, London 2000, σ. 149-150, 280-281

Β' Κεφάλαιο

Ο Τεκτονισμός: Η ίδρυση, η εξέλιξη, τα πρόσωπα

Ο αριθμός των θεωριών σχετικά με την προέλευση του Τεκτονισμού κυμαίνεται σε δεκάδες. Η πιο διάσημη, πιθανώς, είναι η θεωρία Gould, που διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον Robert Freke Gould και τους φίλους του γύρω από την εποχή που ίδρυσαν το πρώτο ερευνητικό καταφύγιο στη δεκαετία του 1880, το Quatuor Coronati Lodge No. 2076. Ο Robert Freke Gould (10 Νοεμβρίου 1836 - 26 Μαρτίου 1915) ήταν στρατιώτης, δικηγόρος, Ελευθεροτέκτονας και ιστορικός του Ελευθεροτεκτονισμού. Έγραψε το τρίτομο έργο «History of Freemasonry», το οποίο παραμένει ένα τυπικό έργο αναφοράς για το θέμα⁴¹.

Το Quatuor Coronati Lodge No. 2076 (Four Crown Ones) είναι μια Τεκτονική στοά στο Λονδίνο αφιερωμένη στην έρευνα των Ελευθεροτεκτόνων. Ιδρύθηκε το 1886 και το όνομα της Lodge προέρχεται από τις γραμμές 497 - 534 του Regius Poem. Το The Regius Manuscript είναι ποίημα που χρονολογείται περί το 1390 και αποτελεί το παλαιότερο γνωστό τεκτονικό χειρόγραφο⁴². Εννέα Τέκτονες (Charles Warren, William Harry Rylands, Robert Freke Gould, The Revd Adolphus Frederick Alexander Woodford, Walter Besant, John Paul Rylands, Major Sisson Cooper Pratt, William James Hughan και George William Speth), δυσαρεστημένοι με τον τρόπο με τον οποίο η ιστορία του Ελευθεροτεκτονισμού είχε εξηγηθεί στο παρελθόν, ίδρυσαν την Στοά, λαμβάνοντας ένα ένταλμα το 1884. Λόγω της απουσίας του πρώτου πλοιάρχου, Sir Charles Warren, σε μια διπλωματική αποστολή στη Νότια Αφρική, η στοά δεν εγκαινιάστηκε επίσημα μέχρι και δύο χρόνια αργότερα. Επέμειναν να χρησιμοποιήσουν μια τεκμηριωμένη προσέγγιση για τη μελέτη της Τεκτονικής ιστορίας. Ως εκ τούτου, η προσέγγισή τους ήταν νέα και ασυνήθιστη, και σκόπευαν με τα αποτελέσματά τους να αντικαταστήσουν τα φανταστικά γραπτά παλαιότερων συγγραφέων για την ιστορία του Τεκτονισμού⁴³.

Η ιστορία του Τεκτονισμού περιλαμβάνει τις ρίζες, την εξέλιξη και τα καθοριστικά γεγονότα της αδελφικής οργάνωσης που είναι γνωστή ως Τεκτονισμός.

⁴¹ R. F. Gould, *The Four Old Lodges, Founders Of Modern Freemasonry, And Their Descendants - A Record Of The Progress Of The Craft In England And Of The Career Of Every Regular Lodge Down To The Union Of 1813*, London 1879, σ. 14

⁴² C. Wilson, W. Brown, W. Cummings, H. Van Buren, *Masonic Encyclopedia*, Richmond 1961

⁴³ R. F. Gould, *History of Freemasonry Its Antiquities, Symbols, Constitutions, Customs*, London 1885, σ. 57

Καλύπτει τρεις φάσεις. Πρώτον, η εμφάνιση επαγγελματικών Στοών (Operative Lodges) των αρχι-«τεκτόνων» του Μεσαίωνα, στη συνέχεια η αποδοχή των λαϊκών μελών ως «αποδεκτών» λιθοξόων (ένας όρος που αντικατοπτρίζει την τελετουργική διαδικασία «αποδοχής» που έκανε τους μη λιθοξόους μέλη μιας λειτουργικής Στοάς) ή κερδοσκοπικών λιθοξόων, και τέλος η εξέλιξη των αμιγώς κερδοσκοπικών Στοών, και η εμφάνιση των Μεγάλων Στοών που τις διέπουν. Η λεκάνη απορροής σε αυτήν τη διαδικασία θεωρείται γενικά ο σχηματισμός της πρώτης Τεκτονικής Μεγάλης Στοάς στο Λονδίνο το 1717. Οι δύο δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ιστορικοί είναι η έλλειψη γραπτού υλικού, ακόμη και μέχρι τον 19ο αιώνα, και η παραπληροφόρηση που δημιουργούν οι λιθοξόοι και οι μη λιθοξόοι ήδη από τα πρώτα χρόνια⁴⁴.

Καθένα από τα πρώτα Τεκτονικά κείμενα περιέχει κάποιο είδος ιστορίας της τέχνης ή του μυστηρίου του Τεκτονισμού. Το παλαιότερο γνωστό έργο αυτού του τύπου, είναι το Halliwell Manuscript, ή Regius Poem, που χρονολογείται μεταξύ 1390 και 1425. Αυτό το έγγραφο έχει μια σύντομη ιστορία στην εισαγωγή του, δηλώνοντας ότι η "τέχνη του Τεκτονισμού" ξεκίνησε με τον Ευκλείδη στην Αίγυπτο και ήρθε στην Αγγλία στη βασιλεία του Βασιλιά Έθελσταν της Αγγλίας (γεννήθηκε περίπου το 894, πέθανε στις 27 Οκτωβρίου 939)⁴⁵.

Λίγο αργότερα, το χειρόγραφο Cooke εντοπίζει τον Ελευθεροτεκτονισμό στον Jabal γιο του Λάμεχ (Γένεση 4: 20-22), και λέει πώς αυτή η γνώση ήρθε στον Ευκλείδη, από αυτόν στα παιδιά του Ισραήλ (ενώ ήταν στην Αίγυπτο), και ούτω καθεξής μέσα από ένα περίπλοκο μονοπάτι στον Έθελσταν⁴⁶. Αυτός ο μύθος αποτέλεσε τη βάση για επακόλουθα συντάγματα χειρόγραφων, όλα από τα οποία εντοπίζουν τον Τεκτονισμό πίσω από τους βιβλικούς χρόνους, και καθορίζουν τη θεσμική της ίδρυση στην Αγγλία κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Έθελσταν (927–939)⁴⁷.

Η πρώτη Τεκτονική Μεγάλη Στοά στην ιστορία, η Μεγάλη Στοά της Αγγλίας, ιδρύθηκε προς τιμή του Γεωργίου του Α' (1660-1727), πρώτου προτεστάντη βασιλέα της Μεγάλης Βρετανίας, που ανέβηκε στον θρόνο την 1η Αυγούστου 1714. Επίσημα η Μεγάλη Στοά της Αγγλίας ιδρύθηκε ως η «Μεγάλη Στοά του Λονδίνου και του Ουέστμινστερ» την ημέρα του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή, 24 Ιουνίου 1717. Την

⁴⁴ J. Harwood, *The Secret History of Freemasonry: A Complete Illustrated Reference to the Brotherhood of Masons, Covering 1000 Years of Ritual and Rites, Signs and Symbols, from Ancient Foundation to the Modern Day*, London 2014, σ. 16-18

⁴⁵ T. Cooper, *Aethelstan: The First King of England*, London 2013, σ. 189-190

⁴⁶ T. Cooper, *ό. π.*, σ. 191-192

⁴⁷ S. Foot, *Aethelstan: The First King of England*, U.S.A. 2011, σ. 117-124

ημέρα αυτή συγκεντρώθηκαν τέσσερις Στοές της τέχνης στο Apple Tree Tavern του Λονδίνου και σχημάτισαν μία κανονική Μεγάλη Στοά. Η νέα μεγάλη στοά ως βάση είχε την «αλληλεγγύη» και την «αγάπη» μεταξύ των Ελευθεροτεκτόνων μελών της και ως πεποίθηση την ελευθερία σκέψης πέρα από πολιτικές και θρησκευτικές διχόνοιες. Ο χαρακτήρας της Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας έπαψε να είναι αυστηρά επαγγελματικός και τα εργαλεία, που παλαιότερα χρησίμευαν για τις οικοδομικές εργασίες, πήραν τον ρόλο των συμβόλων για την εξαγωγή ηθικών συμπερασμάτων. Οι τέσσερις προϋπάρχουσες στοές συνέρχονταν ως εξής: Η πρώτη, σήμερα ονόματι «Antiquity No 2», στο Goose and Gridiron Ale-house στην πλατεία της εκκλησίας του Αγ. Παύλου, η δεύτερη στο Crown Ale-house, η τρίτη, σήμερα ονόματι «Lodge of Fortitude and Old Cumberland No 12», στο Apple Tree Tavern στο Κόβεντ Γκάρντεν και η τέταρτη, σήμερα ονόματι «Westminster Royal Somerset House and Inverness Lodge No 4», στο καπηλειό Rummer and Grapes. Η τελευταία ήταν στοά θεωρητικών Τεκτόνων, ενώ οι τρεις πρώτες ήταν κατά κύριο λόγο επαγγελματικές στοές Τεκτόνων⁴⁸.

Λίγο μετά τον σχηματισμό της Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας, ανατέθηκε στον Τζέιμς Άντερσον να αφομοιώσει αυτές τις «Γοθικές Συνθήκες» σε μια εύγευστη, μοντέρνα μορφή. Έγραψε και εξέδωσε το Συντάγματα των Ελευθεροτεκτόνων για την Χρήση των Στοών του Λονδίνου και του Γουεστμίνστερ. Τα συντάγματα που προέκυψαν αντικατοπτρίζουν μια ιστορία πιο εκτεταμένη από κάθε άλλη φορά, εντοπίζοντας και πάλι την ιστορία του Ελευθεροτεκτονισμού πίσω στις βιβλικές ρίζες, σφυρηλατώντας ξανά τον Ευκλείδη στην αλυσίδα. Οι μεσαιωνικές φατρίες κτιστών είχαν με τη σειρά τους τις αρχαίες ρίζες τους στη βιβλική περιγραφή της ανέγερσης του ναού του Σολομώντα. Το έργο αυτό ανατυπώθηκε το 1734 στην Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ από τον Βενιαμίν Φραγκλίνο, ο οποίος εκείνο το έτος είχε εκλεγεί Μέγας Διδάσκαλος των Ελευθεροτεκτόνων της Πενσυλβανίας των ΗΠΑ. Πιστός στο υλικό του, ο Άντερσον επιδιορθώνει την πρώτη μεγάλη συνάθροιση Άγγλων Τεκτόνων στο York, υπό τον γιο του Έθελσταν, Edwin, ο οποίος αλλιώς είναι άγνωστος στην ιστορία⁴⁹. Διευρυμένα, αναθεωρημένα και αναδημοσιευμένα, τα συντάγματα του Άντερσον το 1738 απαριθμούσαν τους Μεγάλους Δασκάλους από τον Αυγουστίνου του Καντέρμπερι, που αναφέρεται ως Austin ο Μοναχός⁵⁰. Οι απεικονίσεις του William

⁴⁸ H. Bogdan, J. Snoek, *Handbook of Freemasonry*, Boston 2014, σ. 13-14

⁴⁹ J. Anderson, *The Constitutions of the Free-Masons*, London 1734

⁵⁰ J. Anderson, *The New Book of Constitutions*, London 1734, σ. 140

Preston για τον Ελευθεροτεκτονισμό διευρύνθηκαν και επεκτάθηκαν σε αυτόν τον Τεκτονικό μύθο δημιουργίας⁵¹.

Στη Γαλλία, η διάλεξη του Chevalier Ramsay το 1737 πρόσθεσε τους σταυροφόρους στη γενεαλογία. Υποστήριξε ότι οι Σταυροφόροι Τέκτονες είχαν αποκτήσει τις τεχνικές με μυστικά που ανακτήθηκαν στους Αγίους Τόπους, υπό την αιγίδα του Ιπποτών. Στα μέσα του 17ου αιώνα Ελευθεροτέκτονες άρχισαν να ενσωματώνουν σύμβολα και παραδόσεις του μεσαιωνικού τάγματος των Ιπποτών του Ναού. Το πρωτότυπο μεσαιωνικό Τάγμα των Ιπποτών του Ναού ιδρύθηκε μετά την Πρώτη Σταυροφορία, και υπήρχε περίπου από το 1118 έως το 1312⁵². Οι Ναΐτες Ιππότες είναι ένα διεθνές Τεκτονικό Τάγμα επηρεασμένο από το ιστορικό Τάγμα των Ιπποτών του Ναού και στενά συνδεδεμένο με τον Ελευθεροτεκτονισμό. Ο πλήρης τίτλος του Τάγματος είναι «Τα Ενωμένα Θρησκευτικά, Στρατιωτικά και Τεκτονικά Τάγματα του Ναού και του Αγ. Ιωάννη της Ιερουσαλήμ, της Παλαιστίνης, της Ρόδου και της Μάλτας»⁵³.

Παράλληλα, άρχισαν να οργανώνονται και κάποιες άλλες Μυστικές Εταιρείες, που ισχυρίζονταν πως προέρχονταν από τα Ιπποτικά Τάγματα. Αυτά από το 1721 άρχισαν να διαμορφώνουν ένα σύστημα που συνέπλεε με τον Ελευθεροτεκτονισμό. Αποτέλεσμα της διαδικασίας ήταν ο σχηματισμός του Σκωτικού Τύπου, ο οποίος άρχισε από το 1730 να εξαπλώνεται στην υπόλοιπη Ευρώπη⁵⁴.

Τα πρώτα επίσημα αγγλικά έγγραφα που αναφέρονται σε κτίστες είναι γραμμένα στα Λατινικά ή στα Νορμανδικά Γαλλικά. Έτσι έχουμε "sculptoreslapidumliberorum" (Λονδίνο 1212), "magisterlathomusliberarumpetrarum" (Oxford 1391) και "mestremasondefranchepeer" (StatuteofLaborers 1351). Όλα αυτά σημαίνουν έναν εργάτη σε ελεύθερη πέτρα, έναν ψαμμίτη ή έναν ασβεστόλιθο χωρίς κόκαλα κατάλληλο για διακοσμητική τοιχοποιία. Στους απολογισμούς κτιρίων του 17ου αιώνα στο Wadham College οι όροι freemason και freestone mason χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Το Freemason έρχεται επίσης σε αντίθεση με το "Rough Mason" ή το "Layer", ως πιο εξειδικευμένο εργαζόμενο που εργάστηκε ή έβαλε

⁵¹ C. Dyer, *William Preston and His Work*, London 1987, σ. 20-25

⁵² M. Lamy, *Les Templiers, Ces Grands seigneurs aux Blancs Manteaux*, Bordeaux 1997, σ. 17-19

⁵³ Γ. Κλαδάκης, *Τα Ιπποτικά Τάγματα*, Αθήνα 2003

⁵⁴ M. Lamy, *ό. π.*, σ. 20-21

ντυμένη πέτρα⁵⁵. Το επίθετο "ελεύθερος" σε αυτό το πλαίσιο μπορεί επίσης να θεωρηθεί ότι ο κτίστης δεν είναι σκλαβωμένος, ασφαλισμένος ή με φέουδα δεμένος⁵⁶.

Ένας μεσαιωνικός πρωτοβάθμιος Τέκτονας θα χρειαζόταν να περάσει αυτό που περνούσαν για μια φιλελεύθερη εκπαίδευση εκείνες τις ημέρες. Στην Αγγλία, θα έφευγε από το σπίτι σε ηλικία εννέα ή δέκα ετών, θα έχει ήδη γραπτή γνώση στα Αγγλικά και τα Γαλλικά, θα εκπαιδευόταν στο σπίτι ή στο μικρό σχολείο. Από τότε μέχρι την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών, θα φοιτούσε σε μοναστήρι ή σχολείο γραμματικής για να μάθει Λατινικά, ή καθώς ήταν παιδί υπηρέτης σε ένα νοικοκυριό ιπποτών θα μάθαινε την απέλαση εκτός από τις σπουδές του. Μεταξύ των ηλικιών των δεκατεσσάρων και των δεκαεπτά, θα μάθαινε τις βασικές δεξιότητες της επιλογής, της διαμόρφωσης και του συνδυασμού της πέτρας και, στη συνέχεια, μεταξύ των ηλικιών 17 και 21 ετών, θα έπρεπε να μάθει έναν συνήθη μεγάλο αριθμό τυπικών προβλημάτων στη γεωμετρία. Τρία χρόνια ως ταξιδιώτης θα τελειώσει συχνά με την υποβολή ενός έργου με ένα καθορισμένο πρόβλημα στην κατασκευή ή το σχεδιασμό. Σε αυτό το σημείο, θεωρούνταν κατάλληλος, αλλά είχε ακόμα μια βαθμίδα για να ανέβει πριν αποκτήσει το καθεστώς του πρωτοβάθμιου Τέκτονα σε ένα μεγάλο έργο⁵⁷.

Η ιστορική καταγραφή δείχνει δύο επίπεδα οργάνωσης στο μεσαιωνικό Τεκτονισμό, την στοά (lodge) και τη συντεχνία (guild). Η αρχική χρήση της λέξης lodge υποδηλώνει ένα εργαστήριο που δημιουργήθηκε στο χώρο ενός μεγάλου έργου, με την πρώτη αναφορά να είναι το Βασιλικό Αβαείο του 1278. Αργότερα, απέκτησε τη δευτερεύουσα έννοια της κοινότητας των κτιστών σε ένα συγκεκριμένο μέρος. Τα πρώτα αρχεία που σώζονται από αυτά είναι οι νόμοι και οι διατάξεις του οίκου στο York Minster το 1352. Αυτοί οι κανονισμοί επιβλήθηκαν από τον Κοσμήτορα και το Κεφάλαιο του Minster⁵⁸.

Οι ιστορικοί του 19ου αιώνα επέβαλαν τον όρο «Guild» στις «οικοτροφίες» των μεσαιωνικών εμπορών ως αναλογία με τις εμπορικές συντεχνίες. Οι κτίστες καθυστέρησαν να σχηματίσουν τέτοια σώματα. Ο κύριος εργοδότης των κτιστών στη μεσαιωνική Αγγλία ήταν το στέμμα, και το στέμμα χρησιμοποιούσε συχνά κτίστες με εμπειρία. Με άλλα λόγια, στρατολογήθηκαν βίαια όταν προέκυψε η ανάγκη⁵⁹.

⁵⁵ D. Knoop, *The Genesis of Freemasonry*, Manchester 1947, σ. 23

⁵⁶ D. Knoop, *ό. π.*, σ. 24

⁵⁷ R. Neville, B. Cryer, *York Mysteries Revealed*, London 2006, σ. 71-74

⁵⁸ D. Knoop, *ό. π.*, σ. 26

⁵⁹ H. Bogdan, J. Snoek, *ό. π.*, σ. 30

Περίπου το 1450 συνέβη η Μεταρρύθμιση. Θεωρήθηκε κάποτε ότι η εκκλησία ήταν ο μεγαλύτερος εργοδότης των κτιστών, και με τη διάλυση των μοναστηριών οι κατοικίες εξαφανίστηκαν⁶⁰. Πιστεύεται επίσης ότι οι συντεχνίες καταργήθηκαν στην Αγγλία το 1547⁶¹. Μετά το θάνατο του Ερρίκου VIII, ο Αρχιεπίσκοπος Κράνμερ προσπάθησε να προωθήσει τη μεταρρύθμιση με την κατάργηση των Συντεχνιών και των υποτροφιών. Το 1548, ψηφίστηκε το νομοσχέδιο συνωμοσίας νικητών και τεχνιτών, ανακαλώντας τα μονοπώλια τους. Το 1549 καταργήθηκε, πιθανώς επειδή ήταν πολύ χρήσιμο για την κυβέρνηση. Η κυβέρνηση συνέχισε να είναι σημαντικός εργοδότης των κτιστών, ο οποίος στο Λονδίνο είχε μετακινηθεί από μια συντεχνία σε μια εταιρεία⁶².

Η πρώιμη ιστορία της Μεγάλης Στοάς είναι αβέβαιη, καθώς δεν είχαν κρατηθεί πρακτικά μέχρι το 1723. Είναι γνωστό ότι οι τέσσερις προαναφερθείσες συγκεντρώθηκαν στο Apple Tree Tavern του Λονδίνου και σχημάτισαν μία κανονική Μεγάλη Στοά στις 24 Ιουνίου 1717 (την ημέρα του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή). Συμφώνησαν να αποκαταστήσουν τις «Τριμηνιαίες Επικοινωνίες» τους, τέσσερις συναντήσεις το χρόνο για τη συναλλαγή Τεκτονικών επιχειρήσεων και μια ετήσια συνέλευση για την εκλογή του επόμενου Μεγάλου Δασκάλου. Σε αυτήν τη συνάντηση, εξέλεξαν ο Anthony Sayer, Μέγας Δάσκαλος του οίκου στο Apple Tree, του οποίου λίγα βιογραφικά στοιχεία είναι γνωστά και γεννήθηκε το Grand Lodge του Λονδίνου και του Westminster. Σε αυτό το στάδιο, είναι απίθανο να βλέπουν τον εαυτό τους ως κάτι περισσότερο από μια ένωση οίκων του Λονδίνου. Αυτή η αντίληψη έπρεπε να αλλάξει πολύ γρήγορα⁶³.

Τον επόμενο χρόνο, ο George Payne έγινε Μέγας Δάσκαλος. Ήταν δημόσιος υπάλληλος σταδιοδρομίας με τους επιτρόπους φόρων. Το 1719, εξέλεξαν τον John Theophilus Desaguliers, έναν κληρικό, έναν επιφανή επιστήμονα και έναν συνεργάτη της Βασιλικής Εταιρείας. Ο τελευταίος κοινός που υπηρέτησε ως Μέγας Δάσκαλος ήταν ο George Payne στη δεύτερη θητεία του το 1720/21, όταν έγραψε τους Γενικούς Κανονισμούς του Free Mason που αργότερα ενσωματώθηκαν στα Συντάγματα του Anderson. Στη συνέχεια, σε μια εκούσια απόπειρα για την ανάδειξη του προφίλ της οργάνωσης, όλοι οι Μεγάλοι Δάσκαλοι ήταν μέλη της αριστοκρατίας⁶⁴.

⁶⁰ R. F. Gould, *On the Antiquity of Masonic Symbolism*, London 1890, σ. 7

⁶¹ G. W. Speth, *Scottish Freemasonry before the Era of the Grand Lodges*, London 1890, σ. 139

⁶² D. Knoop, *ό. π.*, σ. 27

⁶³ D. Knoop, *ό. π.*, σ. 29

⁶⁴ A. Piatigorsky, *Freemasonry: A Study of a Phenomenon*, London 2013, σ. 41-42

Ο John Theophilus Desaguliers συχνά περιγράφεται ως «πατέρας» της σύγχρονης Τεκτονικής. Ήταν ο Desaguliers που έγραψε την αφοσίωση στα Συντάγματα του Άντερσον⁶⁵, επικεφαλής της επιτροπής που τους σκηνοθέτησε και τους ενέκρινε, και προμήθευσε τα «Γοτθικά Συντάγματα» από τα οποία δημιουργήθηκαν. Αν και υπηρέτησε μόνο μια θητεία ως Μεγάλος Δάσκαλος, ήταν δύο φορές Αναπληρωτής Μεγάλος Δάσκαλος, και σε άλλες περιπτώσεις συμπεριφέρθηκε σαν να ήταν Μεγάλος Δάσκαλος, σχηματίζοντας παράτυπες κατοικίες για τη διεξαγωγή μυσέων. Φαίνεται ότι ήταν Desaguliers που επέμεινε ότι το τελετουργικό πρέπει να το θυμόμαστε παρά να καταγραφεί, οδηγώντας σε έλλειψη υλικού σχετικά με την ανάπτυξη του αγγλικού τελετουργικού μέχρι το σχηματισμό του Ενωμένης Μεγάλης Στοάς⁶⁶.

Αυτές οι σκέψεις αναγκάζουν πολλούς Τεκτονικούς ιστορικούς να τον δουν ως καθοδηγητική νοημοσύνη, καθώς η νέα Μεγάλη Στοά ξεκίνησε μια εποχή αυτοδημοσιότητας, η οποία είδε την ξαφνική επέκταση του κερδοσκοπικού Τεκτονισμού, με αντίστοιχη αύξηση των αντιτεκτονικών ομάδων και δημοσιεύσεων. Οι πρωτοβουλίες άρχισαν να αναφέρονται στις εφημερίδες. Οι ευγενείς μεγάλοι δάσκαλοι ήταν συχνά συνάδελφοι της Βασιλικής Εταιρείας, αλλά ο Δούκας του Wharton (1722-23) είχε μόλις κλείσει το Hell-fire club του από την κυβέρνηση και εντάχθηκε, ή πιθανώς σχηματίστηκε, μια αντιτεκτονική ομάδα που ονομαζόταν Gormagons σχεδόν μόλις έφυγε από το γραφείο⁶⁷. Από το 1721 η εγκατάσταση του νέου Μεγάλου Μαγίστρου ήταν η ευκαιρία για παρέλαση, αρχικά με τα πόδια, αργότερα σε καροτσάκια. Αυτό έγινε αντικείμενο γελοιοποίησης, μέχρι που ξεκίνησε το 1740 υπήρξαν επίσης πλαστές πομπές από ομάδες εναντίον τους, που οδήγησαν στη διακοπή της πρακτικής το 1747. Η ταχεία επέκταση της Τεκτονικής οδήγησε επίσης σε πολλά νέα καταφύγια μετά από ένα χρόνο ή δύο. Εκτός από τις επιθέσεις από το εξωτερικό της οργάνωσης, υπήρχαν τώρα απογοητευμένοι πρώην Τέκτονες πρόθυμοι να βγάλουν χρήματα από τις «εκθέσεις» της Τεκτονικής⁶⁸.

Όπως και με άλλα επαγγέλματα ή μυστήριες οργανώσεις, ο μεσαιωνικός Τεκτονισμός αναγνώριζε τρεις βαθμίδες τεχνιτών: ο μαθητευόμενος, ο ειδικευμένος τεχνίτης και ο Μεγάλος Δάσκαλος. Ένας μαθητευόμενος που είχε μάθει την τέχνη του

⁶⁵ J. Anderson, *ό. π.*, σ. 12

⁶⁶ A. Mackey, *An Encyclopedia of Freemasonry and its Kindred Sciences: comprising the whole range of arts, sciences and literature as connected with the institution*, New York 1920, σ. 20-23

⁶⁷ A. Geoffrey, *The Hell-Fire Clubs: A History of Anti-Morality*, Great Britain 2005, σ. 14-16

⁶⁸ G. Suster, *The Hell-Fire Friars*, London 2000, σ. 35-37

γινόνταν ειδικευμένος τεχνίτης, ικανός να κάνει κάθε είδους Τεκτονική εργασία. Ο Μεγάλος Δάσκαλος ήταν επίσης ειδικευμένος ως διαχειριστής έργου, λειτουργώντας συχνά ως αρχιτέκτονας. Θα σκιαγραφήσει τη δουλειά της ημέρας σε έναν πίνακα ανίχνευσης για εκτέλεση από τους ειδικευμένους τεχνίτες και τους μαθητευόμενους⁶⁹. Το καταστατικό Schaw του 1598 δείχνει πώς αυτό είχε εξελιχθεί στο σύστημα οροφής της σκωτσέζικης τοιχοποιίας. Ένας μαθητευόμενος, μετά την εκπλήρωση της θητείας του επτά ετών, θα μπορούσε να επιλέξει να πληρώσει για να συμμετάσχει σε ένα καταφύγιο, μετατρέποντας σε «επίτιμο μαθητευόμενο». Οι ειδικευμένοι τεχνίτες αναφέρονται ως "υπότροφοι" ή "υπότροφοι της τέχνης", το οποίο συμφωνεί με την εντολή του ποιητή του Ρέγιου ότι οι κτίστες θα πρέπει να "calle other fellows by cuthe". Τα μέλη του οίκου ήταν "Brithers" (αδέρφια), ένας νόμος της Σκωτίας για όσους δεσμεύονταν μεταξύ τους με όρκο. Ο Δάσκαλος ήταν απλώς ο αρχιτέκτονας που ήταν υπεύθυνος για το καταφύγιο, ή αυτός που είχε τη διάκριση αυτή⁷⁰.

Ενώ η ορκωμοσία με κάποιου είδους όρκου επέστρεψε στα πρώτα αρχεία οργανωμένου Τεκτονισμού, το πρώτο καταγεγραμμένο τελετουργικό βρέθηκε το 1696, στο χειρόγραφο του Edinburgh Register House⁷¹. Από αυτό, και από άλλα έγγραφα της ίδιας περιόδου, όπως το Trinity College, χειρόγραφο του Δουβλίνου του 1711, μπορούμε να σχηματίσουμε μια ιδέα του τελετουργικού ενός λειτουργικού καταθέματος στα τέλη του 17ου αιώνα⁷². Με την ανάληψη του όρκου ενός Εισηγημένου Μαθητευόμενου, ένας Τέκτονας αναλάμβανε τα κατάλληλα σημάδια, έναν «Λόγο του Τέκτονα» και έναν κατηχισμό. Αυτό συνοδεύτηκε από ξεφάντωμα, το οποίο μάλλον αποκόπηκε καθώς η αδελφότητα έγινε πιο εξευγενισμένη. Το συντροφικό μέλος έπαιρνε έναν ακόμη όρκο, και στα «πέντε σημεία της συντροφιάς», τα οποία το 1696 ήταν πόδι σε πόδι, γόνατο σε γόνατο, καρδιά σε καρδιά, χέρι με χέρι, και αυτί σε αυτί⁷³.

Ακόμα και στο Λονδίνο, υπήρχαν πολλές Τεκτονικές οργανώσεις που δεν συνεργάστηκαν ποτέ με την νέα Μεγάλη Στοά. Αυτοί οι μη συνδεδεμένοι κτίστες και οι κατοικίες τους αναφέρθηκαν ως "Old Mason" ή "St John Masons" και "St John Lodges"⁷⁴. Παρ' όλα αυτά, η επιρροή του νέου κεντρικού σώματος εξαπλώθηκε

⁶⁹D. Knoop, *ό. π.*, σ. 33

⁷⁰R. Cooper, *Cracking the Freemason's Code*, Rider 2006, σ. 24-26

⁷¹R. Cooper, *ό. π.*, σ. 55-56

⁷²D. Stevenson, *The Origins of Freemasonry - Scotland's Century 1590 - 1710*, London 1988, σ. 137

⁷³D. Stevenson, *ό. π.*, σ. 138-139

⁷⁴H. Coil, *Grand Lodge of England, According to the Old Institutions*, London 1961, σ. 237-240

γρήγορα, και το 1725 τα πρακτικά αναφέρουν καταφύγια σε δέκα επαρχιακές πόλεις τόσο βόρεια όσο το Σάλφορντ, με τα επαρχιακά Grand Lodges στη Νότια Ουαλία και το Τσέσαϊρ⁷⁵.

Τον ίδιο χρόνο, ιδρύθηκε μια δεύτερη Μεγάλη Στοά στην Ιρλανδία, η οποία χρειάστηκε αρκετές δεκαετίες για να φέρει όλες τους ιρλανδικές αδελφότητες κάτω από την κυριαρχία της. Το Rival Grand Lodges εμφανίστηκε γρήγορα στο Munster και το Cork⁷⁶. Ήταν στην Ιρλανδία που ξεκίνησε η πρακτική αναγνώρισης της κανονικότητας ενός καταθέματος με την έκδοση εντάλματος, το πρώτο γνωστό παράδειγμα που χρονολογείται από το 1731⁷⁷. Το Grand Lodge της Σκωτίας δεν σχηματίστηκε μέχρι το 1736⁷⁸.

Επίσης το 1725, «Η αρχαία και αξιότιμη κοινωνία και η αδελφότητα των Ελευθεροτεκτόνων που συναντιέται από αμνημονεύτων χρόνων στην πόλη της Υόρκης» ανέλαβε τον τίτλο, «Η Μεγάλη Στοά όλης της Αγγλίας που συναντιέται στην πόλη της Υόρκης». Αυτό δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως αντιπαλότητα, καθώς δεν υπήρχε αλληλεπικάλυψη στις δύο δικαιοδοσίες. Πράγματι, η ιστορία του Άντερσον θα παρήγαγε την προσδοκία για μια παλαιότερη Μεγάλη Στοά στο York. Τα Συντάγματα του Άντερσον το 1738 αναγνώρισαν την ανεξαρτησία της «Παλιάς Στοάς της Πόλης του York»⁷⁹.

Ωστόσο, το 1735, ο Μέγας Διδάσκαλος και οι κήποι ενός ιρλανδικού οίκου αρνήθηκαν την είσοδο στη Μεγάλη Στοά επειδή δεν είχαν την έγγραφη εξουσία του Μεγάλου Μαγίστρου της Ιρλανδίας. Φαίνεται ότι ήλπιζαν να αναγνωριστούν ως εκπρόσωποι του Λόρδου Κίνγκστον, τότε Μεγάλου Μαγίστρου της Ιρλανδίας, και του Πρεσβύτερου Μεγάλου Μαγίστρου της Μεγάλης Στοάς του Λονδίνου. Τους προσφέρθηκε και αρνήθηκαν την αγγλική άδεια. Αυτό έχει ερμηνευτεί ως απόδειξη διαχωρισμού μεταξύ των δύο συντάξεων⁸⁰.

Ανταποκρινόμενη στη δημοτικότητα του Pritchard και άλλων Τεκτονικών ιεροτελεστιών, η Μεγάλη Στοά, περίπου τότε, έκανε αλλαγές στο τελετουργικό και τους κωδικούς πρόσβασης για να καταστήσει πιο δύσκολο για τους ξένους να μεταβούν εκεί ως Τέκτονες. Αυτές οι αλλαγές δεν έγιναν αποδεκτές καθολικά από τις

⁷⁵D. Knoop, *ό. π.*, σ. 35

⁷⁶ W. J. Chetwode-Crawley, *The Story of the Lost Archives of the Grand Lodge of Ireland*, Ireland 1884, σ. 10-13

⁷⁷ W. J. Chetwode-Crawley, *ό. π.*, σ. 20-22

⁷⁸ W. J. Chetwode-Crawley, *ό. π.*, σ. 25-27

⁷⁹H. Coil, *ό. π.*, σ. 239-240

⁸⁰ H. Coil, *ό. π.*, σ. 239-240

συνδεδεμένες στοές. Η Goose και ο Gridiron (Lodge of Antiquity No. 2), ένας από τους πρωτότυπους και τους πιο ανώτερους οίκους του συντάγματος, δεν τους υιοθέτησε ποτέ. Για τους μη συνδεδεμένους, οι καινοτομίες απλώς εμβαθύνουν τη διαίρεση. Εκείνη την εποχή, το Λονδίνο απορροφά πολλούς οικονομικούς μετανάστες από την Ιρλανδία. Εκείνοι που ήταν ήδη Τέκτονες ένιωθαν ότι δεν μπορούσαν να συνεργαστούν με το νέο τελετουργικό, και οι στοές που σχημάτισαν διόγκωσαν περαιτέρω τον αριθμό των μη συσχετισμένων στοών στην κεντρική⁸¹.

Την ίδια περίοδο, η Τεκτονική όπως την ασκούσαν οι Άγγλοι, Ιρλανδοί και Σκωτσέζοι Ελευθεροτέκτονες άρχισε να εξαπλώνονται στην Ευρώπη. Η δημιουργία της πρώτης Μεγάλης Στοάς στη Γαλλία είναι ιδιαίτερα προβληματική. Ο ίδιος ο Ελευθεροτεκτονισμός φαίνεται να ιδρύθηκε στη Γαλλία από εξόριστους Ιακωβίτες. Η Μεγάλη Στοά της Γαλλίας χρονολογείται από το 1728, όταν ισχυρίζεται ότι ο Μεγάλος Δάσκαλος ήταν ο Δούκας του Wharton⁸². Μερικές σφραγίδες Grand Orient χρονολογούνται στην πρώτη Μεγάλη Στοά έως το 1736 (η διάσπαση μεταξύ του Grand Lodge και του Grand Orient έγινε το 1773)⁸³. Οι γαλλικές ιστορίες χρονολογούν την πρώτη Μεγάλη Στοά έως τις 24 Ιουνίου 1738⁸⁴. Η κατάσταση φαίνεται συγκεχυμένη, καθώς άλλες ιστορίες δηλώνουν ότι η πρώτη Μεγάλη Στοά δημιουργήθηκε στις 11 Δεκεμβρίου 1743 ως "The English Grand Lodge of France" με το Count of Clermont ως Μέγα Διδάσκαλο⁸⁵. Αν και η κυβέρνηση της βρισκόταν στα χέρια μιας σειράς βουλευτών, η προστασία της καταμέτρησης μέχρι το θάνατό του το 1771 έδωσε στο γαλλικό Ελευθεροτεκτονισμό μια περίοδο σταθερότητας και ανάπτυξης. Καθώς ο Ελευθεροτεκτονισμός διώχθηκε σε άλλες καθολικές πολιτείες, ο ηθικός και ισότιμος χαρακτήρας των γαλλικών οίκων ανταποκρίθηκε στο πνεύμα της εποχής.

Αν και ο Άντερσον φαίνεται να υπονοεί την ύπαρξη μιας ιταλικής Μεγάλης Στοάς, κανένα τέτοιο σώμα δεν υπήρχε μέχρι τη δημιουργία της Μεγάλης Ανατολής της Ιταλίας το 1805. Η πρώτη τεκτονική οργάνωση ήταν η Αγγλική Στοά ("La Loggia degli Inglesi") στη Φλωρεντία, που ιδρύθηκε το 1731 και η Τεκτονική εξαπλώθηκε γρήγορα, παρά μια σειρά παπικών απαγορεύσεων⁸⁶.

⁸¹ E. Rebold, *A General History of Freemasonry: Based Upon the Ancient Documents Relating To, and the Monuments Erected by this Fraternity, from Its Foundation, in the Year 715 B.C., to the Present Time*, U.S.A. 1872, σ. 49-50

⁸² D. Ligou, *Histoire des Francs-Maçons en France*, τ.2, 1815-2000, Toulouse 2000, σ. 112

⁸³ D. Ligou, *ό. π.*, σ. 100

⁸⁴ D. Ligou, *ό. π.*, σ. 100

⁸⁵ D. Ligou, *ό. π.*, σ. 100

⁸⁶ N. Laos, *Freemasons, World Order, and Mind Wars: The Great Reality of Memphis-Misraim Masonry*, London 2016, σ. 87

Η πρώτη εμφάνιση των πολλών γερμανικών Τεκτονικών στοών χρονολογείται από τη δεκαετία του 1740, ιδίως το "Of the Three Globes", που ιδρύθηκε στο Βερολίνο το 1744, το οποίο έγινε το "Grand National Mother Lodge" το 1772. Ο Φρέντερικ ο Μέγας έγινε Ελευθεροτέκτονας ενώ ήταν ακόμα πρίγκιπας και κυρώθηκε προσωπικά η Στοά του Βερολίνου⁸⁷. Παρόλο που μερικοί συγγραφείς αναφέρουν την ύπαρξη γερμανικών μεγαλοπρεπών σπιτιών από εκείνη που σχηματίστηκε στον καθεδρικό ναό της Κολωνίας το 1250, η συνέχεια της παράδοσης ήταν δύσκολο να αποδειχθεί και οι περισσότερες πηγές πιστεύουν ότι οι γερμανικές κερδοσκοπικές κατοικίες του δέκατου όγδοου αιώνα δείχνουν την καταγωγή από το αγγλικό μοντέλο⁸⁸.

Ο Ελευθεροτεκτονισμός μεταφέρθηκε στη Ρωσική Αυτοκρατορία από ξένους αξιωματικούς στη ρωσική υπηρεσία. Για παράδειγμα, ο Τζέιμς Κιθ καταγράφεται ως Διδάσκαλος ενός οίκου στην Αγία Πετρούπολη το 1732-34⁸⁹. Αρκετά χρόνια αργότερα ο ξάδερφος του John Keith, 3ος Earl of Kintore διορίστηκε επαρχιακός Grand Master της Ρωσίας από την Μεγάλη Στοά της Αγγλίας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1770, ο Ivan Yelagin κατάφερε να αναδιοργανώσει τη ρωσική Τεκτονική σε ένα εκτεταμένο σύστημα που ενώνει περίπου 14 οικήματα και περίπου 400 κυβερνητικούς αξιωματούχους⁹⁰. Εξασφάλισε την αγγλική άδεια της πρώτης ρωσικής Μεγάλης Στοάς και έγινε ο επαρχιακός Μεγάλος Διδάσκαλος. Τα περισσότερα ρωσικά καταφύγια προσελκύστηκαν από τη Σουηδική τελετή. Το 1782, ο Ivan Schwarz εκπροσώπησε τη Ρωσία στο Τεκτονικό συνέδριο στο Wilhelmsbad, όπου η Ρωσία αναγνωρίστηκε ως η 8η επαρχία της τελετής αυστηρής τήρησης⁹¹.

Στις 17 Ιουλίου 1751 σημειώνεται μια αλλαγή. Εκπρόσωποι πέντε στοών, στο καπηλειό του Turk's Head στο Σόχο του Λονδίνου, ίδρυσαν την «Αρχαία Μεγάλη Στοά της Αγγλίας», ή αλλιώς ονομαζόμενη «Μεγάλη Στοά των Ελευθέρων και Αποδεκτών Τεκτόνων της Αγγλίας». Η νέα αυτή σύνθεση απαρτιζόταν κατά κύριο λόγο από Σκωτσέζους Ελεύθερους Τέκτονες, που ήταν δυσαρεστημένοι από τον τρόπο με τον οποίο οι Ελευθεροτέκτονες της Premier Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας είχαν επιφέρει αλλαγές στον Ελευθεροτεκτονισμό. Για τις επεμβάσεις αυτές τους αποκαλούσαν μοντέρνους και τους καταλόγιζαν πως δεν παράκαμπταν τα παλαιά έθιμα του

⁸⁷N. Laos, *ό. π.*, σ. 82

⁸⁸ A. DeHoyos, S. Morris, *Freemasonry in Context: History, Ritual, Controversy*, New York 2004, σ. 91

⁸⁹ R. Faggionato, *A Rosicrucian Utopia in Eighteenth-Century Russia: The Masonic Circle of N.I. Novikov*, The Netherlands 2005, σ. 244

⁹⁰ R. Faggionato, *ό. π.*, σ. 245

⁹¹ R. Faggionato, *ό. π.*, σ. 246

Ελευθεροτεκτονισμού⁹². Στην ίδρυση της Αρχαίας Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας θα έπρεπε, όμως, να αναγνωρίσουμε και πολιτικά αίτια, εφόσον θεωρηθεί ως προέκταση της μη αποδοχής από μεγάλη μερίδα Σκωτσέζων της Πράξης Διευθέτησης του 1701 (η τελευταία απαγόρευε σε ρωμαιοκαθολικούς να ανέβουν στον θρόνο και καθιέρωνε τον οίκο του Ανοβέρου), των εκτεταμένων αντιδράσεων στα διάφορα μέτρα που θεσμοθετούσε από το 1704 το Αγγλικό Κοινοβούλιο, για να καταποντίσει την οικονομία της Σκωτίας και τέλος της διαφωνίας τους με την Πράξη της Ένωσης της Αγγλίας με τη Σκωτία, υπό την πολιτική οντότητα της Μεγάλης Βρετανίας το 1707. Οι δύο αντίπαλες μεγάλες στοές για 63 χρόνια συνυπήρχαν, δίχως να αναγνωρίζουν η μία την άλλη ως κανονική και δίχως να αναγνωρίζουν η μία τα μέλη της άλλης ως κανονικούς ελεύθερους Τέκτονες⁹³.

Στη δεκαετία του 1750 παρατηρείται ένα χάος του σκωτικού δόγματος, που είχε εν τω μεταξύ συγχωνευθεί με το δόγμα της βασιλικής αψίδας (Royal Arch) με καθιέρωση τριών κυρίως συστημάτων: Των «Ροδοσταύρων» (1745), της «Τελειοποίησης» (1754) και της «Αυστηράς Τήρησης» (1762)⁹⁴. Επικεφαλής του δόγματος της τελειοποίησης ανέλαβε ο Φρειδερίκος ο Μέγας της Πρωσίας⁹⁵.

Το 1813 ο πρίγκιπας Αύγουστος Φρειδερίκος (1773-1843), Δούκας του Σάσεξ και έκτος γιος του βασιλέα Γεωργίου του 3ου, έγινε μέγας διδάσκαλος της Premier Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας και ο αδερφός του ο πρίγκιπας Εδουάρδος Αύγουστος (1767-1820), Δούκας του Κεντ και τέταρτος γιος του Βασιλέα Γεωργίου του 3ου, έγινε Μέγας Διδάσκαλος της Αρχαίας Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας. Την εποχή αυτή πραγματοποιήθηκαν τα πιο σοβαρά βήματα για την «Άρθρα της Ένωσης» των δύο μεγάλων στοών, και στις 27 Δεκεμβρίου 1813, την ημέρα του Αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή, η Premier Μεγάλη Στοά της Αγγλίας και η Αρχαία Μεγάλη Στοά της Αγγλίας σχημάτισαν την Ενωμένη Μεγάλη Στοά της Αγγλίας (UGLE)⁹⁶.

Τη δεκαετία του 1730 ο Ελευθεροτεκτονισμός διαδόθηκε στις βρετανικές αποικίες της Αμερικής. Μετά την ανεξαρτησία της Αμερικής, σε κάθε πολιτεία των Ηνωμένων Πολιτειών σχηματίστηκε και μία ανεξάρτητη Μεγάλη Στοά. Διάφορες σκέψεις για ίδρυση μιας «Μεγάλης Στοάς των Ηνωμένων Πολιτειών», με τον Τζορτζ

⁹² I. R. Clarke, *The Formation of the Grand Lodge of the Antients*, London 1966, σ. 270-273

⁹³ H. L. Haywood, *Various Grand Lodges*, London 1924

⁹⁴ H. Carr, *The Relationship between the Craft and the Royal Arch*, London 1984, σ. 383

⁹⁵ T. Cooper, *ό. π.*, σ. 200

⁹⁶ J. Belton, *The English Masonic Union Of 1813*, London 2012, σ. 20-22

Ουάσινγκτον να έχει τον ρόλο του πρώτου Μεγάλου Διδασκάλου, εγκαταλείφθηκαν πρόωρα⁹⁷.

Η Μεγάλη Ανατολή της Γαλλίας (GOdF) ιδρύθηκε το 1728. Το 1877 η Μεγάλη Ανατολή της Γαλλίας αφαίρεσε την προϋπόθεση τα μέλη της να πιστεύουν στο υπέρτατο ον, οπότε και οι περισσότερες Αγγλόφωνες Μεγάλες Στοές σταμάτησαν να την αναγνωρίζουν ως "κανονική" και διέκοψαν τις επίσημες σχέσεις τους μαζί της⁹⁸. Η Εθνική Μεγάλη Στοά της Γαλλίας (GLNF) είναι μέχρι σήμερα η μόνη Τεκτονική δύναμη στη Γαλλία που αναγνωρίζεται από την ενωμένη Μεγάλη Στοά της Αγγλίας (UGLE). Λόγω των ανωτέρω, συχνά αναφέρεται πως ο Ελευθεροτεκτονισμός αποτελείται από δύο παράλληλα παρακλάδια που το ένα δεν αναγνωρίζει την «κανονικότητα» του άλλου: την ενωμένη μεγάλη στοά της Αγγλίας (UGLE) με όσες Μεγάλες Στοές έχουν καθεστώς αμοιβαίας αναγνώρισης με αυτήν, και τη Μεγάλη Ανατολή της Γαλλίας (GOdF) με πολλές «Μεγάλες Ανατολές» να συντάσσονται με την πολιτική της⁹⁹. Το 1945 ο Μάρκο Εγκίντιο Αλλέγκρι (Marco Egidio Allegri), ως ύπατη αρχή του τύπου Μισραΐμ και του τύπου Μέμφις, ένωσε αυτούς τους δύο τύπους και δημιούργησε τον «αρχαίο και αρχέγονο ανατολικό τύπο Μισραΐμ και Μέμφις», ο οποίος λειτουργεί με αμιγείς ανδρικές και αμιγείς γυναικείες στοές με διαφορετικά ανά φύλο τυπικά¹⁰⁰.

Ο Ελευθεροτεκτονισμός επηρεάστηκε σημαντικά στην διαμόρφωση της ιδεολογικής και φιλοσοφικής του θέσης από την φιλοσοφική σκέψη του 16ου και 17ου αιώνα, η επίδραση της οποίας εμφανίζεται και στην φραστική διατύπωση των Τεκτονικών κειμένων. Η εξέλιξη του Ελευθεροτεκτονισμού σε κοινωνικοφιλοσοφικό σύστημα, θεωρείται ότι συμπληρώθηκε γύρω στα τέλη του 17ου αιώνα¹⁰¹. Εν τούτοις η οριστική θεμελίωση του σύγχρονου Τεκτονισμού Θεσμού θεωρείται ότι έλαβε χώρα στις 24 Ιουνίου 1717, όταν ιδρύθηκε στο Λονδίνο για πρώτη φορά Μεγάλη Στοά, η οποία μέχρι και σήμερα αποτελεί την μητρική όλων των Μεγάλων Στοών που έχουν ιδρυθεί ανά τον κόσμο. Το 1723 τυπώθηκαν στο Λονδίνο τα «Συντάγματα των

⁹⁷ S. Bullock, *Revolutionary brotherhood: Freemasonry and the transformation of the American social order, 1730-1840*, U.S.A. 1996

⁹⁸ A. Prescott, *A Body without a Soul? The Philosophical Outlook of British Freemasonry 1700–2000*, Brussels 2003

⁹⁹ M. Johnstone, *The Freemasons*, London 2005, σ. 95-98

¹⁰⁰ G. Stroumsa, *Hidden wisdom: esoteric traditions and the roots of Christian mysticism*, Leiden 2005, σ. 100

¹⁰¹ R. Pound, *The Philosophy of Masonry in Five Parts*, New York 2013, σ. 5-7

Ελευθεροτεκτόνων» για χρήση των αγγλικών Στοών που συντάχθηκαν από τον Σκοτσέζο πάστορα James Anderson¹⁰².

Μεγάλος αριθμός πνευματικών ανθρώπων της εποχής ήταν Τέκτονες σύμφωνα με την Τεκτονική βιβλιογραφία, όπως οι πρόεδροι των ΗΠΑ G. Washington, F. Roosevelt και μεταγενέστερα ο H. Truman. Επίσης ευρωπαίοι πολιτικοί όπως L. Gambetta, G. Garibaldi, W. Churchill αλλά και μουσουργοί, επιστήμονες και συγγραφείς όπως οι F. Haydn, Fr. List, J. Sibelius, W. Mozart, L. van Beethoven, W. Ostwalt (βραβείο Νόμπελ Χημείας 1909), Al. Flemming (βραβείο Νόμπελ Ιατρικής 1945), H. Durant (βραβείο Νόμπελ Ειρήνης 1895), Fr. Voltaire, I. Kipling (βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας 1907) και άλλοι.

Το Σύνταγμα του Ελευθεροτεκτονισμού που θεσπίστηκε από την Μεγάλη Στοά της Αγγλίας καθιέρωσε τρεις συμβολικούς Βαθμούς κατ' αναλογία, προς τις τάξεις των παλιών οικοδομικών Συντεχνιών. Οι Βαθμοί αυτοί είναι του Μαθητή (Entered Apprentice), του Εταίρου (Fellow Craft) και του Διδασκάλου (Master Mason). Επίσης όλες οι Μεγάλες Στοές λειτουργούν υπό την αιγίδα της Μεγάλης Στοάς της χώρας στην οποία ανήκουν.

Ο Ελευθεροτεκτονισμός είναι ένωση ελευθέρων ανθρώπων, οι οποίοι αναζητούν την αλήθεια και προσπαθούν για το καλό και το δίκαιο. Πιστεύουν στην αξία κάθε ανθρώπου και στην αξία ολόκληρου του ανθρωπίνου γένους, χωρίς ταξικές και φυλετικές διακρίσεις. Αναγκαίο δε είναι να παρέχουν τους εαυτούς τους ως υπόδειγμα έντιμων, ειλικρινών και καλής θελήσεως ανθρώπων.

Σύμφωνα με τον Τεκτονικό Καταστατικό Χάρτη του 18ου αιώνα του Anderson τα Τεκτονικά ιδεώδη έχουν ως στόχο να επικοινωνήσουν μεταξύ των μελών των Στοών αρχικά και στην πορεία σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, τις βασικές αρχές της Γαλλικής Επανάστασης, Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφосύνη. Στο βιβλίο του «Ο Σκοτεινός Θάλαμος» (1930) ο Τέκτονας Χ. Παπανικολάου γράφει: Κατά την ηθικήν του Τεκτονισμού, πάντες οι άνθρωποι έχουν την ίδια προέλευση, τον ίδιο προορισμό, τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις [...] ένεκα τούτου έκαστος έχει καθήκον να αγαπά τους άλλους και να τους υποβοηθεί...». Υποστηρίζουν ότι δεν έχουν ακριβώς επηρεαστεί αλλά έχουν κατά κάποιο τρόπο ενισχύσει την δυναμική της φιλοσοφίας τους, με τα βασικότερα προστάγματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, τον ορθολογισμό

¹⁰² K. Moore, *Freemasonry, Greek Philosophy, The Prince Hall Fraternity and the Egyptian (African) World Connection*, Bloomington 2008, σ. 22

και την πίστη στην πρόοδο, ζητώντας επιτακτικά αλλαγές σε μια σειρά δραστηριοτήτων και θεσμών όπως η πολιτική, η εκπαίδευση, η οικονομία και η θρησκεία¹⁰³.

Η ανακάλυψη της Φιλοσοφικής Λίθου είναι μια από τις βασικότερες αλληγορίες που καλούνται να μεταφράσουν και να διαπραγματευτούν μαζί της οι μυημένοι Τέκτονες. Ο βασικότερος στόχος ζωής των αλχημιστών, μετά την μύηση στην Στοά, γίνεται σκοπός για τους Τέκτονες. Η Λίθος είναι το βαθύτερο Εγώ τους, που πρέπει, όπως οι αλχημιστές προσπαθούσαν να μετατρέψουν το υδρογόνο και τον άνθρακα σε χρυσό, να μετατρέψουν και αυτοί τον εαυτό τους σε ένα Εγώ χωρίς μικροψυχίες, συμβατικά πάθη και δογματικές προκαταλήψεις. Οι ίδιοι οι Τέκτονες απομυθοποιούν λίγο τον εαυτό τους συζητώντας για αυτή την διαδικασία και της δίνουν μέσα από τον λόγο τους ένα τόνο ίσως πιο ανάλαφρο και όχι λιγότερο σοβαρό αλλά που αν μη τι άλλο δεν προβάλλει ένα ψεύτικο προφίλ. Υποστηρίζουν ότι η θεωρία της Φιλοσοφικής Λίθου είναι πολύ σημαντική για τον τεκτονισμό καθώς αναπαριστά σχηματικά την ανάπλαση του Εαυτού, αυτό όμως δεν μεταφράζεται στην κατ' ανάγκη εφαρμογή της στο ακέραιο¹⁰⁴.

Οι κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες της εποχής δεν μπορούσαν παρά να καθιστούν απαγορευτική την ένταξη στον Τεκτονισμό ανθρώπων που δεν βίωναν την καθημερινότητα τους με όρους ελευθερίας. Σε αυτή την κατηγορία υπάγονταν οι ασθενέστεροι οικονομικά καθώς ήταν δέσμοι των οικονομικών αναγκών τους αλλά και των ανθρώπων με οικονομική ευμάρεια. Τα μέλη των Στοών τότε ήταν αποκλειστικά οι άντρες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων και ταυτόχρονα αποκλειόταν οι γυναίκες γιατί οι γυναίκες θεωρούνταν «υποδουλωμένες» στους συζύγους τους¹⁰⁵.

Ο Τεκτονισμός είναι μεν φτιαγμένος με παγκόσμιο τρόπο, αλλά χωρίς την συγκατάθεση των τοπικών ελίτ δεν θα είχε τόσο ευρεία εξάπλωση, τουλάχιστον με τον τρόπο που είχε καθ' όλη την διάρκεια του 19ου και 20ου αιώνα. Αυτό δεν ισχύει μόνο στην περίπτωση της Γαλλίας αλλά συνολικότερα αρχικά στις Ευρωπαϊκές χώρες όπου και η εξάπλωση του μετά τον 18ο αιώνα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σχεδόν ραγδαία και στην συνέχεια σε όλα τα μέρη στα οποία δημιουργήθηκαν Στοές. Αυτός ο

¹⁰³Χ. Παπανικολάου, *Ο Σκοτεινός Θάλαμος*, Αθήνα 1930, σ. 20-22

¹⁰⁴D. Stevenson, *The Origins of Freemasonry: Scotland's Century 1590-1710*, Cambridge 1988, σ. 67-68

¹⁰⁵D. Stevenson, *ό. π.*, σ. 69-70

ελιτισμός, οι ίδιοι οι Τέκτονες καταθέτουν (και η Τεκτονική βιβλιογραφία) ότι υπήρξε κομβικό στοιχείο για την διατήρηση των Τεκτονικών ιδεωδών καθώς άνθρωποι χαμηλότερου μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου, των οποίων η καθημερινότητα θα οριζόταν από την ανάγκη για επιβίωση δεν θα ήταν δυνατό να συντηρήσουν, πόσο μάλλον να οδηγήσουν σε εξάπλωση ιδεών και γνώσεων, οι οποίες έχουν ως προαπαιτούμενο την αφοσίωση αλλά και το υπόβαθρο που χρειάζεται για να μπορεί κανείς να τις κατανοήσει σε όλο τους το εύρος και την ένταση¹⁰⁶.

Οι Τέκτονες δεν είναι οπαδοί της εξελικτικής πορείας όσον αφορά στον Τεκτονισμό και δεν θεωρούν ότι οι αρχές του μπορούν να μπουν σε μια τέτοια διαδικασία. Με το όρο εξελικτική πορεία νοούνται οι αλλαγές ή οι μετατροπές των διαδικασιών που αφορούν στις διάφορες εργασίες εντός των Στοών. Δεν είναι κάτι το οποίο χρειάζονται καθώς λόγω της θεωρητικής τελειότητας τους οποιαδήποτε αλλαγή θα ήταν μόνο προς το χειρότερο. Τα Τεκτονικά ιδεώδη αφορούν τον άνθρωπο και τις κοινωνίες στο σύνολο τους, αφορούν το σύνολο και όχι τους λίγους και οι ενταγμένοι στις Στοές υποστηρίζουν ότι αυτός είναι ο σκοπός για τον οποίο εργάζονται. Βελτιώνοντας τον εαυτό τους μπορούν να οδηγήσουν και τις κοινωνίες στην βελτίωση. Αυτή η βελτίωση δεν νοείται σε οικονομικά μεγέθη (χωρίς αυτό να απορρίπτεται εκ των προτέρων) αλλά σε επίπεδα ποιοτικής κοινωνικής αναβάθμισης¹⁰⁷.

Εμφορούμενοι από την πνευματικότητα του Διαφωτισμού τηρούν μια εξαιρετικά επικριτική στάση απέναντι στον θρησκευτικό δογματισμό και την «απόσταση» ανάμεσα στην θρησκευτική θεωρία και την καθημερινή πρακτική των εκπροσώπων της Εκκλησίας. Την σκέψη των Τεκτόνων απασχολούν και απασχόλησαν στο παρελθόν, ζητήματα που απασχόλησαν και τη σκέψη των Διαφωτιστών, η ελευθερία του ανθρώπου, η ελευθερία της σκέψης, η κυριαρχία του δημοκρατικού πολιτεύματος κλπ. Η πίστη στην ύπαρξη μιας Ανώτερης δύναμης ως γενεσιουργό δύναμη του κόσμου είναι από τις βασικότερες πεποιθήσεις ενός Τέκτονα αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα βλέπει με κριτική διάθεση την χριστιανική, μουσουλμανική ή ιουδαϊκή θρησκευτικότητα όπως αυτή εκφράζεται από τους πιστούς αλλά και από τους θεσμικούς της εκπροσώπους. Πολλοί ιστορικοί υποστηρίζουν ότι ήδη από τον 18ο αιώνα, αυτού του είδους η ρητορική αποτέλεσε μια από τις βασικότερες αιτίες αντιπαλότητας ανάμεσα στην Καθολική Εκκλησία κυρίως και τον Τεκτονισμό¹⁰⁸.

¹⁰⁶M. Jacob, *The origins of freemasonry: facts & fictions*, Philadelphia 2005, σ. 42-43

¹⁰⁷D. Stevenson, *ό. π.*, σ. 71-72

¹⁰⁸M. Jacob, *ό. π.*, σ. 45-47

Οι συναντήσεις στις Στοές έχουν τροφοδοτήσει πολλά σενάρια στο συλλογικό φαντασιακό: θυσίες ζώων, τελετές επίκλησης του Σατανά και σεξουαλικά όργανα αποτελούν κοινό λόγο για τις τεκτονικές τελετουργίες. Ακόμα και τα περιζώματα, τα σύμβολα όπως ο Γνώμονας και ο Διαβήτης ή οι μαύρες ρόμπες θεωρούνται χαρακτηριστικά στοιχεία των "απόκοσμων" τελετών. Οι Τέκτονες δεν πιστεύουν ότι πρέπει να γνωστοποιήσουν, να απολογηθούν ή να εξηγήσουν την αλληγορική σημασία των παραπάνω αλλά ότι η είσοδος μη μνημένων στις Στοές θα λειτουργούσε διαφορετικά για την δημόσια εικόνα τους¹⁰⁹.

Οι Λευκές Γιορτές είναι η μοναδική από τις περιπτώσεις που επιτρέπεται η είσοδος στις Στοές σε μη μνημένους. Κατά την διάρκεια μιας τέτοιας Γιορτής το κάθε μέλος της Στοάς μπορεί να προσκαλέσει κάποιους οικείους του ή φίλους να παρακολουθήσουν τα τεκταινόμενα. Αυτές συνήθως λαμβάνουν χώρα κάπου στις μέρες του φθινοπωρινού ή χειμερινού ηλιοστάσιου, δυο ημερομηνίες που η Τεκτονική παράδοση θέλει να τιμώνται ξεχωριστά. Οι μνημένοι Τέκτονες είναι υπεύθυνοι ο καθένας από την πλευρά του για τα άτομα που έχει προσκαλέσει και αυτό αφορά περισσότερο στο ότι θα πρέπει να είναι άτομα άξια εμπιστοσύνης, που δεν θα μουν στην διαδικασία να δημοσιοποιήσουν κανένα από τα ονόματα των υπολοίπων παρευρισκομένων καθώς μια από τις βασικότερες τεκτονικές αρχές είναι ότι το κάθε μέλος Στοάς είναι ελεύθερο να δημοσιοποιήσει εφ' όσον το επιθυμεί την Τεκτονική του ιδιότητα αλλά απαγορεύεται κατηγορηματικά να κάνει κάτι ανάλογο για κάποιον Αδελφό του. Αυτό αποτελεί μια μορφή δοκιμασίας για την εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της Αδελφότητας αλλά παράλληλα διασφαλίζει την προστασία του κάθε μέλους ξεχωριστά από την επαγγελματική και κοινωνική στοχοποίηση. Οι μεγάλες στοές και οι μεγάλες ανατολές είναι αυτόνομα και κραταιά σώματα που κυβερνούν τον Τεκτονισμό σε μία ορισμένη επικράτεια και έχουν την «δικαιοδοσία» της. Δεν υφίσταται κάποιο παγκόσμιο Τεκτονικό σώμα που να ηγείται των Μεγάλων Στοών και των Μεγάλων Ανατολών ή που να λειτουργεί ρυθμιστικά ή ηγεμονικά ως προς την λήψη των αποφάσεων τους. Τα προαναφερθέντα σώματα συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς αμοιβαίας αναγνώρισης¹¹⁰.

«Κανονικότητα» ονομάζεται ο μηχανισμός με τον οποίο οι Μεγάλες Στοές ή Μεγάλες Ανατολές αναγνωρίζουν η μία την άλλη. Η αναγνώριση γίνεται με βάση

¹⁰⁹M. Jacob, *ό. π.*, σ. 48-50

¹¹⁰Κ. Τσαρουχάς, *Η Μασονία στην Ελλάδα*, Αθήνα 2000, σ. 279

συγκεκριμένα κριτήρια όπως αυτά ορίζονται στα συντάγματά της εκάστοτε μεγάλης στοάς. Μέσα στα όποια κριτήρια περιλαμβάνεται σίγουρα το κριτήριο σχετικά με την τήρηση ή μη των «Τεκτονικών οροθεσιών». Η αμοιβαία αναγνώριση εξασφαλίζει σχέσεις και επαφές μεταξύ των μελών τους¹¹¹.

Η Τεκτονική Στοά αποτελεί τον «πυρήνα» της οργάνωσης του Ελευθεροτεκτονισμού. Κάθε νέα στοά πρέπει να υπόκειται σε μία κανονική μεγάλη στοά ή μεγάλη ανατολή. Η στοά είναι υποχρεωμένη να ακολουθεί τις οδηγίες της Μεγάλης Στοάς στην οποία υπόκειται όσον αφορά την εφαρμογή των Συνταγμάτων, όμως κατά τα άλλα είναι ανεξάρτητη διοικητική μονάδα. Μία στοά πρέπει να έχει τακτικές και προγραμματισμένες συνεδριάσεις, όπου θα λαμβάνουν χώρα οι Τεκτονικές εργασίες των μελών της, και πρέπει να συνέρχεται μόνο στην έδρα της (εκτός εκτάκτων περιπτώσεων). Αρμοδιότητα της στοάς είναι η μύηση και προαγωγή των μελών της, η εγκατάσταση του σεβάσμιου διδασκάλου και των αξιωματικών της, η απόκτηση και διατήρηση των κοσμημάτων και κειμηλίων της, η ενδυνάμωση των δεσμών ανάμεσα στις οικογένειες μέσω των διαφόρων εκδηλώσεων που οργανώνει και διάφορα άλλα θέματα σε επίπεδο βάσης (μη περιοριστικά).¹¹²

Στον Ελευθεροτεκτονισμό δεν υπάρχει βαθμός ανώτερος του διδασκάλου Ελευθεροτέκτονος. Όμως υπάρχουν «σώματα» που δέχονται ως μέλη τους μόνο διδασκάλους Ελευθεροτέκτονες. Τα σώματα αυτά είναι ανεξάρτητα από τη «συμβολική στοά». Μπορούν να περιγραφούν ως «παράλληλα» και συνήθως παρέχουν περαιτέρω οπτικές σε κάποια αλληγορικά, ηθικά ή φιλοσοφικά στοιχεία του Ελευθεροτεκτονισμού. Αν και ανεξάρτητα, τα σώματα αυτά χαρακτηρίζονται Τεκτονικά, αφού για να γίνει κάποιος μέλος τους πρέπει να είναι ήδη Τέκτονας. Κάποια «παράλληλα σώματα», όπως για παράδειγμα αυτό των Ναϊτών Ιπποτών, έχουν επιπλέον απαιτήσεις λόγω της φύσης τους¹¹³. Τέλος, υπάρχουν σώματα στα οποία συμμετέχουν μόνο Ελευθεροτέκτονες, αλλά δεν έχουν σχέση με τη διδασκαλία του Ελευθεροτεκτονισμού, οπότε τυπικά δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως «παράλληλα σώματα»¹¹⁴.

Ενώ ο Ελευθεροτεκτονισμός συχνά χαρακτηρίζεται ως «μυστική οργάνωση» ή «μυστική κοινωνία», οι ίδιοι οι Ελευθεροτέκτονες διαφωνούν και ισχυρίζονται πως

¹¹¹ Κ. Τσαρουχάς, *ό. π.*, σ. 280

¹¹² R. Cooper, *ό. π.*, σ. 197

¹¹³ Χ. και Α. Ριζόπουλος, *Φιλέλληνες και Έλληνες Τέκτονες το 1821*, Αθήνα 2008, σ. 153-156

¹¹⁴ Χ. και Α. Ριζόπουλος, *ό. π.*, σ. 157-167

είναι απλά μια συντεχνία, που τηρεί μυστικές κάποιες συγκεκριμένες πτυχές της¹¹⁵. Ο Ελευθεροτεκτονισμός κατά τον 21ο αιώνα έπαψε να είναι τόσο «λαοφιλής» όσο και «μυστική κοινωνία». Ορθότερο θα ήταν να χαρακτηριστεί ως μία κοινωνία που κρατάει μυστικά. Ένα από αυτά τα μυστικά και το μόνο πραγματικά ουσιαστικό που έχει απομείνει στον Ελευθεροτεκτονισμό, είναι ο ιδιαίτερος τρόπος αναγνώρισης ανάμεσα στα μέλη του. Παρά τις επιμέρους διαφορές, η βασική φροντίδα του Ελευθεροτεκτονισμού είναι η φιλανθρωπική εργασία σε κάποια συγκεκριμένη περιοχή ή γενικότερα, η προώθηση της ηθικής ακεραιότητας μέσω της συμπεριφοράς των μελών του στο κοινωνικό σύνολο και η ανάπτυξη και διατήρηση της αδελφικής αγάπης¹¹⁶.

Δύο από τα κύρια σύμβολα που βρίσκονται πάντα σε μια στοά είναι ο «Γνώμονας» και ο «Διαβήτη». Τα δύο αυτά σύμβολα χρησιμοποιούνται από τον Ελευθεροτεκτονισμό για την εξαγωγή ηθικών συμπερασμάτων¹¹⁷. Τα ηθικά συμπεράσματα εξάγονται μέσω των αλληγοριών του Ελευθεροτεκτονικού τυπικού. Καθώς ο Ελευθεροτέκτονας εξελίσσεται δια μέσου «βαθμών», κερδίζει γνώση και κατανόηση του εαυτού του, της σχέσης του με τους άλλους και του δεσμού του με το Υπέρτατο Ον (όπως ο καθένας το αντιλαμβάνεται). Ενώ η διερεύνηση και ανάπτυξη των φιλοσοφικών απόψεων και πεποιθήσεων του Ελευθεροτεκτονισμού είναι έργο των ειδικών ερευνητικών και καθοδηγητικών στοών, παρ' όλα αυτά μεμονωμένοι Ελευθεροτέκτονες συχνά εκδίδουν μελέτες για αυτές. Κάθε Ελευθεροτέκτονας μπορεί να στοχάζεται για τα σύμβολα και τον σκοπό του Τεκτονισμού και μάλιστα ως κάποιο βαθμό αναμένεται από αυτόν, καθώς εξελίσσεται δια μέσου των «βαθμών», να ερευνά το νόημα του Ελευθεροτεκτονισμού¹¹⁸.

Οι τρεις βαθμοί της «συμβολικής στοάς» του Ελευθεροτεκτονισμού είναι: «μαθητής», ο βαθμός του νεοεισελθόντα Ελευθεροτέκτονα, «εταίρος», ο βαθμός του διελθόντα Ελευθεροτέκτονα, «διδάσκαλος», ο βαθμός του εγερθέντα Ελευθεροτέκτονα. Οι βαθμοί αντιπροσωπεύουν φάσεις προσωπικής πνευματικής ανάπτυξης. Οι αλληγορικές έννοιες του Ελευθεροτεκτονισμού προσλαμβάνονται διαφορετικά από κάθε Ελευθεροτέκτονα, ανάλογα με το επίπεδό του, αλλά πάντα στα πλαίσια του συντάγματος στο οποίο εργάζεται. Η κοινή συμβολική διάρθρωση και τα

¹¹⁵ R. Cooper, *ό. π.*, σ. 198

¹¹⁶ P. Naudon, *Ο Ελευθεροτεκτονισμός*, Αθήνα 1990, σ. 92-94

¹¹⁷ P. Naudon, *ό. π.*, σ. 91-92

¹¹⁸ P. Naudon, *ό. π.*, σ. 91-92

κοινά «αρχέτυπα», ανά την υφήλιο, παρέχουν στον κάθε Ελευθεροτέκτονα τα μέσα για να δώσει τις δικές του απαντήσεις στα φιλοσοφικά ερωτήματα της ζωής¹¹⁹.

Ο Τεκτονισμός διακρίνεται σε «συμβολικό», όπου οι βαθμοί είναι «μαθητής», «εταίρος» και «διδάσκαλος». Πέραν αυτών υπάρχουν οι λεγόμενοι «φιλοσοφικοί» βαθμοί. Έτσι υπάρχει ο «Σκωτικός Τύπος» με 33 βαθμούς, ο Τύπος «Μισραΐμ-Μέμφις» με 95 βαθμούς, ο «Τύπος της Υόρκης» με 3 ομάδες βαθμών, ο «Αδωνιραμικός» με 11, ο «Τύπος του Σβέντεμποργκ» με 3 σειρές βαθμών, ο Εθνικός Ισπανικός Τύπος, ο Γαλλικός Τύπος, ο Αναθεωρημένος Σκωτικός κ.ο.κ. Πέραν αυτών υπάρχει και μία σειρά υψηλών βαθμών, τα ονομαζόμενα Arcana Arcanorum, τα οποία λειτουργούν στα πλαίσια συγκεκριμένων τύπων (π.χ. Μισραΐμ-Μέμφις), και αποδίδονται σε υψηλόβαθμους Τέκτονες¹²⁰.

¹¹⁹P. Naudon, *ό. π.*, σ. 79-80

¹²⁰Γ. Βασιλείου, *Οι τρεις συμβολικοί βαθμοί*, Αθήνα 1990

Γ' Κεφάλαιο

Ο τεκτονισμός στην Ελλάδα

Η αρχαία Ελλάδα θεωρείται ότι προσέφερε την θεμελιώδη κουλτούρα του δυτικού πολιτισμού. Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έχει τεράστια επιρροή στην γλώσσα, στην πολιτική, στα εκπαιδευτικά συστήματα, στη φιλοσοφία, στην τέχνη και την αρχιτεκτονική του σύγχρονου κόσμου, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης στη Δυτική Ευρώπη και πάλι κατά τη διάρκεια διαφόρων νεοκλασικών αναβιώσεων στην Ευρώπη και την Αμερική του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα.

Στην διάρκεια της ιστορίας η Ελλάδα είναι μια χώρα που έπρεπε να πολεμήσει σε πολλούς πολέμους ανεξαρτησίας ενάντια στους Πέρσες, τους Ρωμαίους, την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τους Γερμανούς. Οι Ελευθεροτέκτονες, όπως φαίνεται, ήταν στην πρώτη γραμμή αυτών των αγώνων στη σύγχρονη εποχή. Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχει πληγεί από ασταθείς κυβερνητικές και οικονομικές κρίσεις.

Τα Επτάνησα είχαν την ιδιαιτερότητα για τον Ελλαδικό χώρο να είναι από τον 13ο αιώνα μέχρι το 1797 υπό την Ιταλική κυριαρχία και να μην περιέλθουν σχεδόν καθόλου υπό τον Οθωμανικό ζυγό. Έτσι βίωσαν τις αλλαγές της Κεντρικής Ευρώπης, την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό¹²¹.

Η ιστορία του Τεκτονισμού στην Ελλάδα ξεκινά το 1782 με το πρώτη Στοά που ανεγέρθηκε σε ελληνικό έδαφος, το οποίο ήταν η Στοά La Beneficenza που ιδρύθηκε στην Κέρκυρα, στα Ιόνια Νησιά κάτω από την σκωτικού τύπου Μεγάλη Στοά της Βερόνας. Αυτή η Στοά αδρανοποιήθηκε πολύ σύντομα όταν η Ενετική Δημοκρατία άρχισε να διώκει τον Τεκτονισμό. Αναζωογονήθηκε το 1797 όταν οι Γάλλοι κατέλαβαν τους Ίωνες για σύντομο χρονικό διάστημα και έγιναν πάλι αδρανείς όταν τα νησιά βρίσκονταν υπό ρωσική κατοχή, μέχρι 1806 όταν οι Γάλλοι ήρθαν στα νησιά για δεύτερη φορά¹²². Η Στοά αυτή κατέστη στόχος της Παπικής Εκκλησίας κατά την πρώτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα οπότε οι αδελφοί της Κέρκυρας ζητούν την προστασία του Μεγάλου Ναπολέοντα, λαμβανομένου υπόψη ότι ήδη τα Ιόνια Νησιά βρίσκονται υπό την Γαλλική Κυριαρχία και ιδρύεται το 1809 και νέα Στοά υπό το όνομα «Saint Napoleon». Και οι δύο Στοές τίθενται υπό την αιγίδα της Μεγάλης Ανατολής της

¹²¹ Π. Παπαρούνης, *Τουρκοκρατία Πτώση, γενοκτονία, διοίκηση, δικαιοσύνη, οικονομία, κοινωνική και οικογενειακή ζωή, θρησκευτική ζωή, γράμματα και τέχνες, αντίσταση και ανάταση*, Αθήνα 1979, σ. 493

¹²² Α. Ριζόπουλος, *Ο Τεκτονισμός στα Ιόνια - Αστήρ της Ανατολής 880*, Αθήνα 2003, σ. 5

Γαλλίας η οποία το 1810 ιδρύει στην Ανατολή Λευκάδας Στοά με το όνομα «Ένωσις»¹²³.

Το 1789 ξεσπά η Γαλλική Επανάσταση και το 1797 η Κέρκυρα περνά από τους Ενετούς στην κυριαρχία των Γάλλων. Και ακολουθεί υπό την εποπτεία Οθωμανών και Ρώσων η ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας *Repubblica Settinsulare*, της πρώτης ανεξάρτητης Ελληνικής περιοχής στη σύγχρονη ιστορία. Σε αυτό το διάστημα οι Κερκυραίοι αδελφοί πρέπει να περιορίζουν την επικοινωνία τους και τις σχέσεις τους με την Ιταλική Μητέρα Στοά για προφανείς λόγους και κάποια στιγμή παύουν να λειτουργούν οι Στοές στα Επτάνησα¹²⁴.

Τότε εμφανίζεται ένας μεγάλος Έλληνας πολιτικός και Τέκτονας, ο Διονύσιος Ρώμας. Ήδη από το 1794 είχε διαδεχθεί τον πατέρα του στη θέση του Γενικού Προξένου της Βενετίας στο Μωριά και στη Ρούμελη, δηλαδή στην κυρίως Ελλάδα που ήταν υπόδουλη στους Οθωμανούς. Ήταν μέλος της Συντακτικής Επιτροπής για την ψήφιση του Επτανησιακού Συντάγματος, στη συνέχεια Πρύτανης της Κέρκυρας και μετά Γερουσιαστής¹²⁵. Το 1806 ο Ρώμας συμμετέχει στην αφύπνιση της προϋπάρχουσας Στοάς Φιλογένεια (*Filogenia – Philogenie*) για την οποία δεν έχουμε παλαιότερα στοιχεία¹²⁶.

Στις 28 Μαρτίου 1809 υποβάλλουν προς τη Γαλλία αίτηση ίδρυσης γαλλόφωνης Στοάς που εγκαθιδρύεται στις 9 Μάιου 1812 με το όνομα *St Napoleon* υπ' αριθμόν 1300 υπό την αιγίδα της Μεγάλης Ανατολής της Γαλλίας. Οι αξιωματικοί και τα περισσότερα μέλη είναι Γάλλοι αξιωματούχοι αλλά μεταξύ των μελών είναι και ο Ρώμας. Το 1811 ο Διονύσιος Ρώμας μαζί με δυο ακόμα αδελφούς επισκέπτεται στο Παρίσι με επίσημο σκοπό να χαιρετίσουν τη γέννηση του γιου του Ναπολέοντα Α'. Εκεί επισκέπτεται την έδρα της Μεγάλης Ανατολής της Γαλλίας και θέτει τις δύο Κερκυραϊκές Στοές υπό την αιγίδα της λαμβάνοντας την άδεια να λειτουργεί ως Περιφερειακή Μεγάλη Στοά και να ιδρύει Στοές στα Επτάνησα υπό την αιγίδα της Γαλλικής Μεγάλης Στοάς. Ταυτόχρονα και λειτουργώντας ως πολιτικός και Έλληνας πατριώτης διευκρινίζει ότι το όνομα της Στοάς Φιλογένεια σημαίνει «φίλος του γένους των Ελλήνων» που είναι υπόδουλοι στους Οθωμανούς. Αν έχει αντίρρηση η Μεγάλη Ανατολή είναι πρόθυμοι να αλλάξουν το όνομα. Οι Γάλλοι δεν έχουν καμία αντίρρηση,

¹²³ Α. Ριζόπουλος, *ό. π.*, σ. 32-33

¹²⁴ J. Baeyens, *Οι Γάλλοι στην Κέρκυρα, 1797-1799 και 1807-1814*, Αθήνα 1973, σ. 174

¹²⁵ Ν. Κονόμος, *Ο Διονύσιος Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, Αθήνα 1972, σ. 26

¹²⁶ G. Zorzos, *Secret Societies at Revolution Era 1821 in Greece*, Αθήνα 2009, σ. 39

αντιθέτως μάλιστα συμφωνούν απόλυτα, και έτσι 10 χρόνια πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης είναι ο πρώτος Ευρωπαϊκός θεσμός που επίσημα αναγνωρίζει το υπόδουλο Ελληνικό γένος χάρη στον Ρώμα¹²⁷.

Έτσι επιβεβαιώνεται η λειτουργία από τον 18ο αιώνα ανώτερων σκωτικών βαθμών στην Ελλάδα. Αυτό το προϋπάρχον Περιστύλιο τέθηκε υπό την αιγίδα της Μητέρας Στοάς του τότε Φιλοσοφικού Τεκτονισμού του Αγίου Αλεξάνδρου της Σκωτίας και του Κοινωνικού Συμβολαίου¹²⁸.

Επιστρέφοντας στα Επτάνησα ο Ρώμας αναπτύσσει τον Τεκτονισμό και οι Στοές του μούν αδελφούς από την υπόλοιπη Ελλάδα που είναι κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό. Χαρακτηριστικά, κάποιος Θεσσαλός στην καταγωγή Théodore Racke, που ήταν Διδάσκαλος από το 1810 στην Bienfaisance et Philogénie Reunites έφτασε στη Μασσαλία το 1814 και υιοθετήθηκε στη Στοά Parfaite Sincérité και στο Υπέρτατο Περιστύλιο Souverain Chapitre de l’Aimable Sagesse¹²⁹. Στην ίδια Στοά την ίδια εποχή έχει υιοθετηθεί επίσης από την Bienfaisance ο Ζακυνθινός Démétrius Mercati και τότε η Στοά αυτή έχει στον κατάλογο της 10 ακόμα Ελληνικά ονόματα¹³⁰.

Το 1815 στις 18 Μαΐου ο Ρώμας επισκέπτεται ένα ακόμα νησί των Επτανήσων, τη Ζάκυνθο, όπου αναβιώνει και προσαρτά τη Στοά Fenice Risorta / Αναγεννημένος Φοίνικας, στη Μητέρα Επαρχιακή Στοά Κερκύρας που όπως λέει το σχετικό δίπλωμα τελεί υπό την αιγίδα «των Υπάτων Δυνάμεων των δυο Φιλοσοφικών δογμάτων Σκωτικού και Γαλλικού, βάσει της συμφωνίας αμφοτέρων αυτών»¹³¹.

Η Στοά της Ζακύνθου λοιπόν ιδρύεται από τον Κασσινί που ήταν αποδεδειγμένα μέλος της Στοάς «La Philosophie» της Ανατολής Παρισίων, εκπροσωπούσε λοιπόν Γαλλική και όχι Ιταλική αρχή, και ο οποίος θα έχει επικοινωνία με τη Στοά μέχρι τον θάνατο του το 1784. Από τότε η Στοά παρέμεινε χωρίς δίπλωμα διατηρώντας μάλλον τον ενδιάμεσο Τύπο (μεταξύ της Αυστηράς Τηρήσεως και του Μεταρρυθμισμένου Σκωτικού) που είχε εισηγηθεί για ένα διάστημα ο Willermoz. Και αυτό γιατί όπως φαίνεται από τα πρακτικά ο Ρώμας αναφέρει ότι εργαζόντουσαν σε

¹²⁷ Α. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, Αθήνα 1871, σ. 125

¹²⁸ Α. Rizopoulos, *Masonic activities with political background in 19th c. Greece*, Washington 2006, τ. 14, σ. 249-270

¹²⁹ P. Echinard, *Greco et Philhellènes à Marseille: de la Révolution française à l’Indépendance de la Grèce*, Paris 1973, σ. 40, 79, 115

¹³⁰ Ι. Πουλκούρας, *Η Ίδρυση του Ελληνικού Τεκτονισμού*, Αθήνα 2015, σ. 11

¹³¹ Α. Γούδας, *ό. π.*, σ. 127

ανώτερους Σκωτικούς βαθμούς των Εκλεκτών (Elu) και του Ιπότη της Ανατολής πράγμα ασυμβίβαστο προς το Αναθεωρηθέν Σκωτικό Δόγμα¹³².

Οι βαθμοί αυτοί ως γνωστόν είχαν αποκλειστεί από τον Αναθεωρηθέντα Σκωτικό Τύπο και τη Μεγάλη Ανατολή της Γαλλίας και εξ αυτών ο Ιπότης της Ανατολής επανήλθε ως μέρος του Αρχαίου και Αποδεδεγμένου Σκωτικού Τύπου αφού τον περιλαμβάνουν τόσο τα πρώτα Συντάγματα του 1762 όσο και τα Συντάγματα του Φρειδερίκου του Μεγάλου του 1786 όπου συνενώθηκαν οι παλαιοί αυθεντικοί βαθμοί ως «οι κύριοι κλάδοι ενός και του αυτού δένδρου...» στον Τύπο των 33 βαθμών. Έτσι η Στοά της Ζακύνθου δεν έχει επίσημη επαφή με τους Κερκυραίους μέχρι που ο Ρώμας αποφασίζει να την αναβιώσει¹³³.

Την 1η Μαρτίου 1815 συνεδριάζουν στην Κέρκυρα με σκοπό να συζητήσουν την πιθανότητα να συνδεθούν με την Αγγλία. Οι εργασίες δεν ανοίγουν σε συμβολικό επίπεδο, δηλαδή υπό την αιγίδα της Μεγάλης Ανατολής, αλλά εν ονόματι και υπό την αιγίδα της Σεπτής Μεγάλης Στοάς του Σκωτικού Φιλοσοφικού Τεκτονισμού ονομαζόμενη κοινωνικό Συμβόλαιο και του Αγίου Αλέξανδρου της Σκωτίας στο Παρίσι. Δηλαδή λειτουργούν το Υπέρτατο Περιστύλιο ως ανώτατη Τεκτονική αρχή¹³⁴. Η προσάρτηση της Ζακύνθου που γίνεται μετά από μερικές μέρες είναι απαραίτητη για τα σχέδια του Ρώμα γιατί για να αναγνωριστεί μια Μεγάλη Στοά χρειάζεται να έχει τρεις τουλάχιστον προϋπάρχουσες Στοές ως ιδρυτικά μέλη. Το αίτημα αποστέλλεται προς τη Μεγάλη Στοά της Αγγλίας και η απάντηση είναι θετική. Η αποδοχή της σύνδεσης και η μετατροπή της Περιφερειακής Μεγάλης Στοάς σε ανεξάρτητη με το όνομα Γαληνοτάτη Μεγάλη Ανατολή της Ελλάδος αποφασίζεται την 26η ημέρα του 2ου μήνα (Απριλίου) του έ.φ. 5816 από το «Υπέρτατο Επαρχιακό Περιστύλιο» προσαρτημένο στη Σκωτική Μεγάλη Επαρχιακή Στοά του Σκωτικού Φιλοσοφικού Δόγματος του Αγίου Ιωάννη της Σκωτίας υπό το διακριτικό τίτλο «Αγαθοεργία και Φιλογένεια Ηνωμένοι στην Ανατολή της Κέρκυρας»¹³⁵.

Αποφασίζουν μάλιστα και προσφέρουν τον τίτλο του Πρώτου Μεγάλου Διδασκάλου στον Δούκα του Σάσεξ, τον Μεγάλο Διδάσκαλο που είχε ενώσει τρία χρόνια πριν τις Αγγλικές Στοές στην Ηνωμένη Μεγάλη Στοά της Αγγλίας. Ο Δούκας απεδέχθη τη θέση μετά από 8 χρόνια, στις 9 Δεκεμβρίου του 1823. Παρέμεινε μέχρι

¹³² Κ. Τσαρουχάς, *ό. π.*, σ. 199

¹³³ Γ. Βασιλείου, *ό. π.*, σ. 15-20

¹³⁴ Κ. Τσαρουχάς, *ό. π.*, σ. 36

¹³⁵ Ν. Κονόμος, *ό. π.*, σ. 164-169

τον θάνατό του και τον διαδέχτηκε ο επόμενος Μέγας Διδάσκαλος της Ηνωμένης Μεγάλης Στοάς της Αγγλίας, Earl of Zetland, ο οποίος διατήρησε και αυτό τον τίτλο ώσπου οι Επτανήσιοι έπαψαν να λειτουργούν το 1857. Λίγο αργότερα το 1864 τα Επτάνησα ενώθηκαν με την Ελλάδα¹³⁶.

Η 26η Απριλίου 1816 μπορεί με ασφάλεια να οριστεί ως η ημερομηνία ίδρυσης της πρώτης Ελληνικής Μεγάλης Στοάς, της Γαληνοτάτης Μεγάλης Ανατολής της Ελλάδος. Συμβαίνει 5 χρόνια πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης που οδήγησε στην ίδρυση του Σύγχρονου Ελληνικού κράτους. Σε αυτό το διάστημα θα ιδρυθούν από την Επτανησιακή Γαληνοτάτη Μεγάλη Ανατολή επιπλέον Στοές στην Κεφαλλονιά, τη Λευκάδα που την έλεγαν τότε και Αγία Μαύρα και την Πάτρα. Οι Στοές αυτές και ο Τεκτονισμός θα αποτελέσουν μια μήτρα, ένα καταφύγιο για την Ελληνική Επανάσταση αλλά και για την επανάσταση όλων των Βαλκανίων κατά των Οθωμανών και ταυτόχρονα ένα δίκτυο επικοινωνίας με τους φιλέλληνες που θα ενισχύσουν ενεργά τον αγώνα των επαναστατημένων Ελλήνων. Σε αυτές τις Στοές μνήθηκαν μεταξύ άλλων δυο σπουδαίες προσωπικότητες τις επαναστατημένες Ελλάδας αλλά και των Βαλκανίων. Ο ένας εκ των τριών ηγετών της Φιλικής Εταιρίας, της οργάνωσης που προετοίμασε την Ελληνική Επανάσταση, ο Εμμανουήλ Ξάνθος στη Στοά Union της Λευκάδας («Εταιρεία των Ελεύθερων Κτιστών», της Αγίας Μαύρας). Ο αρχιστράτηγος της ελληνικής επανάστασης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης το 1818 στη Στοά Αναγεννημένος Φοίνιξ της Ζακύνθου¹³⁷.

Η ηπειρωτική Ελλάδα με τα νησιά του Αιγαίου και τα Βαλκάνια αποτελούσαν από τον 15ο αιώνα μέρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η απόληξη της στο Βορρά ήταν στις δυο παραδουνάβιες ηγεμονίες της Βλαχίας (Valahia) και της Μολδαβίας (Moldova) που αποτελούν μέρος της σημερινής Ρουμανίας¹³⁸.

Οι πρώτες στοές στη Μολδαβία και στη Βλαχία ιδρύθηκαν μάλλον πριν το 1776 και οι Τεκτονικές ιδέες διεισδύουν στον χώρο των ηγεμονιών λόγω της γειννιάσής τους με την Αψβουργική Αυτοκρατορία και λόγω της παρουσίας ρωσικών στρατευμάτων στις Ηγεμονίες (1769-1774), οι αξιωματικοί των οποίων ήταν Τέκτονες. Το 1776 ο ηγεμόνας Γρηγόριος Γκίκας έκλεισε αιφνιδιαστικά την στοά του Ιασίου¹³⁹.

¹³⁶ N. Κονόμος, *ό. π.*, σ. 166-169

¹³⁷ X. και A. Ριζόπουλος, *ό. π.*, σ. 79-80

¹³⁸ A. Βακαλόπουλος, «Οι Φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1975), σ. 119-125

¹³⁹ I. Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister, *Ο τεκτονισμός στην ελληνική κοινωνία και γράμματα του 18ου αιώνα. Οι γερμανόφωνες μαρτυρίες*, Αθήνα 2010, σ. 58-59

Ο Αλέξανδρος Μουρούζης είναι μέλος από το 1776 της στοάς «St. Andreas zu den drei Seeblattern» και αργότερα ιδρυτής μιας στοάς στην Πέστη. Ο δεύτερος Φαναριώτης είναι ο Κωνσταντίνος Υψηλάντης, ηγεμόνας της Μολδαβίας και της Βλαχίας, μυήθηκε στα 1784 στη στοά «Zu den drei Saulen» στο Μπράσοβο. Επίσης ο Κωνσταντίνος Καρατζάς ο Μπάνος μυήθηκε στην Βερολινέζικη στοά «Zur siegenden Wahrheit»¹⁴⁰. Η νέα πολιτικοκοινωνική κατάσταση που βιαίως τείνει να επιβάλει η Γαλλική Επανάσταση υποχρεώνει τους Φαναριώτες Ηγεμόνες να μεταβάλλουν τη στάση τους και απέναντι στον ριζοσπαστικοποιημένο Τεκτονισμό¹⁴¹. Το 1812 έλαβε χώρα μυστική σύσκεψη στη Μόσχα σύσκεψη υψηλού Τεκτονικού και πολιτικού επιπέδου με πρωτοβουλία του Μεγάλου Διδάσκαλου του Ελληνικού Τεκτονισμού Ρώμα, του Καποδίστρια και του Φαναριώτη Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, «παρουσία που δείχνει ότι είχε αναζωπυρωθεί και το φαναριώτικο ενδιαφέρον για τον Τεκτονισμό»¹⁴².

Οι δυο αυτές ηγεμονίες έλεγχαν τους εμπορικούς δρόμους που ένωναν την Ανατολή με την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (Αυστρία) και την υπόλοιπη βόρεια Ευρώπη και την Ρωσία. Από τις αρχές του 18ου αιώνα οι Οθωμανοί σουλτάνοι αποφάσισαν να διορίζουν ηγεμόνες πρίγκιπες των δυο ηγεμονιών καθώς και σε άλλες διπλωματικές θέσεις Έλληνες της Κωνσταντινούπολης από τους λεγόμενους Φαναριώτες¹⁴³. Μεταξύ αυτών ήταν και ορισμένοι από τους πρώτους Τέκτονες της εποχής. Ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος ηγεμόνας της Μολδαβίας και της Βλαχίας που επί της ηγεμονίας του ιδρύθηκαν οι πρώτες Στοές στο Γκαλάτσι και το Ιάσιο όπου ήταν και ο ίδιος μέλος¹⁴⁴. Σε αυτήν ανήκε ο Iordache Cantacuzino ενώ ο αδελφός του Matei Cantacuzino εμφανίζεται το 1776 μέλος της Στοάς Moldova. Ήταν ακόμα ο δραγουμάνος Κωνσταντίνος Καρατζάς ο Μπάνος που μυήθηκε το 1791 στη Στοά Zur siegenden Wahrheit του Βερολίνου, ο Αλέξανδρος Μουρούζης αδελφός του ηγεμόνα Κωνσταντίνου Μουρούζη που μυήθηκε στη Στοά St. Andreas zu den drei Seeblattern στο Σίμπινι (Sibiu ή Hermannstadt) το 1776 και τέλος και ιδιαίτερα πρέπει να αναφέρουμε τον γιο του ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρου Υψηλάντη Κωνσταντίνου, που έγινε ηγεμόνας της Μολδαβίας και της Βλαχίας και μυήθηκε το 1784 στη Στοά Zu den drei Saulen στο Μπράσοβο (Braşov ή Kronstadt)¹⁴⁵.

¹⁴⁰ Τ. Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister, *ό. π.*, σ. 69

¹⁴¹ Ι. Λουκάς, *Ιστορία της Ελληνικής Μασονίας και Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 1991, σ. 65-66

¹⁴² Ι. Λουκάς, *ό. π.*, σ. 78

¹⁴³ Π. Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1999, σ. 72

¹⁴⁴ Π. Γιαννοπούλος, *Οι Φαναριώται*, Αθήνα 1929, σ. 24

¹⁴⁵ Κ. Σβολόπουλος, *Ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος για το έργο και τη δράση εννέα πολιτικών ανδρών*, Αθήνα 2015, σ. 80-85

Η αναφορά στον Ρήγα είναι απαραίτητη για να εξηγηθεί ότι εκείνοι οι Έλληνες διαφωτιστές και Τέκτονες που πρώτοι ονειρεύτηκαν και σχεδίαζαν επανάσταση κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, είχαν το όνειρο της απελευθέρωσης όλων των Βαλκανικών εθνών από τους Τούρκους.

Ο Ρήγας (1757-1798) χρησιμοποιούσε ως επώνυμο το όνομα της πόλης όπου γεννήθηκε, το Βελεστίνο της Θεσσαλίας, που ήταν οι αρχαίες Φερές. Εκεί διέμεναν πολλοί Βλάχοι εμπορευόμενοι μεταξύ της Ελλάδος, της Μολδαβίας και της Βλαχίας και προφανώς εκεί βασίζεται η σχέση, η οικειότητα και η δράση που ανέπτυξε στις περιοχές της σημερινής Ρουμανίας. Πολύ νέος έφυγε για να σπουδάσει στην Κωνσταντινούπολη και εκεί γνώρισε τον ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρο Υψηλάντη, τον πατέρα και παππού των Υψηλάντηδων που προαναφέραμε. Έμεινε στην υπηρεσία του ως γραμματέας και στη συνέχεια αναχώρησε για τη Βλαχία όπου έγινε γραμματέας του ηγεμόνα της Νικόλαου Μαυρογένη¹⁴⁶.

Εκεί στο Βουκουρέστι έγραψε τα περισσότερα έργα του και συνεπαρμένος μέσα στο πνεύμα του Διαφωτισμού και της Γαλλικής επανάστασης¹⁴⁷ συλλαμβάνει την ιδέα της εξέγερσης όλων των λαών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας¹⁴⁸. Ονειρεύεται μια επανάσταση, που θα απελευθέρωνε και θα ενοποιούσε όλους τους Βαλκανικούς λαούς σε μια ομοσπονδιακή δημοκρατία και ψάλλει στον Θούριο του. «Βούλγαροι κι Αρβανίτες και Σέρβοι και Ρωμιοί Νησιώτες κι Ηπειρώτες με μια κοινή ορμή για την ελευθερία να ζώσουμε σπαθί...»¹⁴⁹.

Το 1790 φτάνει στη Βιέννη και τυπώνει τον Θούριο¹⁵⁰, την Χάρτα που περιλαμβάνει τον χάρτη των ελεύθερων Βαλκανίων και την προκήρυξη «Νέα πολιτική διοικήσεις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων νήσων και της Βλαχομογδανίας». Τα τυπώνει σε χιλιάδες αντίτυπα, προκειμένου να μοιραστούν τα επαναστατικά του μανιφέστα παντού σε όλους τους καταπιεσμένους ανεξαρτήτως καταγωγής και θρησκευματος¹⁵¹.

Εκεί φαίνεται να είναι μέλος μιας μυστικής οργάνωσης τους «Καλούς Εξαδέλφους». Το όνομα παραπέμπει στη συντεχνία των «Bons Cousins» του 16ου

¹⁴⁶ C.M. Woodhouse, *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1997, σ. 20-22

¹⁴⁷ Γ. Σπανδωνής, *Ρήγας Βελεστινλής. Ο επαναστάτης με τα τραγούδια*, Αθήνα 1995, σ. 135

¹⁴⁸ Λ. Αξελός, *Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, Αθήνα 2003, σ. 342

¹⁴⁹ Γ. Κορδάτος, *Ο Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία*, Αθήνα 1945, σ. 45

¹⁵⁰ Π. Μουλλάς, «Η λογοτεχνία από τον Αγώνα ως τη γενιά του 1880», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977), σ. 492

¹⁵¹ Ν. Πανταζόπουλος, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1998, σ. 44

αιώνα και μετέπειτα στους Καρμπονάρους. Γνωρίζουμε ότι αυτή η εταιρεία ακολουθούσε Τεκτονικούς Τύπους και είχε σκοπό -όπως και ο Ρήγας- την συνένωση όλων των Βαλκανικών λαών με σκοπό την απελευθέρωση από τους Τούρκους. Οι "Καλοί Εξάδελφοι" διώχθηκαν από τη Βιέννη και φαίνεται ότι βρήκαν καταφύγιο στην Ιόνιο Πολιτεία¹⁵². Ο Ρήγας χρησιμοποιεί Τεκτονική μεθοδολογία δεν είναι όμως αποδεδειγμένο αν μνήθηκε σε κάποια Στοά. Όμως μεταξύ των συνεργατών και των οπαδών του υπάρχουν πολλοί Τέκτονες.

Ο Ρήγας θεωρήθηκε επικίνδυνος για την ασφάλεια της Ευρώπης από τους Αυστριακούς οι οποίοι τον συνέλαβαν στην Τεργέστη. Τον οδήγησαν στο Βελιγράδι μέρος του οποίου ανήκε ακόμα στους Αυστριακούς και τον παρέδωσαν στους Τούρκους. Φυλακίστηκε στον πύργο Νεμπόισα όπου τον στραγγάλισαν και πέταξαν το πτώμα του στον Δούναβη¹⁵³. Ένας από τους γνωστότερους Ρουμάνους ιστορικούς του 20ου αιώνα που διετέλεσε και πρωθυπουργός της χώρας του, ο Nicolae Iorga (1871-1940) έγραψε για τον Ρήγα: «να μιλήσουμε, όχι για έναν Ευρωπαίο, αλλά για έναν Ανατολίτη που έγινε Ευρωπαίος, όχι για ένα Γάλλο ή Γερμανό, αλλά για έναν Έλληνα που μιλούσε και έγραφε γαλλικά και γερμανικά. Αυτός ο πρωτεργάτης του μοντερνισμού είναι μια διάσημη μορφή στην ιστορία της Ελληνικής Αναγέννησης. Δεν είναι άλλος παρά ο Ρήγας». Ο Ρήγας πέθανε αλλά το έργο του δεν έσβησε. Όπως έγραψε ο Γάλλος ιστορικός Francois Rouqeville: «...Οι Έλληνες πολεμούσαν έχοντας στα χείλη τους τις τρομερές στροφές του Ρήγα...»

Το 1811 σύμφωνα με μια παράδοση κατόπιν υποδείξεως του Ναπολέοντα Γ', πραγματοποιείται στο Παρίσι, η ίδρυση αμιγώς μιας Τεκτονικής μυστικής εταιρίας για την απελευθέρωση της Ελλάδας, με το όνομα «Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείο». Εκεί μνήθηκαν όχι μόνο Έλληνες αλλά και Ευρωπαίοι φιλέλληνες Τέκτονες. Σημαντική μορφή μεταξύ των πρώτων μελών είναι ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, ο οποίος ταξιδεύοντας στη Μόσχα μύησε και τον Νικόλαο Σκουφά¹⁵⁴.

Μετά την ήττα του Ναπολέοντα η Ιερά Συμμαχία (Ρωσία, Αυστρία και Πρωσία και στη συνέχεια Αγγλία) κινείται συστηματικά κατά των φιλελεύθερων τάσεων που είχαν ήδη αρχίσει να εκδηλώνονται μετά τη Γαλλική επανάσταση. Το Παρίσι δεν θα προσφέρεται πια για τέτοιου είδους σχεδιασμούς. Τότε το 1814, ο

¹⁵² G. Zorzos, *ό. π.*, σ. 39

¹⁵³ Σ. Λάμπρος, *Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα*, Αθήνα 1892

¹⁵⁴ Α. Δεσποτόπουλος, «Η αρχική απόφαση για την Επανάσταση και η Φιλική Εταιρεία», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12 (1975), σ. 12

Εμμανουήλ Ξάνθος έρχεται από τη Λευκάδα στην Οδησό και εκεί γνωρίζει τους Τσακάλωφ και Σκουφά και αποφασίζουν την ίδρυση της «Φιλικής Εταιρίας», μιας οργάνωσης στηριγμένης σε Τεκτονικές αρχές με σκοπό να υλοποιήσει το όνειρο του Ρήγα. Οι πρώτοι μάλιστα που μυήθηκαν στους ανώτερους βαθμούς ήταν ενεργοί Τέκτονες¹⁵⁵.

Η επανάσταση του Υψηλάντη στις παραδουνάβιες περιοχές απέτυχε και περιορίστηκε στον Ελληνικό χώρο όπου οι Έλληνες συνέχιζαν μόνοι τους αφορισμένοι ακόμα και από τον Πατριάρχη τους που ήταν εγκλωβισμένος στην έδρα του και έδρα του σουλτάνου την Κωνσταντινούπολη. Οι Έλληνες έπρεπε να βρουν συμμάχους ή τουλάχιστον να διεκδικήσουν την ανοχή των Μεγάλων δυνάμεων. Η Ιερά Συμμαχία κατευθυνόμενη από τον ισχυρό Αυστριακό διπλωμάτη φον Μέτερνιχ δεν ήθελε καμία φιλελεύθερη επαναστατική κίνηση που θα τίναζε την ισορροπία σε ολόκληρα τα Βαλκάνια και δεν ανεχόταν τίποτα που να συσχετιζόταν με τη Γαλλική επανάσταση και τις μυστικές εταιρίες¹⁵⁶.

Πιθανόν αυτή είναι η αιτία που οι επαναστατημένοι Έλληνες, όταν στις 20 Δεκεμβρίου του 1822 ψηφίζουν το προσωρινό τους Σύνταγμα, αγνοούν και καταργούν τη σημαία και τα σύμβολα της Φιλικής Εταιρείας και παραμερίζουν τον Υψηλάντη θέλοντας να δείξουν στην Ευρώπη της Ιερής Συμμαχίας ότι η Επανάσταση δεν είχε σχέσεις με μυστικές Εταιρείες. Παρ' όλα αυτά η Επανάσταση δεν θα είχε επιτύχει αν δεν υπήρχε το μεγάλο κύμα των φιλελλήνων εθελοντών. Και οι περισσότεροι εξ αυτών ήταν Τέκτονες¹⁵⁷.

Στο Ελληνικό κράτος οι πρώτες Στοές εμφανίζονται να λειτουργούν υπό την αιγίδα της Μεγάλης Ανατολής της Ιταλίας. Το 1863 αποκτούν ημιαυτονομία με τη μορφή Διευθυντηρίου και το 1868 με Διάταγμα του Μεγάλου Διδασκάλου της Μεγάλης Ανατολής της Ιταλίας ιδρύεται η Μεγάλη Ανατολή της Ελλάδος (μετέπειτα Μεγάλη Στοά της Ελλάδος). Παρ' όλα αυτά, λόγω της έλλειψης ομοφωνίας σε κάθε απόπειρα εκλογής Μεγάλου Διδασκάλου, συνεχίζουν και λειτουργούν με ένα διευθυντήριο στο οποίο προεδρεύει ως Πρόσθετος Μέγας Διδάσκαλος ο Νικόλαος Δαμασκηνός μέχρι να βρεθεί ο κατάλληλος υποψήφιος¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Ζ. Τσιρπανλής, *Η Ευρώπη και ο κόσμος 1814-1914*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 43

¹⁵⁶ Χ. και Α. Ριζόπουλος, *ό. π.*, σ. 91-93

¹⁵⁷ Χ. και Α. Ριζόπουλος, *ό. π.*, σ. 79-80

¹⁵⁸ Κ. Τσαρουχάς, *ό. π.*, σ. 388

Θα χρειαστεί να περάσουν σχεδόν τέσσερα χρόνια και την 10η Ιουλίου 1872 συγκαλείται τελικώς Γενική Συνέλευση που εκλέγει ως πρώτος Μεγάλο Διδάσκαλο τον Πρίγκιπα Δημήτριο Ροδοκανάκη. Μετά από δύο μέρες στις 12 Ιουλίου 1872, βάσει των εξουσιών που του είχε απονείμει το Ύπατο Συμβούλιο του 33ου της Σκωτίας ο Δημήτριος Ροδοκανάκης ιδρύει το Ύπατο Συμβούλιο του Αρχαίου και Αποδεδεγμένου Σκωτικού Τύπου της Ελλάδος. Και έτσι, σε εκείνες τις τρεις ημέρες του Ιουνίου του 1872 ολοκληρώθηκε η επίσημη έναρξη του Τεκτονισμού στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος¹⁵⁹.

¹⁵⁹G. Zorzos, *ό. π.*, σ. 78

Δ' Κεφάλαιο

Οι Τέκτονες, η Ελληνική Επανάσταση και η Φιλική Εταιρεία

Στην ιστορικά εγχειρίδια, η Ελληνική επανάσταση, ή ο ελληνικός πόλεμος της Ανεξαρτησίας, αναφέρεται ως μια επιτυχημένη εξέγερση, που διεξήχθη από Έλληνες ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία στην περιοχή της Ελλάδας. Το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας είχε τεθεί υπό οθωμανική κυριαρχία μετά την πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1453. Η σύγκρουση, στο σύνολό της, διήρκεσε έντεκα χρόνια, από το 1821 έως 1832. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, και οι δύο αντιμαχόμενες πλευρές υποβοηθήθηκαν από διάφορες δυνάμεις. Από τη μία πλευρά, οι Έλληνες επαναστάτες υποβοηθήθηκαν από τις τρεις μεγάλες δυνάμεις, την Γαλλία, τη Ρωσία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ από την άλλη πλευρά, οι Οθωμανικές δυνάμεις στην Ελλάδα, υποβοηθήθηκαν από τους υποτελείς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα εγιαλέτια της Αιγύπτου, της Αλγερίας, της Τριπολιτανίας και του μπαλίκ της Τύνιδας. Το τελικό αποτέλεσμα του πολέμου ήταν η ίδρυση ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Πριν την Ελληνική Επανάσταση, βέβαια, υπήρξαν πολλές άλλες ανεπιτυχείς προσπάθειες της Ελλάδας να αποκτήσει ανεξαρτησία από τον οθωμανικό έλεγχο¹⁶⁰.

Η Ελληνική Επανάσταση ήταν ένα μακροχρόνιο γεγονός που επηρεάστηκε από περισσότερες από τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές. Με πολλά κόμματα στην ελληνική κοινότητα να ανταγωνίζονται για εξουσία και μια αρκετά μακρά λίστα ξένων εθνών που κάνουν το καλύτερό τους για να κρατήσουν τη χώρα στη σφαίρα επιρροής τους, οι ιστορικοί πρέπει να αποφασίσουν κάθε φορά από ποια πλευρά θα διηγούνται την ιστορία¹⁶¹.

Η έναρξη του πολέμου, που συχνά αποκαλείται θρυλική, είναι μια από τις πιο διάσημες ιστορίες στη σύγχρονη Ελλάδα. Λέγεται ότι ξεκίνησε στο μοναστήρι της Αγίας Λαύρας στο βόρειο τμήμα της Πελοποννήσου στις 25 Μαρτίου, μια ημέρα που γιορτάζεται μέχρι σήμερα ως εθνική εορτή στην Ελλάδα. Εκείνη την ημέρα, ο επίσκοπος Γεώργιος Γερμανός της Πάτρας, πιο γνωστός ως Παλαιών Πατρών Γερμανός, πραγματοποίησε δοξολογία και έδωσε όρκο στους Πελοποννησιακούς μαχητές¹⁶².

¹⁶⁰D. Brewer, *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom and the Birth of Modern Greece*, USA 2011, σ. 5-10

¹⁶¹D. Brewer, *ό. π.*, σ.100-101

¹⁶²D. Brewer, *ό. π.*, σ. 96-105

Η επανάσταση χωρίστηκε σε τρία μέρη. Η πρώτη ξεκίνησε το 1821, με διάρκεια μέχρι το 1823, που είναι τα χρόνια μεταξύ της έναρξης της Επανάστασης και του σχηματισμού της πρώτης ανεξάρτητης ελληνικής κυβέρνησης στην συνέλευση στο Άστρος. Η δεύτερη περίοδος είναι η περίοδος των δύο εμφύλιων πολέμων, το 1823 έως τα μέσα του 1825. Τέλος, το τρίτο και το τελευταίο ξεκινά με την παρέμβαση των αιγυπτιακών δυνάμεων με επικεφαλής τον Ιμπραήμ Πασά και τελειώνει το 1832 με την ίδρυση του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους στη Σύγχρονη Ιστορία¹⁶³.

Κατά την πρώτη περίοδο, οι Έλληνες μαχητές πέτυχαν πολλές νίκες κατά των Οθωμανών, καταλαμβάνοντας σημαντικές πόλεις, όπως η Αθήνα στην κεντρική Ελλάδα και η Τρίπολη στην Πελοπόννησο. Ίσως η πιο σημαντική νίκη των Ελλήνων ήταν το 1822, όταν οι Πελοποννησιακές δυνάμεις, με επικεφαλής τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, νίκησαν τον Μαχμούτ Πασά Δράμαλη στη Μάχη των Δερβενακίων. Ο Δράμαλης διέσχισε την κεντρική Ελλάδα με δύναμη τριάντα χιλιάδων και εισέβαλε στην Πελοπόννησο. Η εισβολή σταμάτησε τον ίδιο χρόνο και ο Δράμαλης ηττήθηκε από τον Κολοκοτρώνη. Μετά από αυτό υπήρχε μια άλλη εκστρατεία στη Δυτική Πελοπόννησο με επικεφαλής τον Ομέρ Βρυώνη και τον Μουσταφά Ρεσίτ Πασά, η οποία ήταν επίσης ανεπιτυχής και έκλεισε το 1823 με πολιορκία στο Μεσολόγγι¹⁶⁴.

Λίγο μετά από αυτές τις νίκες, οι Έλληνες πραγματοποίησαν τη δεύτερη Εθνοσυνέλευση που ίδρυσε κυβέρνηση, τη συνέλευση που πραγματοποιήθηκε στο Άστρος¹⁶⁵. Η πρώτη πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 1821 και σκοπός της ήταν να συντάξει το ελληνικό σύνταγμα και να ορίσει μέλη ενός νομοθετικού σώματος που θα αποτελούσε την κυβέρνηση των ελευθερωμένων εδαφών. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος επιλέχθηκε ως πρόεδρος της εκτελεστικής εξουσίας και ο Αλέξανδρος Υψηλάντης εξελέγη πρόεδρος του νομοθετικού σώματος, μια θέση μικρής σημασίας, παρόλο που ήταν αυτός που κάλεσε τη συνέλευση. Η δεύτερη Εθνοσυνέλευση πραγματοποιήθηκε υπό το φως της αυξανόμενης δημοτικότητας του Κολοκοτρώνη, που τότε είχε το φρούριο του Ναυπλίου υπό τον έλεγχό του. Η κεντρική διοίκηση αποφάσισε ότι η δεύτερη Εθνοσυνέλευση θα πραγματοποιηθεί στο Ναύπλιο, ζητώντας από τον Κολοκοτρώνη να επιστρέψει το φρούριο στις ελληνικές δυνάμεις. Ο Κολοκοτρώνης αρνήθηκε και η συνέλευση τελικά συγκεντρώθηκε τον Μάρτιο του

¹⁶³D. Brewer, *ό. π.*, σ. 202-240

¹⁶⁴D. Brewer, *ό. π.*, σ. 202-240

¹⁶⁵X. Δημακοπούλου «Οι Ιστορικοί Τόποι των Εθνικών Συνελεύσεων» στο: *Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τχ. 23 (1980), σ. 90-105

1823 στο Άστρος. Εκλέχθηκαν νέα μέλη για τα εκτελεστικά και νομοθετικά όργανα και ψηφίστηκε ένα νέο σύνταγμα¹⁶⁶.

Στη συνέχεια, ο Κολοκοτρώνης προτάθηκε να συμμετάσχει στο εκτελεστικό όργανο ως εκπρόσωπος, το οποίο αξίωμα και αποδέχθηκε. Ωστόσο, προκάλεσε μια σοβαρή κρίση όταν εμπόδισε τον Μαυροκορδάτο, ο οποίος είχε εκλεγεί πρόεδρος του νομοθετικού σώματος, από την ανάληψη της θέσης του. Η στάση του προκάλεσε οργή μεταξύ των μελών του νομοθετικού σώματος. Η κρίση έφτασε στο σημείο όπου το νομοθετικό όργανο ανέτρεψε την εκτελεστική εξουσία και απέλυσε τον πρόεδρό του, Πέτρο Μαυρομιχάλη. Ο Κολοκοτρώνης μαζί με άλλους Πελοποννήσιους ηγέτες και καπετάνιους υποστήριξαν τον Μαυρομιχάλη, και παρέμεινε πρόεδρος του εκτελεστικού του στην Τρίπολη. Ωστόσο, ένα δεύτερο στέλεχος, υποστηριζόμενο από νησιώτες και ανθρώπους από την κεντρική Ελλάδα, κυρίως τον Ανδρέα Λόντο και τον Ανδρέα Ζαΐμη σχηματίστηκε στο Κρανίδι με πρόεδρο τον Γεώργιο Κουντουριώτη¹⁶⁷.

Τον Μάρτιο του 1824, οι δυνάμεις του νέου εκτελεστικού πολιορκούν το Ναύπλιο και την Τρίπολη. Μετά από ένα μήνα μάχης και διαπραγματεύσεων, επιτεύχθηκε συμφωνία μεταξύ του Κολοκοτρώνη, του Λόντου και του Ζαΐμη. Στις 22 Μαΐου η πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου έληξε επίσημα, αλλά τα περισσότερα μέλη του νέου εκτελεστικού δυσαρεστήθηκαν από τους μετριοπαθείς όρους της συμφωνίας που κανόνισαν ο Ζαΐμης και ο Λόντος. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι δύο πρώτες δόσεις ενός αγγλικού δανείου έφτασαν, και έτσι ενισχύθηκε η θέση της κυβέρνησης. Ο Ζαΐμης και οι άλλοι Πελοπόννησιοι που υποστήριξαν τον Κουντουριώτη συγκρούστηκαν με το εκτελεστικό σώμα και σχημάτισαν συμμαχία με τον Κολοκοτρώνη που ξεσήκωσε τους κατοίκους της Τρίπολης εναντίον των τοπικών φορολογικών φορέων της κυβέρνησης. Η κυβέρνηση ανασυγκροτούσε τους στρατούς της, που αποτελούνταν πλέον κυρίως Έλληνες της κεντρικής Ελλάδας και Σουλιώτες, και ηγέτη τον Ιωάννη Κωλέττη, ο οποίος ήθελε μια πλήρη νίκη. Σύμφωνα με τον ιστορικό Βασίλη Παναγιωτόπουλο, υπάρχουν έγγραφα του Υπουργείου των Εσωτερικών στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, υπογεγραμμένα από τον Κωλέττη τα οποία φέρουν Τεκτονικά σύμβολα¹⁶⁸. Ο ίδιος ερευνητής εικάζει πως ο Κωλέττης ήταν Τέκτονας προεπαναστατικά και ίσως είχε μνηθεί στα Ιωάννινα ή στην Ιταλία¹⁶⁹. Η

¹⁶⁶ C. M. Woodhouse, *ό. π.*, σ. 94-95

¹⁶⁷ C. M. Woodhouse, *ό. π.*, σ. 93-94

¹⁶⁸ Β. Παναγιωτόπουλος, «Οι Τέκτονες και η Φιλική Εταιρεία. Εμμ. Ξάνθος και Παν. Καραγιάννης» στο: *Ο Ερανιστής*, τχ. 2 (1964), σ. 146, υποσημ. 1

¹⁶⁹ Β. Παναγιωτόπουλος, *ό. π.*, σ. 146, υποσημ. 1

κατοπινή μύησή του στη Φιλική Εταιρεία ήταν μια φυσιολογική ακολουθία της Τεκτονικής του ιδιότητας¹⁷⁰.

Κάτω από τις εντολές του Κωλέττη, δύο σώματα Ελλήνων της κεντρικής Ελλάδας και Σουλιωτών εισέβαλαν στην Πελοπόννησο. Το πρώτο, υπό τον Ιωάννη Γκούρα, κατέλαβε την Κόρινθο και εισέβαλε στην επαρχία. Ο δεύτερος, υπό τον Γεώργιο Καραϊσκάκη, ο Κίτσος Τζαβέλας και άλλοι, επιτέθηκαν στη Λόντο και τον Ζαΐμη στην Αχαΐα. Τον Ιανουάριο του 1825, μια δύναμη Ελλήνων της Κεντρικής Ελλάδας, με επικεφαλής τον ίδιο τον Κωλέττη συνέλαβε τον Κολοκοτρώνη, την οικογένεια του Κανέλλου Δεληγιάννη και άλλους. Τον Μάιο του 1825, υπό την πίεση της αιγυπτιακής παρέμβασης αφέθηκαν ελεύθεροι και τους δόθηκε αμνηστία¹⁷¹.

Το 1825 οι αιγυπτιακές δυνάμεις παρενέβησαν στην Ελλάδα με επικεφαλής τον Ιμπραήμ Πασά. Η δικιά τους η παρέμβαση ήταν υπέρ των Οθωμανών, οι οποίοι ήταν ως επί το πλείστον αδρανείς κατά τη διάρκεια των δύο εμφύλιων πολέμων. Ο Ιμπραήμ κατά την άφιξή του νίκησε την ελληνική φρουρά στο μικρό νησί της Σφακτηρίας στα παράλια της Μεσσηνίας. Φυσικά, η Ελλάδα ήταν σε αταξία. Ο Ιμπραήμ κατέστρεψε τη δυτική Πελοπόννησο και σκότωσε τον Γρηγόριο Δίκαιο, πιο γνωστό ως Παπαφλέσσα, μια άλλη σημαντική προσωπικότητα στην Ελληνική επανάσταση, στη μάχη στο Μανιάκι. Ελπίζοντας να σταματήσει η αιγυπτιακή προέλαση η ελληνική κυβέρνηση απελευθέρωσε τον Κολοκοτρώνη και τους άλλους φυλακισμένους επαναστάτες από τη φυλακή. Ωστόσο, ήταν επίσης ανεπιτυχείς¹⁷².

Είναι σκόπιμο να παρακολουθήσουμε τον ρυθμό δραστηριότητας και επέκτασης της Φιλικής Εταιρείας μέσα από τα μάτια των μαχητών που έγραψαν και δημοσίευσαν απομνημονεύματα. Σε αυτό το κεφάλαιο συγκεκριμένα, θα εξετάσουμε τα απομνημονεύματα που έγραψε ο Εμμανουήλ Ξάνθος. Ο Εμμανουήλ Ξάνθος είναι ο μόνος συγγραφέας απομνημονευμάτων που έχει γράψει σχεδόν αποκλειστικά για την Φιλική Εταιρεία, πράγμα που σημαίνει ότι δεν έχει συμπεριλάβει πολλές πληροφορίες για τον ίδια την Επανάσταση. Επίσης, είναι ο μόνος συγγραφέας απομνημονευμάτων που έχει γράψει για τα πρώτα και ιδρυτικά χρόνια της Εταιρείας¹⁷³.

Ο Ξάνθος ήταν ένα από τα τρία ιδρυτικά μέλη της Φιλικής Εταιρείας, μαζί με τον Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ¹⁷⁴. Από τους τρεις είναι ο μόνος που

¹⁷⁰ Β. Κρεμμυδάς, *Ιωάννης Κωλέττης*, Αθήνα 2010, σ. 17

¹⁷¹ D. Brewer, *ό. π.*, σ.291-299

¹⁷² D. Brewer, *ό. π.*, σ. 300-313

¹⁷³ Α. Γούδας, *ό. π.*, σ.43-75

¹⁷⁴ Κ. Mendelssohn-Bartholdy, *Ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα 1872, σ. 189

συνέθεσε απομνημονεύματα. Τα απομνημονεύματά του αποτελούνται από μια μικρή αυτοβιογραφία και το μεγαλύτερο μέρος από αυτά είναι μια συλλογή επιστολών που του απευθύνονται από διάφορα μέλη της Εταιρείας¹⁷⁵. Τέταρτο μέλος της, μυήθηκε ο Αντώνιος Κομιζόπουλος από τη Φιλιππούπολη. Επίσης από τα πρώτα μέλη που μυήθηκαν ήταν και ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος (και μάλιστα κατά ορισμένες πηγές υπήρξε συνιδρυτής, πριν τον Ξάνθο που μυήθηκε αργότερα)¹⁷⁶.

Ο Ξάνθος αρχικά έζησε στη Σμύρνη και αργότερα στην Τεργέστη, όπου εργάστηκε σε μια εμπορική επιχείρηση. Το 1810 εγκαταστάθηκε στην Οδησό, εργαζόμενος ως γραμματέας ενός εμπόρου με το όνομα Βασίλειος Ξένης. Το 1812 γνωρίστηκε με δυο εμπόρους από τα Ιωάννινα στην Κωνσταντινούπολη και αποφάσισαν να ξεκινήσουν έναν νέο εμπορικό εγχείρημα. Κάποια στιγμή το έτος 1813, πήγε σε μερικά εργασιακά ταξίδια στην Πρέβεζα, τα Ιωάννινα και την Λευκάδα, σχεδόν σε όλα τα μέρη στην Ελλάδα¹⁷⁷.

Κατά την επιστροφή του στην Οδησό τον ίδιο χρόνο, συνάντησε και έκανε φίλους τον Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ και τους ανακοίνωσε τις ιδέες του για την ελληνική ανεξαρτησία. Μαζί ξεκίνησαν τη Φιλική Εταιρεία. Οι ευθύνες της Ξάνθου ήταν εκείνες του ταμιά, γραμματέα και συχνά βοηθούσε ως συνδετικός κρίκος με άλλα σημαντικά μέλη, όπως ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος¹⁷⁸, μια πολύ σημαντική προσωπικότητα στην ιστορία της Φιλικής Εταιρείας, που γνώρισε την Ξάνθο το 1816, και μυήθηκε στην Εταιρεία τον ίδιο χρόνο. Ως μέλος, ο Αναγνωστόπουλος ήταν εξίσου σημαντικός με τα ιδρυτικά μέλη. Εργάστηκε με τον Ξάνθο την Οδησό, αλλά επίσης λειτούργησε στη Μολδαβία και έκανε ακόμη επαφή με τον κύκλο της Εταιρείας στην Πίζα της Ιταλίας. Ο Αναγνωστόπουλος αργότερα ήρθε σε σύγκρουση με την Ξάνθο, η οποία συνεχίστηκε για τα επόμενα χρόνια. Συζήτησε επίσης με πολλά άλλα σημαντικά μέλη, όπως ο Παπαφλέσσας, ένα πολύ ενεργό μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Συμμετείχε ενεργά στη λήψη της απόφασης για δολοφονία του Νικολάου Γαλάτη¹⁷⁹ ως πολύ σημαντικό μέλος της Εταιρείας, ο οποίος αναφέρεται και σε απομνημονεύματα άλλων μαχητών. Τέλος,

¹⁷⁵ Κ. Παπαγιώργης, *Εμμανουήλ Ξάνθος: Ο Φιλικός*, Αθήνα 2005, σ. 13-15

¹⁷⁶ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 17-19

¹⁷⁷ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ. 22-23

¹⁷⁸ Α. Αγαπητός, *ό. π.*, σ. 34

¹⁷⁹ Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, Ναύπλιο 1834, σ. 183

ήταν κρίσιμος στην απόφαση να αντικατασταθεί η αόρατη αρχή με την ηγεσία του Αλέξανδρου Υψηλάντη, με τον οποίο είχε πολύ στενές σχέσεις¹⁸⁰.

Ο πραγματικός στόχος της Εταιρείας, όπως τον θέτει ο Ξάνθος, ήταν να συγκεντρώσει όλους τους ανθρώπους που ήταν πρόθυμοι και ικανοί να συνεισφέρουν στην οργάνωση και να ξεκινήσουν την επανάσταση. Ο Ξάνθος εξηγεί ότι ο συλλογισμός της δημιουργίας του ήταν «προσπάθεια μόνη της, αυτό που αναμενόταν μάταια και για πολύ καιρό από τη φιλανθρωπία των χριστιανών βασιλέων»¹⁸¹. Πιστεύεται ότι αυτό που εννοούσε με αυτή τη δήλωση ήταν ότι το σκεπτικό αυτής της πορείας δράσης ήταν να συγκεντρώσει όλους τους απαραίτητους πόρους, ώστε οι Έλληνες να είναι σε θέση να εξεγερθούν και να ξεπεράσουν τους Οθωμανούς χωρίς την ανάγκη παρέμβασης από ξένες δυνάμεις. Οι μυστικοί τρόποι των μελών της οργάνωσης καθιερώθηκαν νωρίς. Ακόμα και στις πρώτες μέρες της ύπαρξης της Εταιρείας, όταν υπήρχαν μόνο λιγοστά μέλη, πραγματοποιούσαν τις επικοινωνίες τους με κώδικες και κωδικούς πρόσβασης και έκαναν μια πολιτική από την αρχή για να κρατήσουν τον επικεφαλής της Εταιρείας, τα κορυφαία μέλη, όσο το δυνατόν πιο μυστικά, με αποτέλεσμα τα μέλη χαμηλότερης κατάταξης να κερδοσκοπούν και πολλές φορές να εικάζουν λάθος, για το ποιος είναι πραγματικά το άτομο ή για άτομα που παίρνουν τις αποφάσεις. Μερικές φορές αυτό οδήγησε σε εντυπωσιακές φήμες που διαδόθηκαν μεταξύ των κατώτερων μελών, ένα από τα οποία ήταν ότι ο ίδιος ο Τσάρος Αλέξανδρος της Ρωσίας ήταν μέλος της Εταιρείας και ότι ήταν ένας από τους άντρες που λάμβαναν τις αποφάσεις και έδιναν τις εντολές¹⁸².

Οι πρωτοβουλίες στην Εταιρεία δεν άρχισαν μέχρι πολύ αργά το 1814, στη Μόσχα, όπου ο Ξάνθος μύησε τον Γεώργιο Σέκερη. Ο Σέκερης ετοιμαζόταν να φύγει από τη Μόσχα για το Παρίσι. Η οικογένειά του καταγόταν από την Τρίπολη. Όταν αργότερα, το 1821, ο Κοραΐς συνέστησε τον Σέκερη στον Υψηλάντη, του έγραψε ακριβώς τα εξής: «είναι νέος στην ηλικία αλλά γέρος στο μυαλό»¹⁸³. Ο Σέκερης, εν συνεχεία, ήταν το μόνο νέο μέλος που ξεκίνησε στην Εταιρεία το 1814¹⁸⁴. Το έτος 1815 ήταν επίσης αργά για τις μυήσεις καθώς είδε επίσης λίγα ακόμη μέλη να εισέρχονται στην Εταιρεία. Το πράγμα που είχαν όλα τα πρώτα μέλη κοινό, ήταν ότι ήταν όλοι

¹⁸⁰ Α. Γούδας, *ό. π.*, σ. 52, 78

¹⁸¹ Ε. Ξάνθος, *Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας*, Αθήνα 1845, σ. 3

¹⁸² J. Koliopoulos, *Brigands with a Cause—Brigandage and Irredentism in Modern Greece 1821-1912*, Oxford 1987, σ. 41

¹⁸³ Ι. Φιλήμων, *ό. π.*, σ. 197

¹⁸⁴ Δ. Βισβίτζη- Δοντά, *Η ανεξαρτησία της Ελλάδος και η οικογένεια Σέκερη*, Αθήνα 2003, σ. 286

έμποροι. Οι συνδέσεις που είχαν χάρη στη δουλειά τους, είναι αυτές που τις έκαναν πολύτιμες για την Εταιρεία. Στην πραγματικότητα, η πρώτη σειρά στην Εταιρεία η όπως αποκαλύπτεται από σχεδόν κάθε πηγή¹⁸⁵, είναι η επέκταση, όχι μόνο σε αριθμούς, αλλά και σε μια γεωγραφική έννοια, που σημαίνει την ίδρυση της έδρας σε πολλές τοποθεσίες σε διαφορετικές χώρες. Τα περισσότερα μέλη τα πρώτα χρόνια της Εταιρεία δεν είχαν καν έδρα στην Ελλάδα, ο Σκουφάς είχε την έδρα του στην Οδησό, ο Τσακάλωφ στη Μόσχα και ο Ξάνθος στην Κωνσταντινούπολη και τα πρώτα λίγα μέλη δεν ήταν ποτέ σε ένα μέρος για μεγάλο χρονικό διάστημα. Δεν είναι σαφές εάν η συνεχής κίνηση των πρώτων μελών ήταν σκόπιμη ή όχι¹⁸⁶.

Αξίζει να αναφερθεί ότι, δεν μπόρεσαν να ξεκινήσουν αμέσως τη μαζική στρατολόγηση μελών στη Φιλική γιατί συνέβη κάτι που αποσυντόνισε τον Σκουφά. Έπρεπε να πάει από την Οδησό στη Μόσχα (1.300 χλμ.) γιατί η ρωσική Εμπορική Τράπεζα έβγαζε στο σφυρί το σπίτι του, λόγω της πτώχευσής του. Παράλληλα κι ο Τσακάλωφ είχε να αντιμετωπίσει δικές του ιδιωτικές υποθέσεις στη Μόσχα και γι αυτό το λόγο έφυγε κι εκείνος.

Ο Σκουφάς χρειάστηκε να μείνει πολύ καιρό στη Μόσχα για τις υποθέσεις του αλλά παρά τις έγνοιες και τα βάσανά του άρχισε την κατήχηση από το Φθινόπωρο του 1815 χωρίς να λογαριάσει αν οι συνθήκες ήταν ώριμες, ούτε αν ο ίδιος ήταν ο καταλληλότερος για να το κάνει. Όμως οι πρώτες του προσπάθειες προς τους Έλληνες εμπόρους της Μόσχας απέτυχαν παταγωδώς. Εισέπραξε καταφρόνηση, τον χλεύασαν με βαρβαρότητα, προσβάλαν την ευαίσθητη καρδιά του, τον κορόιδεψαν ακόμα και όταν αποφάσισε να επιστρέψει στην Οδησό, απογοητευμένος για την αποτυχία του. Ο λόγος που τον αντιμετώπισαν τόσο σκληρά οι Έλληνες έμποροι ήταν γιατί είχε αποτύχει στο εμπόριο και είχε πτωχέψει. Δεν του το συγχωρούσαν, είχε χάσει την υπόληψή του στην αγορά και τον θεωρούσαν απατεώνα. Όμως ήταν ένας άνθρωπος απλός, ιδιαίτερα ευαίσθητος αλλά και θερμός πατριώτης. Είχε μεγάλη διάθεση να ανακατευθεί με τα πάντα και ως επιχειρηματίας και ως τεχνίτης. Αλλά δυστυχώς δεν είχε και την ικανότητα που απαιτούσαν όλα αυτά που ήθελε να κάνει.

Το 1816 ήταν η πρώτη χρονιά με τις περισσότερες μηήσεις. Ήταν η χρονιά που ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος εισήχθη στην Εταιρεία και σε αντίθεση με όσα είπε ο ιστορικός Ιωάννης Φιλήμων στη μελέτη του, ο Αναγνωστόπουλος φαίνεται ότι

¹⁸⁵I. Φιλήμων, *ό. π.*, σ. 184

¹⁸⁶E. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 4-5

δεν ανέλαβε ρόλο ηγεσίας νωρίς μέσα στην Εταιρεία¹⁸⁷. Ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος, όμως, ήταν ο άνθρωπος που παρηγορούσε τον Σκουφά όταν επέστρεψε στην Οδησό κατηφής για την αποτυχία. Ο Αναγνωστόπουλος είχε οργιστεί με την αρνητική στάση των εμπόρων. Ήθελε να τους αποδείξει ότι ευτυχισμένος δεν είναι όποιος έχει χρήματα αλλά ο ελεύθερος. Και ανώτερος και του ελεύθερου είναι εκείνος που παλεύει και κατακτά την ελευθερία του¹⁸⁸. Το 1816 ήταν επίσης η χρονιά που ο Γαλάτης έγινε μέλος. Τα απομνημονεύματα του Ξάνθου δείχνουν ότι η μύησή του ήταν λάθος από την αρχή¹⁸⁹. Ο Γαλάτης ήταν μέλος που έφερε τόσο θετικές όσο και αρνητικές ιδιότητες στην Εταιρεία. Για παράδειγμα, ήταν υψηλά μορφωμένος και, όπως αναφέρεται στα απομνημονεύματα του Ξάνθου, ήταν πολύ δυνατός, πατριωτικός και μεγάλος αναζητητής της τύχης. Ωστόσο, τον αποκαλεί αλαζονικό και μερικές φορές παρορμητικό. Εκτός αυτού όμως, συνέβαλε πολύ στην Εταιρεία. Ήταν μέλος για τρία χρόνια μέχρι τη δολοφονία του. Ο Σκουφάς ενδιαφέρθηκε για εκείνον για πρώτη φορά όταν πήγε στην Οδησό και διέδωσε φήμες για τη σχέση του με τον Καποδίστρια, ο οποίος τότε ήταν υπουργός Εξωτερικών της Ρωσικής αυτοκρατορίας, ο οποίος θα τον έκανε πολύτιμη επαφή με την Εταιρεία. Τα άλλα δύο ιδρυτικά μέλη σκέφτηκαν να του παραδώσουν την ηγεσία της Εταιρείας, στην οποία ο Ξάνθος αντιτάχθηκε. Ωστόσο, ο Ξάνθος αναγνώρισε ακόμα τα οφέλη από την επικοινωνία με τον Γαλάτη και έτσι συναντήθηκαν. Ο Ξάνθος είπε στον Γαλάτη να βρει τον Σκουφά και τον Τσακάλωφ στη Μόσχα, ο οποίος κατέληξε να τον μυήσει στην Εταιρεία¹⁹⁰.

Ο Γαλάτης ήταν μέλος που προσέφερε μεγάλο κύρος στην Εταιρεία, από τις πρώτες μέρες της μύησης του. Εργάστηκε για την επέκτασή της. Άλλα μέλη χαρακτήρισαν την μύησή του ένα λάθος από την αρχή λόγω της συμπεριφοράς του, την οποία ο ίδιος ο Ξάνθος περιγράφει ως κακή¹⁹¹. Και παρόλο που ο Καποδίστριας δεν κατέληξε ποτέ στην ηγεσία της Εταιρείας, ο Γαλάτης ήταν ακόμα πολύ επιτυχημένος στις μυήσεις του και στην πραγματικότητα ξεκίνησε πολλά σημαντικά μέλη, μερικά από τα οποία ανέβηκαν στην αόρατη εξουσία και μπήκαν σε μια εποχή που η Εταιρεία είχε μόνο μια χούφτα μέλη. Χάρη στον Γαλάτη, η Εταιρεία κατέληξε να έχει μεγάλη επιρροή διεθνώς και ένα δίκαιο ποσό εσόδων, το οποίο ήταν απαραίτητο για την επανάσταση. Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι από τους ιστορικούς ισχυρίζονται ότι

¹⁸⁷Ι. Φιλήμων, *ό. π.*, σ. 134

¹⁸⁸Ι. Φιλήμων, *ό. π.*, σ. 156

¹⁸⁹Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 6

¹⁹⁰Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 4-6

¹⁹¹Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 6

ο Γαλάτης έκανε κατάχρηση της εξουσίας που του έδωσε η Φιλική Εταιρεία για να προωθήσει τους δικούς του στόχους, γι' αυτό και δολοφονήθηκε¹⁹².

Τέλος, το 1816 ήταν η πρώτη μεγάλη χρονιά σε σχέση με τις μύησεις, καθώς πραγματοποιήθηκε επίσης η μύηση διαφόρων καπεταναίων και θαλασσινών ανδρών που συνεργάστηκαν με τους Ρώσους, τους Βρετανούς και τους Γάλλους στα νησιά του Ιονίου, όταν έφτασαν στην Οδησό. Τα ονόματά τους ήταν Χρήστος Αναγνώστης Παπαγεωργίου, ο οποίος είναι περισσότερο κοινώς γνωστός ως Αναγνωστάρας, Ηλίας Χρυσοσπάθης, Παναγιώτης Δημητρακόπουλος, Ιωάννης Φαρμάκης. Ο Σκουφάς¹⁹³ τους προσέγγισε λόγω της φήμης τους να μισούν τους Οθωμανούς και της ιστορίας τους στο στρατό, αφού είχαν πολεμήσει στα Ιόνια Νησιά. Τους μύησε στην Εταιρεία και τους έστειλε στη Ρωσία για να γνωρίσουν την φιλικά προσκείμενη εκεί βάση. Τελικά έμειναν εκεί μέχρι την επιστροφή τους στην Οδησό το 1818 και μεταξύ αυτών και εκείνων που ήταν ήδη μέλη, ο Ξάνθος ισχυρίζεται ότι το 1816, όλοι οι Έλληνες που ζούσαν στη Μόσχα, που θα μπορούσαν να είναι πολύτιμοι με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, ήταν τώρα μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Σύμφωνα με τον κατάλογο των μελών του Μέξα, η Εταιρεία αποτελούταν από δεκατρία άτομα σε αυτό το σημείο¹⁹⁴.

Το 1817 ήταν μια χρονιά που ήταν σημαντική για τα περισσότερα από τα μέλη που ξεκίνησαν κατά τη διάρκεια αυτού. Το 1817, ο Τσακάλωφ πήγε στην Κωνσταντινούπολη για να συναντηθεί με τον Ξάνθο και πριν πάει στην Κωνσταντινούπολη πήγε στην Οδησό, όπου συναντήθηκε με τον Σκουφά και μαζί έκαναν επαφή με έναν νέο πολύ σημαντικό υποψήφιο. Το όνομά του ήταν Άνθιμος Γαζής¹⁹⁵ και έφτασε στην Οδησό από τη Βιέννη, ήταν αρχιεπίσκοπος. Ωστόσο, ήταν Έλληνας και σκόπευε να επιστρέψει στο σπίτι του, το Πήλιο, και να εγκατασταθεί εκεί. Σύμφωνα με μια προηγούμενη αναφορά του στα απομνημονεύματα του Ξάνθου, αυτός ήταν ένα από τα λίγα πρώτα μέλη που πήγαν στην Οδησό με γνώση της ύπαρξης της Εταιρείας και του σκοπού της και ήξερε γιατί του το είχε πει το 1814 ο Γεώργιος Σέκερης, το τέταρτο μέλος της Εταιρείας¹⁹⁶. Μετά την μύησή του επισκέφτηκε την

¹⁹² Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 6 και Ι. Φιλήμων, *ό. π.*, σ. 183-184

¹⁹³ Λ. Τατσιόπουλος, *Νικόλαος Σκουφάς. Ο Εθνεγέρτης Αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας*, Ιωάννινα 1980, σ. 5

¹⁹⁴ Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 6-7 και Β. Μέξας, *Οι Φιλικοί. Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του Αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 2018, σ. 3

¹⁹⁵ Σ. Φουνάρος, *Η πειραματική φιλοσοφία κατά τον Άνθιμο Γαζή. Ο ελληνισμός της Διασποράς και η νεότερικότητα*, Αθήνα 2009

¹⁹⁶ Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 2

Κωνσταντινούπολη για να συναντηθεί με τον Ξάνθο και στη συνέχεια λίγο μετά επέστρεψε στη βάση του για να ξεκινήσει τη δουλειά του¹⁹⁷.

Ο λόγος της μύησης του ήταν ότι τα ιδρυτικά μέλη σκόπευαν να κάνουν το Πήλιο μια νέα ασφαλή βάση για τη Φιλική Εταιρεία εντός των ελληνικών περιοχών με τον Γαζή να την διαχειρίζεται¹⁹⁸. Προς το σκοπό αυτό, ο Τσακάλωφ και ο Ξάνθος ταξίδεψαν στο Πήλιο το 1818 για να τον πείσουν να αναλάβει την ευθύνη. Ο Γαζής όμως τους ενημέρωσε για τους φόβους του ότι το Πήλιο ήταν μια ανασφαλής τοποθεσία, λόγω της παρουσίας του Γεωργίου Κωνσταντά, τον οποίο δεν εμπιστευόταν¹⁹⁹. Αντ' αυτού, πρότεινε να δημιουργηθεί η ελληνική βάση στη Μάνη, κάτι που κατέληξε να συμβαίνει²⁰⁰.

Εντυπωσιάζεται κανείς διαβάζοντας τα απομνημονεύματα του Ξάνθου ότι το 1818 ήταν ένα από τα πιο κρίσιμα χρόνια στην ιστορία της επέκτασης της Εταιρείας, ειδικά τα τελευταία χρόνια. Ήταν η χρονιά που ο Αναγνωστόπουλος εισήχθη σε ηγετικό ρόλο στην Εταιρεία. Επίσης, ένα άλλο σημαντικό μέλος της Εταιρείας, ο Χριστόδουλος Λουριώτης, που ξεκίνησε το 1817, στάλθηκε στο Λιβόρνο της Ιταλίας, για να δημιουργήσει μια νέα βάση για την Εταιρεία εκεί²⁰¹. Ωστόσο, αυτά δεν ήταν τα πιο σημαντικά γεγονότα που έλαβαν χώρα το 1818. Στις αρχές του 1818 πολλά σημαντικά μέλη της Εταιρείας, συγκεκριμένα ο Αναγνωστάρας, ο Χρυσοπάθης, ο Δημητρακόπουλος και ο Φαρμάκης ταξίδεψαν στην Κωνσταντινούπολη από τη Μόσχα και την Οδησό. Παρόλο που ο λόγος της επίσκεψής τους δεν αναφέρεται ρητά στα απομνημονεύματα του Ξάνθου, πιστεύεται ότι ήταν μια συνάντηση κορυφής.

Ο Νικόλαος Σκουφάς πέθανε στην Κωνσταντινούπολη στις 31 Ιουλίου 1818. Δεν πρόλαβε να ζήσει την Επανάσταση, ούτε να δει την Ελλάδα ελεύθερη. Τελικά, όμως, οι Έλληνες έμποροι και οι Έλληνες ελεύθεροι επαγγελματίες αποτέλεσαν το 67% των μελών της Φιλικής. Κρίσιμο γεγονός και σημαντικό στοιχείο σ' αυτό ήταν η στρατολόγηση, τον Μάιο του 1818 από τον Αναγνωστόπουλο, του Παναγιώτη Σέκερη (αδελφού του Γιώργου), ενός ιδιαίτερα πετυχημένου, πλούσιου εμπόρου και πλοιοκτήτη. Ο Σέκερης θυσίασε όλη τη μεγάλη περιουσία του για τον Αγώνα - και κάτι παραπάνω, καθώς πήρε και μεγάλα δάνεια που τον κατέστρεψαν και πέθανε φτωχός και ξεχασμένος στο Ναύπλιο το 1846.

¹⁹⁷ Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 3

¹⁹⁸ Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 7-8

¹⁹⁹ Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 7-8

²⁰⁰ Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 8

²⁰¹ Β. Μέξας, *ό. π.*, σ. 5

Το 1818 η Φιλική Εταιρεία αναδιοργανώθηκε σε αυτό που θα ήταν μέχρι την ημέρα που η επανάσταση ήταν έτοιμη να ξεκινήσει. Υπάρχουν δύο προφανείς λόγοι για την αναδιοργάνωση της Εταιρείας. Πρώτον, ήταν ο θάνατος ενός από τα ιδρυτικά μέλη του Σκουφά και δεύτερον, επειδή η Εταιρεία ήταν τώρα έτοιμη να αυξήσει τον ρυθμό ανάπτυξής της, που σημαίνει ότι η δεύτερη φάση της Εταιρείας ήταν έτοιμη να αρχίσει²⁰².

Η οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας έγινε όταν η Αόρατη Αρχή μετονομάστηκε σε «Αρχή των Δώδεκα Αποστόλων». Αρχικά η Αόρατη Αρχή αποτελούνταν από τα τρία ιδρυτικά μέλη μόνο, αλλά καθώς τα χρόνια περνούσαν, όλο και περισσότερα μέλη ανέβαιναν σε αυτό το βαθμό. Λόγω του θανάτου του Σκουφά, το σύστημα άλλαξε. Αυτοί οι δώδεκα άνδρες ήταν τα μέλη της υψηλότερης κατάταξης της οργάνωσης μέχρι το τέλος του 1818 και καθένας από αυτούς εδραζόταν σε διαφορετική περιοχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το καθήκον τους ήταν να διαχειρίζονται ένα «υποκατάστημα» της Εταιρείας στη θέση που βρίσκονταν, να στρατολογούν περισσότερα μέλη και να τους δίνουν τα αντίστοιχα καθήκοντά τους²⁰³.

Ο Ξάνθος ανέφερε στα Απομνημονεύματά του τα ονόματα τους και τις περιοχές λειτουργίας τους: Ο Γεωργάκης Ολύμπιος εδρεύει στη Σερβία. Ο Δημήτριος Βατικιώτης διαχειρίστηκε το υποκατάστημα της Φιλικής Εταιρείας στη Βουλγαρία. Ο Κωνσταντίνος Πεντεδέκας εδρεύει στη Ρουμανία. Ο Χριστόδουλος Λουριώτης επέβλεπε τις υποθέσεις της Εταιρείας στην Ιταλία. Ο Αναγνωσταράς ήταν υπεύθυνος για τα νησιά του Σαρωνικού. Ο Ηλίας Χρυσοπάθης ήταν ο ηγέτης του κλάδου στη Μεσσηνία. Ο Ιωάννης Φαρμάκης επέβλεπε τις δραστηριότητες της Εταιρείας στη Βόρεια Ελλάδα, συγκεκριμένα τη Μακεδονία και τη Θράκη. Ο Ασημάκης Κροκίδας ήταν υπεύθυνος για το υποκατάστημα της Ηπείρου. Ο Αντώνιος Πελοπίδας διαχειρίστηκε τις υποθέσεις της Εταιρείας στην Πελοπόννησο. Ο Δημήτριος Υπάτρος διαχειρίστηκε τις υποθέσεις της Εταιρείας στην Αίγυπτο. Ο Γαβριήλ Κατακάζης επέβλεπε τη διαχείριση του υποκαταστήματος της Νότιας Ρωσίας. Τέλος, ο Κυριάκος Καμαρηνός επέβλεπε την περιοχή της Μάνης, στην Πελοπόννησο. Κάθε απόστολος ανέλαβε την ευθύνη μιας ξεχωριστής περιοχής στην οποία λειτουργούσε η Εταιρεία και παραμένει ασαφές ποιοι ήταν οι λόγοι για τους οποίους επελέγησαν οι συγκεκριμένοι δώδεκα άνδρες για αυτόν τον ρόλο²⁰⁴.

²⁰²Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 9-10

²⁰³Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 9-10 και Σ. Σακελλάριος, *Φιλική εταιρεία*, Οδησός 1909, σ. 15-21

²⁰⁴Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 9-10 και Σ. Σακελλάριος, *ό. π.*, σ. 15-21

Αυτή η νέα ρύθμιση είχε τεράστιο αντίκτυπο στις δραστηριότητες της Εταιρείας. Στην πραγματικότητα, το 1818 μόνο σχεδόν διακόσια μέλη μνηθήκαν στην Εταιρεία. Μερικές από αυτές είναι οι εξέχουσες προσωπικότητες της ίδιας της Επανάστασης, όπως ο Παπαφλέσσας, ο Κολοκοτρώνης και ο Φωτάκος. Ακόμα κι αν μια διαίρεση των ετών λειτουργίας της Φιλικής Εταιρείας δεν έγινε ποτέ από τους περισσότερους από τους πρώτους μελετητές που την εξέτασαν, η καθιέρωση του συστήματος των δώδεκα αποστόλων σηματοδοτεί, για μένα, την έναρξη μιας νέας, δεύτερης φάσης της ιστορίας της Εταιρείας. Επιπλέον, ο Ξάνθος, ο Τσακάλωφ και ο Αναγνωστόπουλος, αν και ασχολήθηκαν ενεργά με τις υποθέσεις της, δεν ήταν πλέον ενεργά στο τιμόνι της²⁰⁵.

Μετά το 1818, οι δραστηριότητες της Ξάνθου ήταν περιορισμένες. Διατήρησε τη θέση του ως γραμματέας και ταμίας, καθώς και τη δραστηριότητά του στην προσέγγιση νέων μελών. Ωστόσο, οι μηΐσεις διευκολύνονταν με πιο οργανωμένο και επιταχυνόμενο ρυθμό. Εκείνη την εποχή και περισσότερο προς το τέλος του 1819 ο Ξάνθος, και το υπόλοιπο των πιο εμφανών μελών άρχισαν να πιστεύουν ότι η επανάσταση δεν ήταν πολύ μακριά από το να είναι έτοιμη να ξεκινήσει. Ωστόσο, η Ξάνθος ανέλαβε πολύ σημαντικό έργο εκείνη την εποχή. Αυτό ήταν το 1819, όταν ταξίδεψε στη Ρωσία για να συναντηθεί με τον Ιωάννη Καποδίστρια και να του προσφέρει το αξίωμα του γενικού επιτρόπου του κανόνα. Συναντήθηκε μαζί του τον Ιανουάριο του 1820 στην Αγία Πετρούπολη, τελικά για να απορριφθεί η προσφορά. Ο Καποδίστριας προσπάθησε να αποτρέψει τον Ξάνθο από το ξεκίνημα μιας επανάστασης, γνωρίζοντας τις συνέπειες μιας τέτοιας σύγκρουσης, εάν ήταν ανεπιτυχής. Με τη σειρά του, προσπάθησε να πείσει τον Ξάνθο να περιμένει μια πιο κατάλληλη στιγμή από το 1821. Η απάντηση του Καποδίστρια δεν ήταν το τέλος της αποστολής του Ξάνθου, ωστόσο, καθώς μόλις η προσφορά είχε απορριφθεί, ο Ξάνθος ήταν διατεθειμένος να προσφέρει τη θέση στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, που δέχτηκε. Λόγω της οικογενειακής και της κοινωνικής του κατάστασης, ο Υψηλάντης θαυμάστηκε από τον λαό της Ελλάδας και ήταν μια ευνοϊκή επιλογή καθώς αυτός ήταν υπολογαγός στον Τσάρο Αλέξανδρο και προσέφερε τη δυνατότητα ρωσικής βοήθειας. Από εκείνη τη στιγμή, ο Ξάνθος και ο Υψηλάντης συνεργάστηκαν στενά και άρχισαν

²⁰⁵ Σ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1993, τ. 1, σ. 103-114

να συντονίζουν τις δραστηριότητες της Εταιρείας στα πριγκιπάτα των Δουνάβων, μια περιοχή που οι Έλληνες ονόμαζαν Μολδοβλαχία, από τη Μολδαβία και τη Βλαχία²⁰⁶.

Συνολικά, η λειτουργία του Ξάνθου στην Εταιρεία ήταν αρκετά διαφορετική. Η ευθύνη του ως ταμίας και γραμματέας δεν θα τον δει να κάνει πολύ περισσότερα από την πρόσληψη νέων μελών στον οργανισμό. Ωστόσο, έλαβε διοικητικές αποφάσεις που αποσαφηνίζουν τη δομή της Εταιρείας στην πρώτη φάση. Παρελθόν το έτος 1818 και ακόμη και κατά τη διάρκεια αυτού, η Εταιρεία άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία. Το κύμα των νέων μελών σημαίνει ότι η ποικιλία των ευθυνών για κάθε μέλος αυξανόταν. Είναι αδύνατο να συντάξουμε μια λίστα με όλες τις δραστηριότητες όλων των μελών, ωστόσο υπάρχουν αρκετές πληροφορίες που άφησαν οι υπόλοιποι μαχητές που συνέθεσαν απομνημονεύματα, για να καθορίσουμε μια γενική λίστα πιθανών δραστηριοτήτων. Έτσι, για να ολοκληρώσουμε τη μελέτη του ιδρύματος θα πρέπει να εξετάσουμε και τα γραπτά τους.

²⁰⁶Σ. Τρικούπης, *ό. π.*, τ. 1, σ. 110-114

Ε' Κεφάλαιο

Κριτική αποτίμηση της συνεισφοράς των Τεκτόνων στην Ελληνική Επανάσταση

Ο διαχωρισμός της προόδου της Φιλικής Εταιρείας σε δύο ξεχωριστές φάσεις είναι ο ευκολότερος τρόπος για να παρακολουθήσουμε την ανάπτυξή του. Για να ανακεφαλαιώσω, η πρώτη φάση είναι τα έτη 1814 έως τους πρώτους μήνες του 1818, τα χρόνια της επέκτασής της. Η δεύτερη φάση είναι το υπόλοιπο του 1818 και τα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι την έναρξη της Επανάστασης, τα χρόνια κατά τα οποία τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας προετοιμάζουν ενεργά την Ελλάδα για την ένοπλη εξέγερση.

Κατά την πρώτη φάση, η Εταιρεία είχε μόνο λίγα μέλη, επειδή η πρώτη φάση ήταν η πιο κρίσιμη. Τα τρία ιδρυτικά μέλη, η Ξάνθος, ο Τσακάλωφ και ο Σκουφάς, κατάλαβαν ότι για να ξεκινήσουν με επιτυχία και να κερδίσουν την Επανάσταση θα χρειαστούν εκατοντάδες άτομα που θα εργάζονταν για να την προετοιμάσουν. Έτσι, οι άνθρωποι που θα έφερναν πρώτα στην Εταιρεία, αυτοί που θα έπρεπε να κάνουν το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς²⁰⁷. Η διάδοση της ιδέας της επανάστασης στρατηγικά και συστηματικά έπρεπε να επιλεγεί πολύ προσεκτικά. Αυτό εξηγεί τον αργό ρυθμό των μνήσεων στην πρώτη φάση. Η δεύτερη ανησυχία ήταν η κλίμακα στην οποία επεκτάθηκαν γεωγραφικά. Η ηγεσία της Εταιρείας μέχρι το έτος 1818 διεκπεραιώθηκε από τους δώδεκα «αποστόλους» που διαχειρίζονταν υποθέσεις σε επτά χώρες. Η εξάπλωση μέχρι στιγμής και η διασφάλιση ότι θα μπορούσαν να βρουν άτομα ικανά που εμπιστεύθηκαν πλήρως για να εκτελέσουν τη δουλειά, είναι αυτό που προκάλεσε την πρώτη φάση της ανάπτυξης της Εταιρείας να διαρκέσει τόσο πολύ, πολύ τουλάχιστον σε σύγκριση με τη δεύτερη φάση, όταν ο αριθμός των μελών αυξάνεται καθημερινά και με πιο επιταχυνόμενο ρυθμό με το πέρασμα κάθε έτους²⁰⁸.

Η δεύτερη φάση της Επανάστασης αφορούσε περισσότερο την πραγματική προετοιμασία για τον πόλεμο. Εκτός από την πρόσληψη περισσότερων μελών, τα νέα εισερχόμενα μέλη θα εκτελούσαν μια σειρά από διαφορετικά καθήκοντα για να βοηθήσουν στις προετοιμασίες. Χρησιμοποιώντας τα απομνημονεύματα που γράφτηκαν από τους μαχητές μπορούμε να καθορίσουμε μια σειρά από πράγματα για

²⁰⁷ A. Phillips, *The war of Greek independence 1821 to 1833*, London 1897, σ. 20

²⁰⁸ A. Phillips, *ό. π.*, σ. 21

τις δραστηριότητες της Εταιρείας, πώς διέφεραν και πώς ήταν παρόμοια καθώς προχώρησαν πιο κοντά στην Επανάσταση²⁰⁹.

Από τα απομνημονεύματα των περισσότερων ηρώων του 1821, συμπεριλαμβανομένου του Ξάνθου, μπορούμε να δούμε ότι ήδη από το 1816 τα χρήματα έγιναν ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στην πρόσληψη νέων μελών. Καθώς ο αριθμός των μελών της Εταιρείας αυξήθηκε και καθώς ο οργανισμός πλησίαζε το να μπορέσει να ξεκινήσει φυσικές προετοιμασίες, τα χρήματα έγιναν πρωταρχικό μέλημα του οργανισμού²¹⁰. Αυτός είναι ο λόγος που μέλη όπως ο Κοντάκης μπήκαν στην οργάνωση²¹¹. Για να μπορούν να παρέχουν οικονομική βοήθεια για τη συλλογή προμηθειών και εκδρομών χρηματοδότησης που έπρεπε να κάνουν άλλα μέλη της Εταιρείας. Επίσης μεταξύ των τα πρώτα μέλη ήταν ο Χριστόφορος Περραιβός, ο οποίος ξεκίνησε τεχνικά στην πρώτη φάση. Ο Περραιβός ξεκίνησε λόγω της εκπαίδευσης του σε στρατιωτική τακτική και της σύνδεσής του με τον Φεραίο. Ο Περραιβός μπόρεσε να βοηθήσει τα μέλη της Εταιρείας να παρουσιάσουν ένα στρατιωτικό σχέδιο για την ίδια την επανάσταση, ένα κρίσιμο έργο που έπρεπε να εκτελεστεί όσο το δυνατόν νωρίτερα, δεδομένου ότι χωρίς ένα λεπτομερές στρατιωτικό σχέδιο για μια επανάσταση, οι προετοιμασίες για αυτήν δεν θα ήταν οργανωμένες²¹².

Στη δεύτερη φάση της ιστορίας της Εταιρείας, η προσοχή είχε στραφεί στην πραγματική προετοιμασία για τον πόλεμο. Δύο από τα μέλη που ξεκίνησαν εκείνη τη χρονιά ήταν ο Φωτάκος και ο Κολοκοτρώνης. Ο πρώτος λειτούργησε ως αγγελιοφόρος, πληροφοριοδότης, ακόμη και ως κατάσκοπος για τις προσπάθειες της Εταιρείας. Πήγε πολλά ταξίδια στην Πελοπόννησο για να αποκτήσει πληροφορίες για την Εταιρεία, να προσλάβει νέα μέλη και να δημιουργήσει επικοινωνίες με Έλληνες, ευνοϊκούς για τον σκοπό της Εταιρείας²¹³, που έζησαν εκεί, αλλά όχι τα ίδια τα μέλη, με το πιο σημαντικό να είναι ο Κανέλλος Δεληγιάννης²¹⁴.

Το έργο του Κολοκοτρώνη ήταν η στρατιωτική προετοιμασία. Δούλεψε σκληρά για να συγκεντρώσει μια μαχητική δύναμη και σχημάτισε τον πρώτο

²⁰⁹ R. Clogg, *The Movement for Greek Independence 1770–1821*, UK 1976, σ. 166-174

²¹⁰ Φ. Χρυσανθόπουλος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των εξώθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων κληρικών, στρατιωτικών και πολιτικών των αγωνισαμένων τον αγώνα της επαναστάσεως*, Αθήνα 1888, σ. 30-33

²¹¹ Α. Κοντάκης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957

²¹² Α. Αγαπητός, *Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821 ή Οι Πρωταγωνιστάι της Ελλάδος*, Πάτρα 1877, σ. 246-251

²¹³ Ε. Ανδριάκαινα, *Το "νόημα του '21" στα απομνημονεύματα του Φωτάκου*, Αθήνα 1999

²¹⁴ Κ. Δεληγιάννης, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2005, σ. 182-183, 225, 229-230

πραγματικό στρατό στην Πελοπόννησο. Οπλισμένος με την εμπειρία του από τα χρόνια του στο βρετανικό ναυτικό, βοήθησε επίσης στην προετοιμασία των ναυτικών δυνάμεων σε πολλά νησιά γύρω από την Πελοπόννησο. Με το κατασκοπευτικό έργο του Φωτάκου, σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του, παρατήρησε και ανέφερε την οθωμανική συμπεριφορά και κινήσεις. Υπάρχει ένα ακόμη πιο έντονο είδος κατασκοπείας, όπως αυτό που έκανε και ο Γερμανός. Ο Γερμανός έκανε ό, τι μπορούσε για να διαταράξει τη σχέση μεταξύ του Αλή Πασά και του Σουλτάνου, η οποία σε κάποιο βαθμό ήταν επιτυχής. Ο Γερμανός εργάστηκε επίσης για να δημιουργήσει ένα πολιτικό πρόγραμμα, με ψευδή ονομασία, το οποίο θα προετοιμάσει τον πόλεμο συλλέγοντας πόρους, ένα άλλο σημαντικό έργο που επέβλεπαν τα μέλη της Εταιρείας. Βοήθησε επίσης στην προετοιμασία του στρατού στην Πελοπόννησο, ένα καθήκον που όσο πλησίαζε η αρχή της επανάστασης έγινε όλο και πιο κοινό²¹⁵.

Ο Γερμανός ήταν ένα από τα λίγα μέλη που παρέμεινε ενεργά στους σκοπούς της Εταιρείας ακόμα και μετά την έναρξη του πολέμου. Τα περισσότερα μέλη της Εταιρείας, και σίγουρα όλοι οι συγγραφείς απομνημονευμάτων, με εξαίρεση τον Ξάνθο, συνέχισαν να συμμετέχουν στο στρατό ή βοήθησαν τον ελληνικό αγώνα πολιτικά, χωρίς, όπως φαίνεται, καμία συμβολή από την Εταιρεία. Ο Γερμανός, ωστόσο, μετά από εντολές της Εταιρείας, μετά την έναρξη του πολέμου, ταξίδεψε στην Ιταλία για να διαπραγματευτεί οικονομική βοήθεια από τον Πάπα, μια αποστολή που τελικά κατέληξε σε αποτυχία²¹⁶.

Εκτός από τις στρατηγικές κινήσεις που έκανε η Εταιρεία, παραμένει το ερώτημα σχετικά με ορισμένα μεμονωμένα γεγονότα στην ιστορία της, όπως η απόφαση της παράδοσης της ηγεσίας της Εταιρείας σε έναν άνδρα το έτος 1819. Κανένας από τους συγγραφείς των απομνημονευμάτων δεν εξηγεί τους λόγους πίσω από αυτήν την απόφαση. Μερικά από τα γράμματα στα απομνημονεύματα του Ξάνθου, ωστόσο, παρέχουν μια υπόδειξη²¹⁷. Η επιστολή υπαινίσσεται ένα στοιχείο δυσπιστίας των περισσότερων των 132 μελών προς την άορατη αρχή. Καθώς τα χρόνια πέρασαν και περισσότερα μέλη μνήθηκαν στην Εταιρεία, αυτή η δυσπιστία θα αυξανόταν ολοένα και περισσότερο, καθώς τα μέλη που ξεκίνησαν είχαν πει ότι οι παραγγελίες προέρχονται απευθείας από άτομα που δεν θα συναντούσαν ποτέ. Τα κατώτερα μέλη

²¹⁵Π. Βαρβαρήγος, *Θρησκεία και θρησκευτική ζωή κατά τον πόλεμο της ανεξαρτησίας*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 90-93

²¹⁶Δ. Καμπούρογλου, *Μελέτη περί του βίου και της δράσεως του Παλαιών Πατρών Γερμανού*, Αθήνα, 1916, σ. 44-50

²¹⁷Ε. Ξάνθος, *ό. π.*, σ. 42-43 και 46-47

δεν γνώριζαν με βεβαιότητα ότι υπήρχε ακόμη και η αόρατη αρχή. Έτσι, τα στοιχεία δείχνουν, αν και δεν μπορεί να είναι βέβαιο, ότι η Εταιρεία επέλεξε έναν μόνο άνδρα για να παραδώσει την ηγεσία, για να καθησυχάσει όλα τα μέλη ότι υπάρχει ισχυρή ηγεσία²¹⁸.

Η επιτυχία της Εταιρείας μπορεί να επικριθεί από το γεγονός ότι ο αρχηγός της, Αλέξανδρος Υψηλάντης, μόλις ξεκίνησε ο πόλεμος, οδήγησε την ένοπλη εξέγερση στα Πριγκιπάτα του Δούναβη, όπου ηττήθηκε γρήγορα, αρκετά νωρίς στον πόλεμο επειδή απέτυχε να εξασφαλίσει μια ρωσική παρέμβαση για να βοηθήσει τον σκοπό του. Η αποτυχία του και το γεγονός ότι ο πολιτικός ξέσπασε πόλεμος μεταξύ των Ελλήνων, ως απόδειξη ότι η Εταιρεία δεν έθεσε τα θεμέλια του πολέμου όσο βαθιά χρειαζόταν, που είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της ελληνικής υπόθεσης το 1823 και σχεδόν είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη αποτυχία της επανάστασης²¹⁹.

Οι φιλέλληνες ήταν πεπεισμένοι για τη δικαιοσύνη του ελληνικού σκοπού και για τη βαρβαρότητα των «Τούρκων». Έτσι, οι φρικαλεότητες και άλλες βάρβαρες πράξεις που διαπράχθηκαν από τους Έλληνες - οι λίγες που αναφέρθηκαν - χάθηκαν και είχαν ελάχιστο αντίκτυπο στην αναχαίτιση του ενθουσιασμού. Υπήρχε έντονη δημόσια πίεση από ελίτ κύκλους στη Βρετανία (εκτός από τους Byron, Shelley, Bentham, Ricardo, Lord Erskine, Lord Russell και άλλοι), Ρωσία (μια σειρά από ποιητές, συμπεριλαμβανομένου του Pushkin), της Γαλλίας (Chateaubriand, Hugo, Constant, Delacroix, Berlioz, Villemain, Firmin Didot), Ελβετία (τραπεζίτης-φιλόanthropos Eynard) και των ΗΠΑ (Έλληνας καθηγητής Ο Έβερρετ, τρεις πρώην Πρόεδροι, ο Τζέφερσον, ο Άνταμς και ο Μάντισον, και ο μελλοντικός Πρόεδρος Χάρισον) για να βοηθήσουν τους πολιορκημένους Έλληνες. Ο Ludwig I της Βαυαρίας και ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Monroe σχεδίαζε την αναγνώριση της κρατικής υπόστασης (ο Μάντισον πρότεινε αναφορά στην ελληνική αιτία στο Δόγμα του Μονρόε του Δεκεμβρίου 1823), αλλά ο υπουργός Εξωτερικών (και ο μελλοντικός πρόεδρος) John Quincy Adams, ένας ρεαλιστής, έβαλε τέλος σε τέτοιες προσπάθειες²²⁰.

Η ευρωπαϊκή και αμερικανική ταύτιση με τους Έλληνες οφείλεται επίσης στο γεγονός ότι θεωρούνταν απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων (με την αρχαία Ελλάδα να θεωρείται «το λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού»). Τα λόγια του Shelley στον πρόλογο

²¹⁸ Χ. Παπασωτηρίου, *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της οθωμανικής αυτοκρατορίας 1821-1832*, Αθήνα 1996, σ. 59

²¹⁹ D. Brewer, *ό. π.*, σ. 73-87

²²⁰ G. J. Bass, *Freedom's Battle: The Origins of Humanitarian Intervention*, New York 2009, σ. 88-99

του ποιήματος του Hellas κατέγραψαν τη συνολική διάθεση: «Είμαστε όλοι Έλληνες. Οι νόμοι μας, η λογοτεχνία μας, η θρησκεία μας [sic], η τέχνη μας έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα. Αλλά για την Ελλάδα... ίσως να είμαστε ακόμα άγριοι και ειδωλολάτρες... Ο Νεοέλληνας είναι απόγονος αυτών των ένδοξων όντων»²²¹. Ήταν ένα μεγάλο πλεονέκτημα για την ελληνική υπόθεση ότι η Ευρώπη και η Αμερική βρισκόταν τότε κάτω από το πρίσμα του κλασικισμού, που σεβάστηκε τους αρχαίους Έλληνες, καθώς και ο ρομαντισμός, κάνουν την εξέγερση να φαίνεται ένα πιο ρομαντικό επεισόδιο²²².

Για τους Ρώσους, οι Έλληνες που αγωνίζονταν για την ελευθερία ήταν οι απόγονοι των σεβαστών Βυζαντινών (στους οποίους οφείλουν τον Χριστιανισμό, το αλφάβητο και την εικονογραφία), καθώς και των αρχαίων Ελλήνων. Ο συνθησκευτισμός έφερε την υποστήριξη της Ρωσικής Εκκλησίας και την ευρεία δημόσια υποστήριξη, ακόμη και σε αγροτικές περιοχές, μεταξύ των αναλφάβητων στρωμάτων και των αγροτών, κάτι μοναδικό στην Ευρώπη εκείνες τις ημέρες. Επιπλέον, οι Έλληνες ήταν παρόντες στη Ρωσία ως εύποροι έμποροι, εκπαιδευτικοί και υψηλόβαθμοι δημόσιοι υπάλληλοι, διπλωμάτες, στρατιωτικό προσωπικό και μέλη της αριστοκρατίας, αρκετοί από αυτούς κοντά στο Τσάρο και το δικαστήριο, όπως ο Καποδίστριας, οι ανώτεροι αξιωματούχοι Μιχαήλ Στούρτζας και Σπυρίδων Δεστούνης και η οικογένεια Υψηλάντη²²³.

Υπάρχει επίσης μια ενδιαφέρουσα διάσταση στον ρωσικό-ελληνικό σύνδεσμο, λίγο γνωστός εκτός ενός μικρού κύκλου Σοβιετικών και Ρώσων ερευνητών: ο αντίκτυπος που είχε και η αλληλεπίδραση που δημιούργησε μεταξύ των Ελλήνων επίδοξων εξεγερμένων στη Μολδαβία (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1821) και των Ρώσων επίδοξων Δεκεμβριστών (τον Δεκέμβριο του 1825)²²⁴. Αυτό το χαρακτηριστικό παράδειγμα «εμπλεγμένων ιστοριών» φαίνεται στις επαφές μεταξύ Υψηλάντη και άλλων αριστοκρατικών αξιωματικών του ρωσικού στρατού(οι περισσότεροι από αυτούς φιλελεύθεροι και μελλοντικοί Δεκεμβριστές) σε διάφορα σαλόνια και μασονικά σπίτια, όπου συζήτησαν και σχεδίαζαν τις αντίστοιχες εξεγέρσεις τους (απελευθέρωση των Ελλήνων και απελευθέρωση της Ρωσίας από την απολυταρχία). Ακολούθως, με τη

²²¹ W. St Clair, *That Greece might still be free*, Cambridge 1972, σ. 54

²²² W. St Clair, *ό. π.*, σ. 13-22 και J. A. R. Marriott, *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1918, σ. 194, 204-5, 209-210

²²³ T. Prousis, *Russian Society and the Greek Revolution*, Russia 1994, σ. 3, 8-24, 30

²²⁴ Π. Κιτρομηλίδης, *Από την ορθόδοξη κοινοπολιτεία στις εθνικές κοινότητες: Το πολιτικό περιεχόμενο των ελληνορωσικών πνευματικών σχέσεων κατά την τουρκοκρατία*, Αθήνα 1994, σ. 139-165

βοήθεια που παρέχεται από μεμονωμένους αξιωματικούς (οι περισσότεροι από τους μελλοντικούς Δεκεμβριστές) στον Υψηλάντη στην προσπάθειά του στο Δούναβη, χωρίς την έγκριση της κεντρικής κυβέρνησης ή του στρατού· και τον αντίκτυπο που είχε η εξέγερση του Υψηλάντη στη Ρωσία, μεταξύ των μελλοντικών Δεκεμβριστών, αξιωματικών και λαϊκών ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων περισσότερων από δώδεκα ποιητών φιλελλήνων. Κατά ειρωνικό τρόπο για αυτούς, όπως στην περίπτωση της θεωρίας συνωμοσίας του Αλεξάνδρου («επιτροπή του Παρισιού»), η ελληνική εξέγερση θα παρείχε τη σπίθα, μαζί με τις εξεγέρσεις στην ιταλική και την Ιβηρική χερσόνησο, για μια ευρύτερη ευρωπαϊκή πυρκαγιά, η οποία θα ανατρέψει τον απολυταρχικό κανόνα, συμπεριλαμβανομένου του απολυταρχισμού στη Ρωσία²²⁵.

²²⁵ A. Dialla, «Entangled Histories: Russian Decembrists and Greek Revolutionaries in the 1820s», στο: *State, Economy, Society (19th–20th Centuries): Essays in Honor of Emeritus Professor George B. Dertilis*, Athens 2013, σ. 87–105

Επίλογος

Η συμβολή του Τεκτονισμού στην Ελληνική Επανάσταση αρχίζει έναν αιώνα πριν την έκρηξή της. Οι Στοές της Δύσης, διαφωτισμένες από τους Έλληνες λογίους, που μεταλαμπάδευσαν, μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, έγιναν κέντρα αμιγούς φιλελληνισμού. Με την άφιξη του 19ου αιώνα, το κίνημα για την απελευθέρωση της Ελλάδας απέκτησε τη μεγαλύτερη ένταση. Ήδη ο Ρήγας Φεραίος, εμπνευσμένος από τον Τεκτονισμό, είχε συστήσει στη Βιέννη μυστική εταιρία αδελφοποίησης των λαών που βρίσκονταν υπό τον οθωμανικό ζυγό, με σκοπό την αλληλοβοήθεια ενάντια στον κοινό τύραννο.

Πολλά ολοκληρωτικά καθεστώτα του εικοστού αιώνα, τόσο φασιστικά όσο και κομμουνιστικά, αντιμετώπισαν τον Τεκτονισμό ως πιθανή πηγή αντιπολίτευσης λόγω της μυστικής φύσης και των διεθνών δεσμών του (για να μην αναφέρουμε την προώθηση της θρησκευτικής και πολιτικής ανοχής μέσω του συμβολισμού του). Έχει υποστηριχθεί από τους Τεκτονικούς μελετητές ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα είναι παρόμοια με εκείνη που χρησιμοποιούν ορισμένοι σύγχρονοι κριτικοί του Τεκτονισμού.

Ο Γνώμων κι ο Διαβήτης είναι τα περισσότερο αναγνωρίσιμα σύμβολα του Ελευθεροτεκτονισμού. Πρόκειται για αρχιτεκτονικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται στον Ελευθεροτεκτονισμό με συμβολικό τρόπο για να διδάξουν ηθικά μαθήματα. Οι πρακτικοί Τέκτονες χρησιμοποιούσαν τον γνώμονα για να διευθετούν τις ορθές γωνίες των κτιρίων και τον διαβήτη για να καθορίζουν τα όρια και τις αναλογίες των τμημάτων των οικοδομών τους. Εξετάζοντάς τα συμβολικά, ο Γνώμονας σχετίζεται με τα γήινα διότι εφάπτεται της Γης ενώ ο Διαβήτης με το ουράνιο - πνευματικό, διότι από ψηλά σχεδιάζει (πρβλ. Αεί ο Θεός ο Μέγας γεωμετρεί).

Θα πρέπει να κοιτάζουμε με σκεπτικισμό και να εξετάζουμε τις επιτυχίες και τις ανεπιτυχίες ενέργειες των μελών της Φιλικής Εταιρείας, διότι δυστυχώς, δεν είχαν θετικές επιπτώσεις όλες οι ενέργειες των μελών της Φιλικής Εταιρείας και ορισμένες ενέργειες ήταν αμφισβητήσιμες. Πρώτον, οι δολοφονίες δύο πολύ σημαντικών μελών. Ο Γαλατής και ο Καμαρινός βοήθησαν στην ανάπτυξη της Φιλικής Εταιρείας κατά την πρώτη φάση και σκοτώθηκαν και οι δύο λόγω της αμφισβητήσιμης συμπεριφοράς τους. Οι δολοφονίες τους είναι απόδειξη ότι δεν ήταν όλες οι ενέργειες που έκανε η Φιλική Εταιρεία ορθές και ότι τα λάθη επαναλήφθηκαν περισσότερες από μία φορές. Ένα άλλο παράδειγμα ήταν η εγκληματική δραστηριότητα του Μακρυγιάννη στην Ήπειρο στην

κλοπή προμηθειών από τους Οθωμανούς, μια δραστηριότητα που προκάλεσε σχεδόν την ανακάλυψη της Φιλικής Εταιρείας. Ωστόσο, αυτή η δραστηριότητα αναλήφθηκε εξ ολοκλήρου από τον ίδιο τον Μακρυγιάννη, πίσω από την πλάτη της ηγεσίας. Ο λόγος για τον οποίο πρέπει να αναφερθούν αυτές οι δραστηριότητες είναι επειδή μπορεί να γίνει κριτική σχετικά με την έκταση της επιτυχίας της Φιλικής Εταιρείας και τον βαθμό στον οποίο τα μέλη της γνώριζαν τι έκαναν. Έχοντας ξεκινήσει τον πόλεμο βιαστικά το 1821, όταν μια μεγάλη ποσότητα των μελών της ήταν ανυπόμονη ότι χρειάστηκε περισσότερος χρόνος και χρειάστηκε να γίνουν περισσότερες προετοιμασίες, αυτό το αποδεικνύει.

Το γεγονός ότι η Ελληνική Επανάσταση οικοδομήθηκε πάνω σε σχεδόν εθνικιστικά θεμέλια, χωρίς σαφές σχέδιο για το τι πρέπει να συμβεί, σε περίπτωση που οι Έλληνες δεν μπορούν να ολοκληρώσουν μόνοι τους τον στόχο τους. Επίσης, η έλλειψη οργάνωσης, η οποία προκάλεσε τον ηγέτη της Φιλικής Εταιρείας να ηττηθεί και να συλληφθεί προκάλεσε περαιτέρω διαταραχές στο υλοποίηση του αρχικού στόχου.

Ο στόχος της Φιλικής Εταιρείας ήταν να οικοδομήσει ένα κυρίαρχο κράτος, ανεξάρτητο από όλες τις αυτοκρατορίες και τις μεγάλες δυνάμεις που ήταν γύρω τους, που δυστυχώς παρέμειναν τίποτα περισσότερο από ένα όραμα. Ίσως ο στόχος της Εταιρείας ήταν ελαφρώς υπερβολικά φιλόδοξος, και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο πόλεμος στις περιοχές του Δούναβη και η πρόθεση της απομάκρυνσης των ξένων δυνάμεων τελικά απέτυχε. Ωστόσο, η συνολική επιτυχία τους στην έναρξη μιας τελικά επιτυχημένης επανάστασης, αποδεικνύει πόσο καίρια ήταν στη διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας.

Η παροχή των Τεκτονικών συνδέσεων με τη Φιλική Εταιρεία αποδεικνύει ότι στην πραγματικότητα υπήρχε Τεκτονική επιρροή στον τρόπο λειτουργίας της. Ωστόσο, αυτό δεν καθιστά τη Φιλική Εταιρεία μια Τεκτονική οργάνωση. Ακόμη και αν ήταν πράγματι Τεκτονική, τα περισσότερα μέλη της δεν θα ήταν μέλη του Τεκτονικού κύκλου. Με άλλα λόγια, παρόλο που υπήρχε Τεκτονική επιρροή στην Ελληνική Επανάσταση και η Εταιρεία χτίστηκε πάνω σε μασονικά θεμέλια, λειτουργούσε με Τεκτονικούς τρόπους και πολλά από τα μέλη της ήταν μεταξύ του Ελευθεροτεκτονικού κύκλου, η πλειοψηφία των μελών της δεν ήταν ακόμα Τέκτονες, γεγονός που καθιστά την Εταιρεία μια μη-τεκτονική οργάνωση, επηρεασμένη από την Τεκτονική παράδοση. Συνολικά, δεν μπορούμε, νομίμως, να πούμε ότι η Ελληνική Επανάσταση είναι προϊόν

μόνο Τεκτονικών προσπαθειών, αλλά πρέπει να δεχθούμε ότι έχουν εμπλακεί. Με άλλα λόγια, όπου υπάρχει καπνός, υπάρχει και φωτιά.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες Πηγές

Δημακοπούλου Χ. «Οι Ιστορικοί Τόποι των Εθνικών Συνελεύσεων» στο: *Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τχ. 23 (1980), σ. 90-105

Παναγιωτόπουλος Β., «Οι Τέκτονες και η Φιλική Εταιρεία. Εμμ. Ξάνθος και Παν. Καραγιάννης» στο: *Ο Εραμιστής*, τχ. 2 (1964), σ. 146, υποσημ. 1

2. Διαδικτυακές Πηγές

Αργολική αρχειακή βιβλιοθήκη ιστορίας και πολιτισμού, «Ο όρκος». Πίνακας του Διονύσιου Τσόκου (1849) με θέμα τη μύηση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στη Φιλική Εταιρεία, <https://argolikivivliothiki.gr/2011/02/16/φιλική-εταιρεία-οι-πρωτεργάτες/ο-όρκος-του-φιλικού/>, Ανακτήθηκε 21.8.2020

Βικιπαίδεια, «Φιλική Εταιρεία», https://el.wikipedia.org/wiki/Φιλική_Εταιρεία#/media/Αρχείο:Philiki.jpg, Ανακτήθηκε 21.8.2020

Βικιπαίδεια, «Ελευθεροτεκτονισμός», https://el.wikipedia.org/wiki/Ελευθεροτεκτονισμός#/media/Αρχείο:Square_and_Compasses_at_Masonic_Memorial_2.jpg, Ανακτήθηκε 21.8.2020

Μεγάλη Στοά της Ελλάδος, «Τεκτονικό Μέγαρο Αχαρνών», <http://www.grandlodge.gr/tektoniko-megaro-axarnon-w-75797.html>, Ανακτήθηκε 21.8.2020

B. Βιβλιογραφία

Αγαπητός Α., *Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821 ή Οι Πρωταγωνισταί της Ελλάδος*, Πάτρα 1877

Ανδριάκαινα Ε., *Το "νόημα του '21" στα απομνημονεύματα του Φωτάκου*, Αθήνα 1999

Αξελός Λ., *Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, Αθήνα 2003

Βακαλόπουλος Α., «Οι Φαναριώτες ως φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1975), σ. 119-125

Βακαλόπουλος Α., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Θεσσαλονίκη 1980

Βαρβαρήγος Π., *Θρησκεία και θρησκευτική ζωή κατά τον πόλεμο της ανεξαρτησίας*, Θεσσαλονίκη 2012

Βασιλείου Γ., *Οι τρεις συμβολικοί βαθμοί*, Αθήνα 1990

Βισβίτζη- Δοντά Δ., *Η ανεξαρτησία της Ελλάδος και η οικογένεια Σέκερη*, Αθήνα 2003

Γιαννοπούλος Π., *Οι Φαναριώται*, Αθήνα 1929

Γούδας Α., *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, Αθήνα 1871

Δεληγιάννης Κ., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2005

Δεσποτόπουλος Α., «Η αρχική απόφαση για την Επανάσταση και η Φιλική Εταιρεία», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12 (1975), σ. 12-20

Διζικιρίκης Γ., *Ο νεοελληνικός διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα 1750-1821: Αισθητική και ιδεολογία των λογίων της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1984

Ζήσιος Κ., *Διδάσκαλοι του Γένους*, Αθήνα 1915

Καμπούρογλου Δ., *Μελέτη περί του βίου και της δράσεως του Παλαιών Πατρών Γερμανού*, Αθήνα, 1916

Κιτρομηλίδης Π., *Από την ορθόδοξη κοινοπολιτεία στις εθνικές κοινότητες: Το πολιτικό περιεχόμενο των ελληνορωσικών πνευματικών σχέσεων κατά την τουρκοκρατία*, Αθήνα 1994

Κιτρομηλίδης Π., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα 1999

Κλαδάκης Γ., *Τα Ιπποτικά Τάγματα*, Αθήνα 2003

Κονόμος Ν., *Ο Διονύσιος Ρώμας και η ελληνική εθνεγερσία*, Αθήνα 1972

Κοντάκης Α., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1957

Κοραής Α., *Ο Παπατρέχας* (επιμ. Άλκη Αγγέλου), Αθήνα 1970

Κορδάτος Γ., *Ο Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία*, Αθήνα 1945

Κουμαριανού Α., *Ο Τύπος στον Αγώνα (1821-1827)*, Αθήνα 1971

Κρεμμυδάς Β., *Ιωάννης Κωλέττης*, Αθήνα 2010

Λάμπρος Σ., *Αποκαλύψεις περί του μαρτυρίου του Ρήγα*, Αθήνα 1892

Λεοντσίνης Γ., *Ζητήματα Νεότερης ελληνικής ιστορίας και εκπαίδευσης*, Αθήνα 1995

Λουκάς Ι., *Ιστορία της Ελληνικής Μασονίας και Ελληνική Ιστορία*, Αθήνα 1991

Μέξας Β., *Οι Φιλικοί. Κατάλογος των μελών της Φιλικής Εταιρείας εκ του Αρχείου Σέκερη*, Αθήνα 2018

Μουλλάς Π., «Η λογοτεχνία από τον Αγώνα ως τη γενιά του 1880», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 13 (1977), σ. 492-501

Ξάνθος Ε., *Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας*, Αθήνα 1845

Πανταζόπουλος Ν., *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1998

Παπαγιώργης Κ., *Εμμανουήλ Ξάνθος: Ο Φιλικός*, Αθήνα 2005

Παπανικολάου Χ., *Ο Σκοτεινός Θάλαμος*, Αθήνα 1930

Παπαρούνης Π., *Τουρκοκρατία Πτώση, γενοκτονία, διοίκηση, δικαιοσύνη, οικονομία, κοινωνική και οικογενειακή ζωή, θρησκευτική ζωή, γράμματα και τέχνες, αντίσταση και ανάταση*, Αθήνα 1979

Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1930*, Αθήνα 1932, τ. 6

Παπασωτηρίου Χ., *Ο αγώνας για την ελληνική ανεξαρτησία. Πολιτική και στρατηγική των Ελλήνων και της οθωμανικής αυτοκρατορίας 1821-1832*

Πολίτης Λ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1990

Πουλκούρας Ι., *Η Ίδρυση του Ελληνικού Τεκτονισμού*, Αθήνα 2015

Ριζόπουλος Α., *Ο Τεκτονισμός στα Ιόνια - Αστήρ της Ανατολής 880*, Αθήνα 2003

Ριζόπουλος Χ. και Α., *Φιλέλληνες και Έλληνες Τέκτονες το 1821*, Αθήνα 2008

Σακελλάριος Σ., *Φιλική εταιρεία*, Οδησός 1909

Σβολόπουλος Κ., *Ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος για το έργο και τη δράση εννέα πολιτικών ανδρών*, Αθήνα 2015

Σπανδωνής Γ., *Ρήγας Βελεστινλής. Ο επαναστάτης με τα τραγούδια*, Αθήνα 1995

Σφυρόερας Β., *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Αθήνα 1991

Τατσιόπουλος Λ., *Νικόλαος Σκουφάς. Ο Εθνεγέρτης Αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας*, Ιωάννινα 1980

Τρικούπης Σ., *Ιστορία της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 1978, τ. 1

Τσαρουχάς Κ., *Η Μασονία στην Ελλάδα*, Αθήνα 2000

Τσιρπανλής Ζ., *Η Ευρώπη και ο κόσμος 1814-1914*, Θεσσαλονίκη 1993

Φιλήμων Ι., *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*, Ναύπλιο 1834

Φουρνάρος Σ., *Η πειραματική φιλοσοφία κατά τον Άνθιμο Γαζή. Ο ελληνισμός της Διασποράς και η νεωτερικότητα*, Αθήνα 2009

Χατζηπαναγιώτη-Sangmeister Γ., *Ο τεκτονισμός στην ελληνική κοινωνία και γράμματα του 18ου αιώνα. Οι γερμανόφωνες μαρτυρίες*, Αθήνα 2010

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013

Χρήστου Θ.Δ., *Προσεγγίσεις στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία: Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001

Χρυσανθόπουλος Φ., *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των εξώθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων κληρικών, στρατιωτικών και πολιτικών των αγωνισαμένων τον αγώνα της επανάστασης*, Αθήνα 1888

Anderson J., *The Constitutions of the Free-Masons*, London 1734

Anderson J., *The New Book of Constitutions*, London 1734

- Baeyens J., *Οι Γάλλοι στην Κέρκυρα, 1797-1799 και 1807-1814*, Αθήνα 1973
- Bass G. J., *Freedom's Battle: The Origins of Humanitarian Intervention*, New York 2009
- Belton J., *The English Masonic Union Of 1813*, London 2012
- Bogdan H., J. Snoek, *Handbook of Freemasonry*, Boston 2014
- Braude B., και Bernard L., *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, New York & London 1982
- Brewer D., *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression and the Birth of the Modern Greek Nation*, Woodstock 2001
- Bullock S., *Revolutionary brotherhood: Freemasonry and the transformation of the American social order, 1730-1840*, U.S.A. 1996
- Carr H., *The Relationship between the Craft and the Royal Arch*, London 1984
- Cassirer E., *Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού* (μτφρ. Α. Φωσβίνκελ), Αθήνα 2013
- Chetwode-Crawley W. J., *The Story of the Lost Archives of the Grand Lodge of Ireland*, Ireland 1884
- Clair W. St., *That Greece might still be free*, Cambridge 1972
- Clarke I. R., *The Formation of the Grand Lodge of the Antients*, London 1966
- Clogg R., *The Movement for Greek Independence 1770–1821*, UK 1976
- Coil H., *Grand Lodge of England, According to the Old Institutions*, London 1961
- Cooper R., *Cracking the Freemason's Code*, Rider 2006

Cooper T., *Æthelstan: The First King of England*, London 2013

DeHoyos A., Morris S., *Freemasonry in Context: History, Ritual, Controversy*, New York 2004

Dialla A., «Entangled Histories: Russian Decembrists and Greek Revolutionaries in the 1820s», στο: *State, Economy, Society (19th–20th Centuries): Essays in Honor of Emeritus Professor George B. Dertilis*, Athens 2013, σ. 87-105

Dyer C., *William Preston and His Work*, London 1987

Echinard P., *Grecs et Philhellènes à Marseille: de la Révolution française à l'Indépendance de la Grèce*, Paris 1973

Faggionato R., *A Rosicrucian Utopia in Eighteenth-Century Russia: The Masonic Circle of N.I. Novikov*, The Netherlands 2005

Finlay G., *History of the Greek Revolution*, London 1861

Fleming D. C., *John Capodistrias and the Conference of London (1828–1831)*, Thessaloniki 1970

Foot S., *Æthelstan: The First King of England*, U.S.A. 2011

FuretFr. & Richet Den., *Η Γαλλική Επανάσταση* (μτφρ. Η. Αθανασιάδης – Β. Μαργώνη), Αθήνα 1997

Geoffrey A., *The Hell-Fire Clubs: A History of Anti-Morality*, Great Britain 2005

Gordon T., *History of the Greek Revolution*, Edinburgh 1844

Gould R. F., *History of Freemasonry Its Antiquities, Symbols, Constitutions, Customs*, London 1885

Gould R. F., *On the Antiquity of Masonic Symbolism*, London 1890

Gould R. F., *The Four Old Lodges, Founders Of Modern Freemasonry, And Their Descendants - A Record Of The Progress Of The Craft In England And Of The Career Of Every Regular Lodge Down To The Union Of 1813*, London 1879

Grimsted P. K., *Capodistrias and a "New Order" for Restoration Europe: The "Liberal Ideas" of a Russian Foreign Minister*, London 1968

Grimsted P. K., *The Foreign Ministers of Alexander I: Political Attitudes and the Conduct of Russian Diplomacy, 1801–1825*, Berkeley 1969

Harwood J., *The Secret History of Freemasonry: A Complete Illustrated Reference to the Brotherhood of Masons, Covering 1000 Years of Ritual and Rites, Signs and Symbols, from Ancient Foundation to the Modern Day*, London 2014

Haywood H. L., *Various Grand Lodges*, London 1924

Herder J.G., Kant Im., Lessing G.E., Mendelssohn M., Schiller F. von, *Τι είναι Διαφωτισμός* (μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος), Αθήνα 2015

Hobsbawm E. J., *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα 2015

Holbraad C., *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815–1914*, London 1970

Jacob M., *The origins of freemasonry: facts & fictions*, Philadelphia 2005

Johnstone M., *The Freemasons*, London 2005

Knoop D., *The Genesis of Freemasonry*, Manchester 1947

Koliopoulos J., *Brigands with a Cause—Brigandage and Irredentism in Modern Greece 1821-1912*, Oxford 1987

Lamy M., *Les Templiers, Ces Grands seigneurs aux Blancs Manteaux*, Bordeaux 1997

Laos N., *Freemasons, World Order, and Mind Wars: The Great Reality of Memphis-Misraim Masonry*, London 2016

Ligou D., *Histoire des Francs-Maçons en France*, τ.2, 1815-2000, Toulouse 2000

Little R., *Intervention: External Involvement in Civil Wars*, London 1975

Mackey A., *An Encyclopedia of Freemasonry and its Kindred Sciences: comprising the whole range of arts, sciences and literature as connected with the institution*, New York 1920

Marriott J. A. R., *The Eastern Question: An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1918

Mendelssohn- Bartholdy K., *Ιστορία της Ελλάδος*, Αθήνα 1872

Moore K., *Freemasonry, Greek Philosophy, The Prince Hall Fraternity and the Egyptian (African) World Connection*, Bloomington 2008

Mossé C., *Ο Αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός στο Διαφωτισμό: η επίδραση του αρχαίου ελληνικού και ρωμαϊκού πολιτισμού στο γαλλικό Διαφωτισμό* (μτφρ. Νατ. Φλώρου-Μπιργάλια), Αθήνα 1998

Mowat R. B., *A History of European Diplomacy 1815–1914*, London 1922

Naudon P., *Ο Ελευθεροτεκτονισμός*, Αθήνα 1990

Neville R., Cryer B., *York Mysteries Revealed*, London 2006

- Phillips A., *The war of Greek independence 1821 to 1833*, London 1897
- Piatigorsky A., *Freemasonry: A Study of a Phenomenon*, London 2013
- Pound R., *The Philosophy of Masonry in Five Parts*, New York 2013
- Prescott A., *A Body without a Soul? The Philosophical Outlook of British Freemasonry 1700–2000*, Brussels 2003
- Prousis T., *Russian Society and the Greek Revolution*, Russia 1994
- Rebold E., *A General History of Freemasonry: Based Upon the Ancient Documents Relating To, and the Monuments Erected by this Fraternity, from Its Foundation, in the Year 715 B.C., to the Present Time*, U.S.A. 1872
- Rizopoulos A., *Masonic activities with political background in 19th c. Greece*, τ. 14, Washington 2006
- Speth G. W., *Scottish Freemasonry before the Era of the Grand Lodges*, London 1890
- Stavrianos L. S., *The Balkans Since 1453*, London 2000
- Stevenson D., *The Origins of Freemasonry - Scotland's Century 1590 - 1710*, London 1988
- Stroumsa G., *Hidden wisdom: esoteric traditions and the roots of Christian mysticism*, Leiden 2005
- Suster G., *The Hell-Fire Friars*, London 2000
- Temperley H., *The Foreign Policy of Canning 1822–1827*, London 1966
- Vincent J. R., *Nonintervention and International Order*, Princeton 1974

Vitti M., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1978

Wight M., «Western Values in International Relations» στο: *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, London 1966, σ. 118-120

Wilson C., Brown W., Cummings W., Buren H. Van, *Masonic Encyclopedia*, Richmond 1961

Woodhouse C. M., *The Greek War of Independence*, London 1952

Woodhouse C.M., *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1997

Zorzos G., *Secret Societies at Revolution Era 1821 in Greece*, Αθήνα 2009

Παράρτημα

Το έμβλημα της Φιλικής Εταιρείας

Πηγή: Βικιπαίδεια, «Φιλική Εταιρεία»,

https://el.wikipedia.org/wiki/Φιλική_Εταιρεία#/media/Αρχείο:Philiki.jpg,

Ανακτήθηκε 21.8.2020

Τεκτονικό Μέγαρο Αχαρνών

Πηγή: Μεγάλη Στοά της Ελλάδος, «Τεκτονικό Μέγαρο Αχαρνών»,

<http://www.grandlodge.gr/tektioniko-megaro-axarnon-w-75797.html>, Ανακτήθηκε 21.8.2020

Τεκτονικός Γνώμων και Διαβήτης στο Εθνικό Τεκτονικό Μνημείο του Τζορτζ Ουάσινγκτον»
Πηγή: *Βικιπαίδεια*, «Ελευθεροτεκτονισμός»,
https://el.wikipedia.org/wiki/Ελευθεροτεκτονισμός#/media/Αρχείο:Square_and_Compasses_at_Masonic_Memorial_2.jpg, Ανακτήθηκε 21.8.2020

Περίληψη

Η Ελληνική Επανάσταση, ήταν ένας επιτυχημένος πόλεμος της ανεξαρτησίας που διεξήχθη από Έλληνες επαναστάτες κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μεταξύ 1821-1830 και οδήγησε στο σχηματισμό του νεοελληνικού κράτους.

Η Φιλική Εταιρεία, η οποία ιδρύθηκε το 1814 στην Οδησό, υποκίνησε ουσιαστικά την Ελληνική Επανάσταση και έθεσε τις βάσεις της Ελληνικής Ανεξαρτησίας. Αυτή η μυστική οργάνωση, η οποία διαμορφώθηκε στα Τεκτονικά σπίτια και είχε δεσμούς με τους Ιταλούς καρμπονάρους, σηματοδότησε ένα σημείο καμπής στην ανάπτυξη του ελληνικού εθνικιστικού κινήματος γιατί, σε αντίθεση με τις διάφορες εκπαιδευτικές κοινωνίες των προηγούμενων ετών, των οποίων τα προγράμματα ήταν έμμεσα επαναστατικά, ήταν ο πρώτος οργανισμός που έκανε μια γενική εξέγερση για τη «χειραφέτηση της πατρίδας» από την οθωμανική κυριαρχία.